

OBSAH

Štúdie

Juraj DOLNÍK: Interpretácia ako konštituent človeka, komunikácie a porozumenia.....	93
Daniela SLANČOVÁ: Osvojenie slovesnej lexiky v ranej ontogenéze reči	109
František ČERMÁK: Poznámky k tvorbe slovníku na základe korpusu.....	133

Rozhľady

Slavomír ONDREJOVIČ: Ferdinand de Saussure (1857 – 1913)	151
--	-----

Recenzie

Dolník, Juraj: Sila jazyka (Juraj VAŇKO)	163
Popularizácia jazyka, komunikácie a kultúry vyjadrovania v monografickej podobe. Findra, Ján: Jazyková komunikácia a kultúra vyjadrovania (Vladimír PATRÁŠ).....	167
Turočková, Monika: Zmena intencnej hodnoty prefixáciou (Na príklade pohybových slovies) (Ružena KOZMOVÁ)	172
Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). (Zuzana HARGAŠOVÁ).....	177

Kronika

Univerzitný profesor Pavol Žigo šesťdesiatročný (Renáta KAMENÁROVÁ).....	183
Jubileum profesorky Daniely Slančovej (Jana KESSELOVÁ, Martina IVANOVÁ)	186

CONTENTS

Studies

Juraj DOLNÍK: Interpretation as a Constituent of Human, Communication and Understanding	93
Daniela SLANČOVÁ: Verbs Acquisition in Early Childhood	109
František ČERMÁK: Notes on Compiling a Corpus-Based Dictionary	133

Horizons

Slavomír ONDREJOVIČ: Ferdinand de Saussure (1857 – 1913)	151
--	-----

Book Reviews

Dolník, Juraj: Sila jazyka (Juraj VAŇKO).....	163
Popularization of Language, Communication and Culture of Expression in a Monographic Form. Findra, Ján: Jazyková komunikácia a kultúra vyjadrovania (Vladimír PATRÁŠ)	167
Turočková, Monika: Zmena intencnej hodnoty prefixáciou (Na príklade pohybových slovies) (Ružena KOZMOVÁ).....	172
Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). (Zuzana HARGAŠOVÁ).....	177

Chronicle

Sixty-year Jubilee of University Professor Pavol Žigo (Renáta KAMENÁROVÁ).....	183
Jubilee of Professor Daniela Slančová (Jana KESSELOVÁ, Martina IVANOVÁ).....	186

СОДЕРЖАНИЕ

Стати

Юрай ДОЛНИК: Интерпретация как составная часть человека, общения и понимания ...	93
Даниэла СЛАНЧОВА: Освоение глагольной лексики в раннем онтогенезе речи.....	109
Франтишек ЧЕРМАК: Замечания по созданию словаря на основе корпуса.....	133

Обзор

Славомир ОНДРЕЙОВИЧ: Фердинанд де Соссюр (1857 – 1913).....	151
---	-----

Рецензии

Dolník, Juraj: Sila jazyka (Юрай ВАНЬКО).....	163
Популяризация языка, коммуникации и культуры способов выражения в монографической форме. Findra, Ján: Jazyková komunikácia a kultúra vyjadrovania. (Владимир ПАТРАШ)	167
Turočková, Monika: Zmena intencnej hodnoty prefixáciou (Na príklade pohybových slovies). (Ружена КОЗМОВА).....	172
Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). (Зузана ХАРГАШОВА).....	177

Хроника

Профессор Павол Жиго: К шестидесятилетию со дня рождения (Рената КАМЕНАРОВА)	183
Юбилей профессора Даниэлы Сланчовой (Яна КЕССЕЛОВА, Мартина ИВАНОВА).....	186

INTERPRETÁCIA AKO KONŠTITUENT ČLOVEKA,
KOMUNIKÁCIE A POROZUMENIA¹

JURAJ DOLNÍK

Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty UK, Bratislava

DOLNÍK, Juraj: Interpretation as a Constituent of Human, Communication and Understanding. *Journal of Linguistics*, 2013, Vol. 64, No 2, pp. 93 – 108. (Bratislava)

Abstract: This paper is intended to be an introduction to the elucidation of the mutual understanding on the basis of the concept interpretation. The author raises the question about how is it possible to understand each other in spite of the fact that the mental world is immediately inaccessible. He argues that the possibility of the mutual understanding is an anthropological constant: the human being is set for understanding as a result of the evolutionary mature of his interpretational ability. The major part of the text is an attempt at explanation of the role of interpretation in the process of shaping of the subject. It is argued that the germ of the subjectivity is the instinct for self-preservation which determines the fundamental relation of the human to the world: the world is seen through the lens of egocentrism. Showing that the possibility of the mutual understanding of egocentric subjects is a deceptive paradox helps us comprehend the anthropological foundation of this phenomenon. The final part of the text outlines the problem of the mutual understanding in the real interactional conditions and focuses the attention on three fundamental factors: ego, language, egoism.

Key words: interpretation, understanding, self-preservation, subjectivity, subjection, ego, egocentrism, language.

0. ÚVOD

Táto štúdia je príspevkom k pochopeniu človeka, ľudskej komunikácie a porozumenia inému človeku z pozície určenej pojmom interpretácia. Výklad ozrejmuje, že človek sa zrodil ako hermeneutická bytosť, ktorého biologická, antropologická, sociálna aj individuálna existencia je podmienená aplikáciou interpretačnej kompetencie. Jeho imanentnou vlastnosťou je interpretačná potreba, prejavujúca sa troj-smernou orientáciou: zameranosťou na vonkajší svet (vrátane druhových príslušníkov), na seba (autointerpretácia) a na seba zo stanoviska interpretačnej kompetencie iných (heterointerpretácia). Evolúcia navodila interpretačnú príťažlivosť ako gravi-

---

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0332/11 Diskurzívna analýza: porozumenie.

tačnú silu novej kvality: jednotlivец je priťahovaný touto silou iných (vonkajšieho sveta vôbec) a priťahuje svojou silou iných, čo zodpovedá jeho potrebe byť interpretovaný inými, aj seba samého. Sebainterpretáciou (autointerpretáciou) sa konštituuje jeho ego ako prizma, cez ktorú nazerá na svet, a stabilizuje sa jeho egocentrizmus, podporovaný potrebou byť interpretovaný a uznávaný inými (heteroakceptácia). Do komunikácie, ktorá sa vysvetľuje z interpretačnej prítlačivosti a interpretačnej neistoty a limitovanosti subjektu, vstupujú egocentricky založené subjekty, a teda ich zameranosť na porozumenie iným je poznačená perspektívou ich ega. Ťažiskom osvetľovania problematiky porozumenia iným, teda ich rekonštrukčnej interpretácie, sú otázky, ako sa dá eliminovať vlastný egocentrizmus a vniknúť do ega komunikačného partnera, a aké problémy vnáša do porozumenia iným jazyk ako interakčné médium.

1. SUBJEKTIVIZÁCIA – SUBJEKTIVÁCIA – EGOIZÁCIA

Objavením sa protočloveka ako produktu hominizácie fázy evolúcie sa navodil vzťah subjekt – objekt: narušil sa stav absolútneho splynutia predhumánnej bytosti s prírodou. Ako sa stala táto bytosť (proto)človekom a nadobudla status subjektu? Z môjho pohľadu fundamentálnymi oporami odpovede na túto otázku sú dva pojmy, ktoré sú vyjadrené výrazmi interpretácia a subjektivácia. V pomere k výrazu interpretácia používanie výrazu subjektivácia je obmedzenejšie, a tak sa pri ňom nákrátko pristavme. Jedným zo základných termínov syntaxe a logiky je predikácia. Predikácia je prisudzovanie príznaku subjektu, čiže istý výraz označujúci istý príznak týmto aktom nadobúda status predikátu. Tento status nadobúda teda tým, že sa dostáva do štruktúrnej pozície, ktorá je vytvorená vzťahom k subjektu, takže subjekt je jej existenčnou podmienkou (subjektová pozícia je zase vytvorená vzťahom k predikátu, ktorý teda podmieňuje jej existenciu). Z protichodného pohľadu sa objavuje subjektivácia – priradovanie substancie predikátu, t. j. istý výraz označujúci istú substanciu nadobúda status subjektu. Subjektivácia teda spočíva v tom, že sa výraz označujúci substanciu dostáva do štruktúrnej pozície, ktorá je v „moci“ predikátu (predikát ju vytvára). Z hľadiska sledovanej témy je relevantné práve to, že subjekt je konštituovaný „mocou“ predikátu, že je podriadený tejto „moci“. Výraz, ktorý sa dosadzuje do subjektivej pozície, „sa podriaďuje“ tejto „moci“ (valenčnej sile slovesa v predikátivej pozícii) tým, že „prijíma“ gramatický pád a tematickú rolu, ktoré vychádzajú z „vôle“ slovesa v tejto pozícii. Výrazmi v úvodzovkách – „moc“, „vôľa“, „prijímať“, „podriaďovať sa“ – naznačujem, že tento logicko-gramatický jav je analógiou fundamentálneho segmentu nášho sociálneho sveta. Vo vzťahu k tomuto svetu výraz subjektivácia vo foucaultovskom zmysle označuje proces podriaďovania (podmaňovania) mocou a súčasne proces nadobúdania statusu subjektu. Formovanie subjektu sa spája s mocou, moc je existenčná podmienka subjektu. Americ-

ká filozofka Judith Butler (2001, s. 18) k tomu dodáva: „Moc pôsobí na subjekt prinajmenšom dvojakou: po prvé ako to, čo umožňuje existenciu subjektu, ako podmienka jeho možnosti a príležitosti jeho formovania, a po druhé ako to, čo subjekt prijíma a čo sa opakuje vo ‚vlastnom‘ konaní subjektu.“ Prijímanie moci subjektom znamená, že moc nadobúda psychickú formu, ktorá je konštituentom identity subjektu. Opakovanie moci vo ‚vlastnom‘ konaní subjektu znamená jej stabilizáciu, a teda aj reprodukciu samotného subjektu.

A teraz sa vráťme k otázke, ako sa stala predhumánna bytosť (proto)človekom a nadobudla status subjektu. V knihe o sile jazyka (Dolník, 2012) sa podáva výklad subjektivizácie predhumánnej bytosti, čiže premeny tejto bytosti na (proto)človeka a navodenia vzťahu objekt (príroda) – subjekt, ktorý je založený na téze, že zrod človeka je zrodom hermeneutickej bytosti. Hominizácia bola procesom, ktorý vyústil do stavu, že sa konštituovala bytosť, ktorá bola síce naďalej súčasťou prírody, ale už z nej „vyčnievala“, a to tým, že sa dokázala od prírody odpútať tak, že ju mohla vnímať oddelene od seba, a tak sa vytvorila hermeneutická protosituácia – situácia evolučne prvotnej interpretácie sveta. V evolučnom procese nadobudla humanizujúca sa bytosť dispozíciu na vnímanie interpretačnej „ponuky“ prírody, hermeneutickú kompetenciu späť s jazykovou heuristickou kompetenciou, t. j. so schopnosťou objavovať jazyk prírody a rozumieť mu. Tento výklad môžeme teraz obohatiť tým, že doň vnesieme pojem subjektivácia. To znamená, že sa v ňom stretávajú pojmy subjektivizácia a subjektivácia. Obsahom prvého pojmu je premena predhumánnej bytosti na (proto)človeka, a teda navodenie vzťahu objekt (príroda) – subjekt (hermeneutická bytosť), druhým pojmom sa zachytáva, že táto premena prebiehala ako vytváranie, formovanie subjektu podriadením mocou prírody. V tomto prípade mocou prírody je jej interpretačný potenciál (interpretačná „ponuka“). Evolúciou príroda vytvárala bytosť podriadenú touto mocou a tým formovanú ako subjekt. Metaforicky vyjadrené, príroda tu prejavila svoj potenciálny egocentrizmus: vytvorila bytosť s dispozíciou na realizáciu tejto potenciálnosti. Bola to bytosť so schopnosťou interpretovať jej jazyk. V evolučnom dozrievaní humanizujúca sa bytosť nadobúdala interpretačnú dispozíciu, a teda bola podriadená mocou identifikovanou ako interpretačný potenciál prírody a tak formovaná ako subjekt. Subjektivácia humanizujúcej sa bytosti mocou prírody – jej interpretačným potenciálom – znamenala splnenie predpokladu na to, aby sa mohol realizovať potenciálny egocentrizmus prírody. Lapidárne povedané, príroda vytvárala bytosť nastavenú, orientovanú na to, aby spoznávala jej potenciálny jazyk a rozumela mu. Touto nastavenosťou, orientovanosťou je podriadená prírode a formovaná ako subjekt.

Čo má vyjadriť metafora „(potenciálny) egocentrizmus prírody“? Imanentnou vlastnosťou prírody je, že v nej pôsobia príťažlivé sily, fyzikálne aj biologické. Výraznou fyzikálnou príťažlivou silou je zemská príťažlivosť, v biologickej zložke prírody pôsobí konzumačná sila (X-a príťahuje Y ako potrava, ktorá zabezpečuje jeho existenciu), príťažlivá sila späť s rozmnožovaním (X-a príťahuje Y ako objekt spo-

jený s rozmnožovaním) aj príťažlivá sila vodcu. Keďže ide o imanentnú vlastnosť prírody, príťažlivosť je konštanta v jej histórii. V procese hominizácie sa vytvárali podmienky na navodenie príťažlivosti novej kvality – interpretačnej príťažlivosti. Na rodiaceho sa človeka pôsobila jednak zemská príťažlivosť (a iné konštantné príťažlivé sily) a jednak ho príťahovali interpretačné možnosti prírody vrátane seba samého ako jej súčasťou. Prostredníctvom interpretujúcej bytosti sa vyjavila orientácia fundamentálnej sily pôsobiacej v prírode: od zdroja príťažlivosti k príťahovanému. Táto bytosť prežívala a postupne si aj uvedomovala, že ona sama je zdrojom príťažlivosti (zovšeobecnene: príťahuje na seba pozornosť), čiže je egocentricky založená. Objavila svoj egocentrizmus založený v príťažlivých silách pôsobiacich v prírode, ktoré sa po tomto objave ukazujú ako egocentrizmus prírody. Egocentrizmus je teda prirodzená (prírodou daná) základná orientácia (perspektivizácia) v percepčnej štrukturácii sveta: v centre je ja, ktoré príťahuje, čo je mimo neho.

Vráťme sa k subjektu ako produktu subjektivácie, aby sa nám v tomto rámci vynorilo ego. Ak sa subjekt formoval interpretačným potenciálom prírody ako jej mocou, je zrejmé, že toto formovanie spočíva v nadobúdaní a kultivovaní interpretačnej kompetencie späté s jazykovou heuristickou kompetenciou, teda v kumulovaní významov umožňujúcich rozumieť prírode. Keď sa v evolúcii objavila bytosť, ktorá začala rozumieť prírode a bola neustále príťahovaná jazykom prírody, a tak mu podriadovaná, na dejinnej scéne človeka sa zjavil subjekt. Ako súčasť prírody aj človek sa vyznačuje interpretačným potenciálom, takže subjekt sa formoval aj svojimi reakciami na tento potenciál. Subjekt sa vytváral aj podriadovaním mocou seba samého – príťažlivosťou interpretačného potenciálu seba samého, teda realizáciou možnosti rozumieť sám sebe. Ešte raz si dajme do vzťahov základné pojmy: Subjektivizácia je rámcový pojem, ktorý sa vzťahuje na (evolučnú) hermeneutizáciu predhumánnej bytosti, ktorou sa táto bytosť vydělila z prírody, čím sa navodil vzťah objekt (príroda) – subjekt (človek s interpretačným vzťahom k prírode). Ak chceme zostať len pri nešpecifikovanom označení hermeneutizácie a navodení tohto vzťahu, vystačíme s termínom subjektivizácia. Na špecifikáciu tohto javu posluží pojem subjektivácia, ktorým sa vystihuje, že hermeneutizácia predhumánnej bytosti prebiehala ako jej evolučné zrenie, vyúsťujúce do stavu evolučnej vyspelosti ako podmienky objavenia interpretačného potenciálu prírody, a teda do stavu, že začala pôsobiť príťažlivá sila tohto potenciálu – moc prírody –, ktorou bola evolučne nová bytosť podriadovaná a formovaná ako subjekt. „Podriadovaná“ znamená, že táto bytosť sa vytvárala ako existenčne závislá od prírody so zreteľom na túto jej moc (musela sa dostať do zajatia tejto moci ako bytosť na vývojovom stupni nad zvieratami), a „formovaná ako subjekt“ zahŕňa, že v tejto podriadenosti – reagovaniami na interpretačný potenciál prírody – sa stváňovala ako objaviteľka a nositeľka významov, regulovaná interpretačnou „ponukou“ prírody a nadobúdanou interpretačnou dispozíciou. Súčasťou formovania subjektu je jeho nastavovanie na vnímanie sveta z egocentrickej perspektívy, čiže z perspektívy seba ako zdroja príťažlivosti, teda ako centra,

východiska štruktúrácie sveta. Egocentrizmus korení v príťažlivosti ako imanentnej vlastnosti prírody – jej evolučnou ozvenou je egocentrická založenosť subjektu. Objavil sa pri interpretácii seba ako zdroja príťažlivosti, ako stredobodu.

Sebainterpretácia sa však neobmedzila na objavenie egocentrizmu. Sebainterpretácia ako reakcia na interpretačný potenciál seba samého (ako na moc seba samého) znamená egoizáciu subjektu, t. j. konštituovanie jeho ega. Komponentom subjektívácie je egoizácia, ktorou sa subjekt stáva zrozumiteľným sám sebe, čo znamená, že subjekt dokáže dať zmysel svojim reakciám (alebo aj spochybníť ich zmysel), obsahom svojho vnútorného sveta, svojim danostiam aj získaným vlastnostiam, aj hodnotiť seba z viacerých zreteľov. V nadväznosti na citovanú J. Butlerovú, ktorá zdôrazňuje, že subjektíváciou sa individua stávajú zrozumiteľnými, môžeme povedať, že sa pritom prejavuje jej egoizačný aspekt. Sebauvedomovací proces, ktorým sa v rámci subjektívácie navodzuje vzťah objekt – subjekt (ľudská bytosť vzniká uvedomovaním si, že síce patrí k prírode, ale súčasne je z nej vyčlenený), je nasmerovaný na rozumenie seba ako objektu, ktorého fundamentálny prirodzený (prírodou daný) zmysel spočíva v zachovaní svojej existencie. Tento zmysel je „vpísaný“ do fundamentu prírody (porov. s výkladom vplyvného teoretického biológa Richarda Dawkinsa, 1978, o osobitej molekule, ktorá sa objavila pred 3 – 4 miliardami rokov s povahou replikátora, teda so schopnosťou produkovať kópie seba samého; boli to predchodcovia génov, ktorým R. Dawkins prisúdil vlastnosť „egoizmus“, lebo motivácia ich existencie spočíva v replikácii, v zachovávaní vlastnej existencie; život človeka je teda v službách „egoistického“ génu). Rozumieť seba v tomto rámci znamená, že subjekt dokáže dať zmysel svojim danostiam, vlastnostiam a elementom svojho vnútorného sveta so zreteľom na zachovanie vlastnej existencie. Egoizácia je založená na nadobúdaní a využívaní schopnosti reagovať na interpretačný potenciál seba samého v duchu zákona sebazáchovy. Prostredníctvom tejto schopnosti sa konštituuje ego, čím sa subjekt dotvára ako bytosť, ktorá rozumie seba so zreteľom na sebazáchovu.

2. DEFINÍCIA EGA

Konštituovanie ega sa teda týka sebainterpretačnej stránky formovania subjektu. Keďže interpretáciou dávame niečomu zmysel, prisudzujeme mu význam, obsahom pojmu ego sú významy navodené sebainterpretáciou (význam a zmysel sú tu ekvivalenty). K epistemickej interpretácii, zameranej na otázku, ako mám tomu rozumieť, sa pridružuje axiologická interpretácia, ktorou sa niečo hodnotí a dospieva sa k hodnotám, takže do jadra pojmu ego popri významoch patria hodnotenia a hodnoty. Na pozadí doterajšieho výkladu pojem ego sa dá vymedziť takto: ego je dynamický komplex koherentných významov, hodnotení a hodnôt navodených sebainterpretáciami ako prostriedkom sebazáchovy. Pred komentovaním tejto definície sa

žiada upriamiť pozornosť na to, že toto vymedzenie zodpovedá intuitívnemu chápaniu ega, ktoré dávame najavo jazykovými reakciami, ako napríklad: *Každý je citlivý na svoje ego, Dotkla sa jeho ega, Ozvalo sa jeho ego* a pod. Čo znamená pre nás citlivosť na ego? Citlivosť na to, čo prežívame ako autonómiu našej jedinečnosti, na ochranu ktorej sme nastavení. Ak sa niekto dotkne ega, ohrozuje ju. Naše ego sa ozýva, keď reagujeme z podnetu našej autonómnej jedinečnosti. Korešpondencia definície ega s jeho intuitívnym chápaním sa vyjaví pri výkladovom rozvíjaní definície.

Aké významy zahŕňa ego? Významy vzhádzajúce z integračnosti sebaiinterpretácií. Hutne vyjadrené, ide o integrované významy. Sebaiinterpretácia zahŕňa interpretáciu toho, čo sa objavuje v našom vnútornom svete (pocity, city, dojmy, predstavy, myšlienky a pod.), ako aj naše správania a konania a prebieha v duchu odpovedania na otázku, aký je zmysel týchto entít, a ten sa vyjaví ich integráciou do celku, ktorému subjekt rozumie. Ide o subjektívny zmysel, zmysel, ktorý subjekt dáva niečomu na základe toho, že toto niečo je v zrozumiteľnom vzťahu k jeho vnútornému svetu. Na ilustráciu si predstavme, že v mojom vnútornom svete sa objavil pojem, ktorý jazykovo vyjadrím výpoveďou: *Mám dojem, že sused sa na mňa hnevá*. Otázka z pozície ega znie, o čom vypovedá tento dojem, teda ako mu rozumiem. To, že mu rozumiem, vyplýva z jeho integrovanosti do komplexu (celku) významov späťtých s mojimi zážitkami, emóciami, skúsenosťami, racionálnymi aktivitami, motiváciami (potrebami, záujmami, želaniami, ideálmi a pod.) aj hodnoteniami a hodnotami, ktoré sa týkajú susedskej koexistencie s danou osobou na pozadí predstavy, presvedčenia a postojov vzťahujúcich sa na susedské spolunažívanie a koexistenciu sociálne blízkych osôb vôbec. Nadobúda zmysel tým, že je v zrozumiteľnom vzťahu s týmto komplexom významov. Kohéziou sa rozumie súdržnosť významov, ktorá je určená ich ustálenosťou, a teda faktorom čas (významy späťe so spomínanými momentmi v mojom vnútornom svete sa časom ustálili, čiže sa stabilizovali ako istý komplex, celok), kým koherencia sa týka pomeru medzi významami, t. j. toho, či sú významy v súlade, dopĺňajú sa, protirečia si, vzájomne sa predpokladajú a pod. Interpretácia spojenia „koherentné významy“, ktoré je zahrnuté do definície ega, teda predpokladá vnímať koherentnosť významov v rámci ich kohézie. Časom navodená a potvrdzovaná súdržnosť významov (kohézia), ktorá pripúšťa variabilný pomer medzi nimi (koherencia), je interpretačným základom toho, čo sa objavuje v našom vnútornom svete, pričom variabilita pomeru – koherencia – vytvára priestor na premenlivé interpretácie istého momentu nášho vnútorného sveta. V korelácii s premenlivosťou istej životnej situácie (inak: v závislosti od kontextu, do ktorého som včlenený) sa môže meniť interpretácia tohto momentu; napríklad môjmu dojmú, že sa sused na mňa hnevá, v istej situácii (v istom kontexte) dávam zmysel „znepokojujúci moment v mojom aktuálnom živote v súlade s významami momentov späťtých s prežívaním a racionálnym vnímaním susedského vzťahu“, ale v inej situácii (v inom kontexte) ho interpretujem protichodne: „upokojujúci moment v mojom aktuálnom živote v protiklade s významami momentov...“. Spojením „komplex kohe-

rentných významov“ v definícii ega sa teda vyjadruje, že ide o diferencované vzťahy medzi významami, ktoré vytvárajú integrovaný komplex (celok) tým, že sa časom ustálili, reprodukovujú sa a subjekt ich prežíva ako súčasť svojej identity. Tento komplex, samozrejme, nie je nemenný a to sa v definícii dáva najavo prívlastkom dynamický (porov. ďalej).

Ego nie je konštituované len integračnými významami, vyplývajúcimi z odpovedí na otázku, ako rozumie subjekt tomu, čo sa objavuje v jeho vnútornom svete, ale aj axiologickou sebaiinterpretáciou. Táto sebaiinterpretácia zahŕňa jednak hodnotenie prvkov tohto sveta, jednak hodnotenie vlastných duševných a fyzických vlastností (daností), ako aj interpretáciu toho, čo je „vo mne“ a je „súčasťou mňa“ ako hodnoty. Ide o emocionálne aj intelektuálne hodnotenie. Už ilustračný príklad naznačil uplatnenie hodnotenia „znepokojujúci moment v mojom aktuálnom živote...“, ktorý hodnotím ako nie dobrý. Keďže v základe hodnotenia a hodnôt je motivačný svet subjektu, t. j. jeho potreby, záujmy, predstavy, želania, túžby, ideály a pod., axiologická sebaiinterpretácia je určená kvalitou týchto motivačných prvkov, ktorá je zasa determinovaná tým, ako absorbuje subjekt vnútorné aj vonkajšie podnety, ako sa vyrovnáva s tým, čo je v ňom prirodzené (dané prírodou) a čo mu vtlačá daná kultúra, a teda tým, ako je profilovaná jeho jedinečnosť. Kvalita prvkov motivačného sveta subjektu určuje, čo je v ňom a na ňom pre neho samého dobré, alebo zlé, čo je hodnotou a v akej pozícii je daná hodnota v jeho hodnotovej štruktúre. K axiologickej stránke ega patrí aj hodnotiacia a hodnotová interpretácia miesta subjektu v sociálnej štruktúre, a to aj so zreteľom na to, v ktorej životnej fáze sa nachádza, v akom sociálnom prostredí žije, ako aj na jeho morálne väzby.

V práci o egolinguistike (Dolník, 2012, s. 295 – 311) sebaiinterpretácia je štruktúrovaná tak, že jej komponentmi sú (1) ozmysľovanie obsahov vlastných reakcií na vonkajšie aj vnútorné podnety, (2) sebaopínanie, ktoré zahŕňa (a) sebaopínanie a (b) vedomie seba. Tento opis sa tu modifikuje tak, že všetky tieto komponenty sú súčasťou sebaobrazu subjektu. V súlade s výkladom vyššie konštituentmi sebaobrazu sú integračné významy (zodpovedajú komponentu (1)) a hodnotenia a hodnoty týkajúce sa prvkov vnútorného sveta subjektu aj jeho fyzických a duševných vlastností (a), ako aj jeho miesta v sociálnej štruktúre (b). Do tohto sebaobrazu sa premietajú reakcie na otázky: 1. Čo znamenajú pre mňa obsahové prvky môjho vnútorného sveta so zreteľom na to, čo prežívam alebo si aj uvedomujem ako svoju interpretačnú bázu (vrátane jej limitu)? 2. Aký je môj svet hodnotení a hodnôt vo vzťahu k tejto báze, k mojim vlastnostiam a k môjmu miestu v sociálnom systéme? Ego je sebaobraz subjektu, ktorý vypovedá o tom, ako prežíva alebo si aj uvedomuje, čo znamenajú pre neho prvky, ktoré sa objavujú v jeho vnútornom svete, a ako sa mu javia tieto prvky, ako aj vlastnosti seba samého i jeho miesto v sociálnej štruktúre z hľadiska jeho motivačného sveta.

V definícii ega sa hovorí o sebaiinterpretácii ako prostriedku sebazáchovy. V pozadí je téza, že zrod človeka je zrodom hermeneutickej bytosti, z čoho vyplýva, že aj

zachovanie tejto bytosti je podmienené reprodukciou nadobudnutej interpretačnej kompetencie. Keďže zrod hermeneutickej bytosti je výsledkom subjektivizácie (procesu navodzovania stavu vyhranenej opozície subjekt – objekt), v prvom rade ide o sebazáchovu (antropologického) subjektu (obširny výklad sa podáva v práci Dolník, 2012). Sebainterpretáciu spájame s egoizáciou, takže zachovanie ega je podmienené reprodukciou sebainterpretačnej kompetencie. Analogicky s pudom sebazáchovy človeka ako živej bytosti pôsobí sila potreby zachovania ega. Táto potreba je fundamentálnym komponentom egomotivácie. Táto egomotivačná sila je v základe nastavenosti subjektu na seba, v ktorej korení jeho egoizmus, a keď „sa ozýva“ naše ego, aktualizuje sa táto nastavenosť. Výraz sila nám pripomína subjektiváciu: Ide o príťažlivú silu nášho ega, prežívanú ako potreba jeho zachovania, ktorej sme podriadení, čím je určená báza poriadku nášho individuálneho sveta. Základom tohto poriadku je egocentrizmus.

Egomotivácia sa nevyčerpáva potrebou zachovania ega, teda jeho jednoduchej reprodukcie a tým „holého“ prežitia subjektu. Zahŕňa aj záujmy, želania, túžby, ideály subjektu, ktoré sa vzťahujú na jeho sebaobraz. Z týchto motivačných komponentov vzhádzajú otázky, aký som, kým môžem byť, kým chcem byť, resp. kým by som chcel byť. V súlade s týmito otázkami môžeme hovoriť o reálnom, potenciálnom a ideálnom ege. Sebainterpretačná kompetencia je schopnosť utvoriť si obraz svojho reálneho, potenciálneho aj ideálneho ega. Keďže zachovanie ega je podmienené reprodukciou sebainterpretačnej kompetencie a táto kompetencia sa týka týchto troch modalít ega, aj pojem sebazáchova ega sa vzťahuje na všetky modalities. Jednoduchou reprodukciou tejto kompetencie sa zachováva reálne ego, jej rozšírenou reprodukciou sa udržiava potenciálne aj ideálne ego: aktualizujú sa (realizujú sa) možnosti ega, čoho – často skrytým – sprievodným javom je aj aktualizácia ideálneho ega.

V definícii ega sa hovorí o dynamickej komplexe významov, hodnotení a hodnôt navodených sebainterpretáciami. Dynamickosť tohto komplexu koreluje s potenciálnym egom. Tento komplex sa mení v súlade s tým, ako sa aktualizuje (realizuje) potenciálne ego, t. j. v súlade s aktualizáciami (realizáciami) možných významov, hodnotení a hodnôt, ktoré sú v dosahu sebainterpretačnej kompetencie subjektu. Sebaaktualizácie (sebarealizácie) vyjavujú subjektu mieru jeho interpretačného talentu a kvalitu jeho preferenčného sveta (v preferenciách sa prejavujú hodnotenia a hodnoty), ale aj jeho limitovanosť, ktorá stimuluje konštruovanie ideálneho ega (všeobecne platí, že prežívanie, resp. uvedomovanie si vlastnej obmedzenosti, nedokonalosti podnecuje k orientácii na dokonalé, ideálne). Na sebaaktualizáciách spočíva teda dynamika ega: ego sa mení aktualizáciami sebainterpretačných možností subjektu. Ideálne ego dáva dynamike smer, ktorý je podložený túžbou po vlastnej dokonalosti a po stave „byť vnímaný v čo najpozitívnejšom svetle“ (porov. s potrebou „byť uznávaný“, o ktorej bude reč v nasledujúcej kapitole). Spomínaná egomotivačná sila (sila potreby zachovania ega) je sprevádzaná silou ideálneho ega, ktorá

umocňuje subjektovú nastavenosť na seba v mene sebazdokonaľovania aj optimálnej heteroakceptácie (optimálneho uznávania inými) založenej na pozitívnom hodnotení. Dynamika sebaobrazu subjektu je teda určená jeho sebaaktualizačnou (seba-realizačnou) výkonnosťou, čiže „kapacitou“ potenciálneho ega. Kým týmto výrokom sa vystihuje, prečo sa ego môže meniť, modifikovať, vyvíjať, výrok, že „základom dynamiky ega je sklon k vlastnej evalvácii, čiže k upevňovaniu jeho kladného hodnotenia, a teda tendencia vyháňať sa jeho devalvácii“ (Dolník, 2012), vyjadruje, čím je riadená táto dynamika.

1. HETEROAKCEPTÁCIA EGA

Otázka je, ako sa dá vysvetliť túžba človeka po stave „byť uznávaný“, teda jeho „tymotické úsilie“, ako je to zafixované vo filozofickej tradícii. V predchádzajúcom výklade sa ešte neobjavila interakcia jednotlivcov, vstup jednotlivcov do sociálneho vzťahu. Čo je v základe tohto vstupu? Aká sila spôsobila, že sa jednotlivec dostal do sociálneho styku s inými jednotlivcami? Keďže v tomto výklade ide o prírodné základy konštituovania človeka, túto silu hľadáme v prírode medzi jej imanentnými silami. Už bola reč o tom, že fundamentálnou imanentnou silou prírody je príťažlivosť, vyskytujúca sa v rozličných modoch: pôsobí zemská príťažlivosť, konzumná príťažlivosť, sexuálna príťažlivosť a pod. Aj o tom, že evolučná konštitúcia človeka je spätá s ďalším modom príťažlivosti – interpretačnou príťažlivosťou. Rodiaci sa ľudský jednotlivec je prítahovaný interpretačnou príťažlivou silou prírody, seba samého aj jednotlivcov svojho druhu.

Zárodok sociálneho vzťahu je interpretačný prístup konštituujúceho sa subjektu k bytostiam svojho druhu. Aj tu je, prirodzene, v hre, najzákladnejšia motivačná sila jeho správania a konania – pud sebazáchovy. V mene biologického prežitia subjekt je upriamený na seba, je ovládaný prirodzenou sebaláskou, narcizmom. Aj k svojmu druhovému príslušníkovi pristupuje so zreteľom na sebazáchovu, a tak je jeho interpretácia riadená prvotnou otázkou, či druhový príslušník znamená ohrozenie jeho osobnej bezpečnosti. Táto otázka nepriamo vyjadruje, či vstupovanie subjektu do sociálneho vzťahu bolo poznačené neistotou vzhľadom na vlastnú bezpečnosť. To viedlo k tomu, že navodzovaný sociálny vzťah sa stváňoval tak, aby sa nastolil stav istej miery osobnej bezpečnosti. Ide o štandardný výklad, ktorý pokračuje ideou, že „jedným ze spoľahlivých spôsobů, jak si zajistit určitou míru bezpečí, je získání vážnosti a náklonnosti ostatních lidí...“ (Murphy, 2010, s. 149). Stav „byť uznávaný inými“ je teda podložený potrebou osobnej bezpečnosti, je to forma vzťahu, ktorá v istej miere zaručuje neohrozenosť subjektu. Tento stav upevňuje súčasne aj sebalásku, lebo ved' podporuje vzťahovanosť subjektu na seba, ktorá časom, keď jednotlivec zisťuje, že byť uznávaný znamená moc, ktorá sa dá využiť na získanie výhod, prerastá na egoizmus. Stav „byť uznávaný“ teda zahŕňa: (a) istú mieru istoty

sebazáchovy, (b) istotu poriadku, ktorým sa stabilizujú vzťahy, (c) upevňovanie sebalásky smerom k egoizmu, (d) moc, ktorá sa dá využiť na získavanie výhod. V geneze tohto stavu je potreba istoty sebazáchovy, ktorá vzišla z pudu sebazáchovy, a z uspokojenia tejto potreby vzišli nové záujmy a potreby.

Jednou z týchto potrieb je aj potreba sociálneho uznávania inými (explicitnejšie: sociálnoexistenčného uznávania). Kým stav „byť uznávaný“ je motivovaný potrebou istoty zachovania seba ako prírodnej bytosti, čiže prežitia ako biologického jedinca, udržania sa na tomto svete, motívom stavu „byť sociálne uznávaný“ je potreba istoty zachovania seba ako sociálnej bytosti, čiže prežitia ako sociálneho jedinca, udržania sa v sociálnom svete. Formovanie sociálnej bytosti zahŕňalo aj zrenie tejto sociálnej potreby. Na potrebu biologického prežitia sa navrstvila potreba sociálneho prežitia, istota sociálnej sebazáchovy, t. j. istoty, že ma nezastihne „sociálna smrť“. Byť sociálne mŕtvy znamená byť zbavený možnosti prejavovať sa v sociálnom svete tak, aby som mal šancu na sociálne uznanie, čiže na realizáciu tejto sociálnej potreby. V realizácii potreby sociálneho uznávania inými spočíva fundamentálny zmysel existencie sociálnej bytosti. Táto potreba je fundamentom závislosti jednotlivca od iných: ak ho iní neakceptujú, sociálne umiera. Touto závislosťou, viazanou na sociálnu heteroakceptačnú potrebu, je riadené naše vystupovanie na sociálnej scéne. Je to vystupovanie v duchu „optimalizovať predpoklady na sociálnu heteroakceptáciu“, čím zaisťujeme našu sociálnu bezpečnosť, ale zároveň tým presadzujeme náš egocentrizmus, resp. aj egoizmus.

Keďže ťažiskovým bodom tohto výkladu je ego, nesmieme zabudnúť, že sa máme sústrediť na heteroakceptáciu sebaobrazu subjektu, t. j. na uznávanie jeho jedinečnosti so zreteľom na jeho sebainterpretáciu. Jedinečnosť ega určená jeho sebainterpretáciou sa týka jeho autenticity. K uznávaniu inými, na ktoré sa viaže biologické prežitie, a k sociálnemu uznávaniu inými, od ktorého závisí prežitie jednotlivca ako sociálnej bytosti, sa pridružuje heteroakceptácia, ktorá podmieňuje jeho prežitie ako autentickej bytosti. Autenticnosť nášho ega je daná v našom prežívaní alebo aj uvedomovaní si toho, čo znamenajú pre nás obsahové prvky objavujúce sa v našom vnútornom svete, ako hodnotíme tieto prvky aj naše vlastnosti a aké sú naše hodnoty; ak by nebola rešpektovaná, uznávaná inými, stratila by existenčný zmysel. Na špecifikáciu tohto aspektu uznávania zavedieme prívlastok prirodzenoexistenčný: ide o prirodzenoexistenčné uznávanie – skrátene prirodzené uznávanie. Analogicky s výrokom v predchádzajúcom odseku môžeme povedať, že fundamentálny zmysel existencie ega, reprezentujúceho autenticnosť ľudskej bytosti, spočíva v realizácii potreby prirodzeného uznávania inými. A k ďalšiemu výroku v tom odseku môžeme dodať, že naše vystupovanie na sociálnej scéne je riadené v duchu „optimalizovať predpoklady na sociálnu a prirodzenú heteroakceptáciu“.

Zhrňme si túto časť výkladu. Jednotlivec sa ocitol v sociálnom vzťahu na základe interpretačnej príťažlivosti iných jednotlivcov. Táto sila mohla na neho pôsobiť preto, že bol evolučne nastavený na interpretáciu. Jeho najzákladnejším riadia-

cim faktorom pri styku s inými jednotlivcami bol pud sebazáchovy, ktorý ho orientoval na istotu vo vzťahu k vlastnej bezpečnosti. Získanie rešpektu, uznávania zabezpečovalo istú mieru neohrozenosti. Pri konštituovaní kolektívu vrodená sebazáchovná sila nadobúda aj kvalitu sociálnej sebazáchovy a k biologickoexistenčnému aspektu uznávania pribúda sociálnoexistenčný aspekt a súčasne táto sila pôsobí v mene sebazáchovy ega, jeho autenticity, a tak sa uznávanie ukazuje v prirodzenoexistenčnom aspekte. „Uznávaný inými“ je forma vzťahu, ktorá vzišla z potreby biologického prežitia a analogicky funguje ako poriadok, ktorý zaručuje sociálne aj „prirodzené“ prežitie, t. j. prežitie ega v jeho autenticity. Táto forma vzťahu utvrdzuje sebalásku, podporuje egoizmus (v duchu Jeana-Jacquesa Rousseaua: prirodzená sebaláska – *amour de soi* – sa zvrháva na neprirodzenú lásku k sebe, egoizmus – *amour propre*) a sklon k upevňovaniu mocenskej pozície.

Stručne k otázke vzťahu medzi heteroakceptáciou a subjektiváciou: Na jednej strane je subjekt podmaňovaný mocou interpretačného potenciálu iných a na druhej strane „bojuje“ o uznanie inými (výraz bojovať je alúziou na známy výklad Georga W. F. Hegela, že prví ľudia vstupovali do boja o uznanie, ktorý trval dovtedy, kým protivník zo sebalásky neuznal druhého za svojho pána). Ide o spojené prejavy prirodzeného narcizmu (sebalásky). Zameranosť na heteroakceptáciu je motivovaná vzťahovanosťou na seba, ktorá pramení z pudu sebazáchovy, a to sa týka aj subjektivácie. Vzťah medzi nimi je vzťahom medzi *chciet'* a *musieť'*. Náorne: zameranosť na heteroakceptáciu = *chciet'* byť uznávaný inými, lebo to zaručuje istú mieru mojej bezpečnosti; subjektivácia = *musieť'* interpretovať iných, lebo tým sa zachovávam ako subjekt (interpretáciou sa subjekt reprodukuje). Sú to prejavy „vôle“ prírody: príroda určila, že sme bytostne orientovaní na subjektiváciu a heteroakceptáciu. Emancipácia ľudskej bytosti však priniesla aj to, že z prirodzeného narcizmu vzišiel egoizmus, s čím zrela aj otázka, čo môžem vyťažiť z mojej subjektívnej a heteroakceptačnej orientovanosti.

2. INTERPRETAČNÝ PÔVOD ĽUDSKEJ KOMUNIKÁCIE

Keďže zrod človeka bol podmienený tým, že hominizovaná bytosť nadobudne interpretačnú kompetenciu, čiže dospeje k statusu hermeneutickej bytosti, jeho existencia ako bytosti svojho druhu je viazaná na reprodukciu tejto kompetencie. Aby sa človek reprodukoval ako človek, musí reprodukovat' svoju základnú existenčnú podmienku. Človek – subjekt – nemôže neinterpretovať. Aký vzťah je medzi nevyhnutnosťou interpretovať a komunikáciou? Štandardné výklady ľudskej komunikácie vychádzajú z toho, že jednou z jej základných vlastností – a tou sa vyznačuje ľudská činnosť vôbec – je intencnosť. Kompendium Rolanda Burkarta (2002) vysvetľuje, že každá komunikačná činnosť je založená jednak na všeobecnej intencii, spočívajúcej vo vôle hovoriaceho dosiahnuť, aby sa adresát „podielal“ na významoch, ktoré

mu majú sprostredkovať jazykové výrazy, čím sleduje konštantný cieľ komunikácie – navodiť dorozumenie s komunikačným partnerom, a jednak na špeciálnej intencii, ktorá je podložená istými záujmami komunikanta, korelujúcimi s variabilnými cieľmi komunikácie. Konkrétne záujmy sú jej existenčné motivanty. Otázka je, ktorý záujem je fundamentálny, t. j. taký, ktorý zakladá komunikačnú činnosť. Ak protočlovek nadobudol status subjektu tým, že vstúpil do interpretačného vzťahu s okolím aj so sebou, zakladajúci faktor tejto činnosti treba hľadať v tomto vzťahu. Evolúciou navodená subjektivizácia hominizovanej bytosti nastavila človeka na interpretáciu (na túto nastavenosť môžeme napojiť fenomenologickú ideu intencionality; pripomeňme si známy Husserlov výklad, podľa ktorého vedomie je intencionálne, čo znamená, že je „významotvorne“ zamerané na objekty – objekty sú jeho „intencionálne koreláty“, každý akt vedomia „mieni“ to, čo je jeho korelátom; intencionalitou je určená sémantizujúca perspektíva vnímania sveta). Z tejto nastavenosti vzišla aj potreba komunikovať.

Zrod ľudskej komunikácie sa dá opísať ako vznik potreby spätnej väzby pri interpretácii sveta. Zameranosť človeka na to, aby rozumel svetu, bola sprevádzaná neistotou, vzbudzujúcou potrebu jej odstránenia, čo ho nastavovalo na vnímanie výrazových foriem poskytovaných ako reakcie na túto potrebu. Keď napríklad nadobudol skúsenostnú znalosť, že isté rastliny sa vyskytujú v istom prostredí, ale v nejakom čase zistil, že tam rastliny nevyrastli, upriamovalo ho to na registrovanie výrazovej formy prírody, interpretáciou ktorej by odstránil svoju orientačnú neistotu (zaregistroval napríklad, že takou formou je dažď). Prascéna zrodu ľudskej komunikácie bola viazaná na mentálne dozretie človeka do stavu, v ktorom sa v nejakom mode objavila reakcia „Nerozumiem tomu“, resp. „Ako mám tomu rozumieť?“ alebo „Rozumiem tomu dobre?“. Ľudská komunikácia sa začala vtedy, keď subjekt začal pociťovať potrebu stimulovať interpretovaný objekt k reakciám, ktoré kompenzovali jeho interpretačnú neistotu a limitovanosť. Na vyššie položenú otázku, ktorý záujem je fundujúci vo vzťahu ku komunikačnej činnosti, sa teda núka odpoveď: záujem o prekonanie interpretačnej neistoty a limitovanosti subjektu. Táto neistota a limitovanosť viedla aj k pokusom o nadviazanie komunikačného styku s nadprirodzenými silami, ktoré mali pomôcť pri znášaní jej následkov. To, že človek pociťoval existenčnú potrebu rozumieť tomu, čo je za hranicou jeho interpretačnej kompetencie, vyvolávalo v ňom zárodok budúcich komunikačných intencií, ktorý môžeme nazvať komunikačná protointencia (geneticky prvotná intencia). Týmto výrazom sa teda označuje zámer subjektu fundujúci komunikačný styk: prekonanie vlastnej interpretačnej neistoty a limitovanosti. Táto zakladajúca komunikačná intencia – protointencia – nemohla zaniknúť, a to preto, lebo človek – ako je to zafixované v lajtmotíve celého výkladu jeho zrodu – je „odsúdený“ na interpretáciu a teraz môžeme dodať, že sa naďalej ocitá v interpretačnej neistote aj v interpretačnej „núdzi“, čo ho stimuluje ku konaniu, ktoré smeruje k odstráneniu jeho interpretačného deficitu. Toto konanie spočíva vo výzve (v najširšom zmysle) interpretovaného, aby svojou reakciou zasiahol do tejto neistoty, resp. „núdze“. Je to konanie smerujúce k fundamentálnej komunikácii. V duchu tohto výkladu fundamentálna komuni-

kácia je tá, ktorá je motivovaná záujmom subjektu reprodukovať jej fundamentálnu existenčnú podmienku – vyvolanie odpornej reakcie interpretovaného na prekonanie vlastnej interpretačnej neistoty a limitovanosti. Alebo inak: fundamentálna komunikácia je založená na reprodukcii komunikačnej protointencie. Opisnejšie vyjadrené: fundamentálna komunikácia prebieha vtedy, keď interpretujúci dáva niekomu najavo, že celkom alebo vôbec nerozumie výseku sveta, ktorý začal interpretovať, a nádeja sa, že nájde u neho primeranú ozvenu. Ak „dávanie niekomu najavo“ označíme ako apelovanie (narážajúc na apelovú funkciu jazyka), môžeme povedať, že fundamentálna komunikácia sa vyznačuje interpretačnou apelatívnosťou, t. j. tým, že subjekt apeluje na niekoho, aby mu pomohol pri hľadaní odpovede na interpretačné otázky, resp. pri riešení jeho interpretačného problému.

Keď zavádzaná protointencia nachádzala ozvenu, položil sa základ ľudskej komunikácie, v ktorej išlo o biologické prežitie, o istotu vo vzťahu k prežitiu. Subjektivizovaní jednotlivci – subjekty – sa ocitli v komunikačnom vzťahu, pri ktorom začali pociťovať (prežívať) a potom si aj uvedomovať svoju sociálnu povahu, spolupatričnosť ako bytostí osobitného druhu. Z fundamentálnej komunikácie sa rozvinula sociálna komunikácia, k protointencii pribúdali ďalšie komunikačné intencie späté so záujmami objavujúcimi sa v rozvíjaných sociálnych vzťahoch. V rozvíjajúcej sa sociálnej komunikácii v bytostnej nastavenosti človeka na interpretáciu, ktorá je, pripomeňme si, v základe subjektivizácie hominizovanej bytosti, sa posilňovala jej sebaiinterpretačná stránka, teda orientovanosť subjektu na seba, jeho egoizácia, jeho subjektivácia mocou interpretačného potenciálu seba samého. Socializácia subjektu prostredníctvom sociálnej komunikácie spôsobila, že subjekt sa začal vnímať ako trojjediný celok: ako antropologický, sociálny a individuálny (jedinečný) subjekt. To znamená, že sa orientoval na seba ako na antropologický, sociálny a individuálny subjekt. Ako antropologický subjekt sa zrodil v procese subjektivizácie, keď predhumánna bytosť hermeneutizáciou dozrela na ľudskú bytosť, ako sociálny subjekt vzišiel z fundamentálnej komunikácie, ktorá prerástla do sociálnej komunikácie, a v tejto komunikácii sa vyformoval individuálny (jedinečný) subjekt, čím sa myslí, že v nej začal subjekt vnímať svoju jedinečnosť. Na sebaiinterpretácii sa podieľajú všetky existenčné spôsoby subjektu. Zakladajúci význam má antropologický subjekt, ktorého formovanie znamenalo navodzovanie interpretačného vzťahu k svetu aj k sebe, a teda vytvorenie rudimentárnej sebaiinterpretácie. Táto sebaiinterpretácia sa rozvíjala formovaním sociálneho a individuálneho subjektu, a to tak, že subjekt začal interpretovať seba aj cez prizmu iných a v konfrontácii seba s inými dospieval k chápaniu svojej jedinečnosti.

3. EGOCENTRIZMUS A POROZUMENIE

Zrod ľudskej komunikácie sa tu teda vysvetľuje z interpretačnej neistoty a limitovanosti subjektu, z ktorej vyplýva interpretačná apelatívnosť fundamentálnej ko-

munikácie, ale treba si hneď pripomenúť, že rozhodujúcou okolnosťou bola evolúciou navodená interpretačná príťažlivosť ako príťažlivá sila novej kvality. Pripomeňme si aj to, že ide o interpretačný potenciál entít (v zmysle „bohatstvo ponuky entity na interpretáciu“), ktorý príťahuje interpretačne nadanú bytosť. Subjekt je jednak príťahovaný interpretačným potenciálom iných subjektov a jednak svojím interpretačným potenciálom príťahuje iné subjekty. Interpretačná nadanosť (dispozícia, kompetencia) vzišla z interpretačnej potreby, ktorá je základným zdrojom interpretačnej vôle. Príťahovanosť subjektu interpretačným potenciálom iných subjektov harmonizuje s jeho potrebou a fundamentálnou vôľou interpretovať iných a príťažlivosť jeho interpretačného potenciálu zodpovedá jeho potrebe a fundamentálnej vôli byť interpretovaný. Evolučná určenosť subjektu zahŕňa, že chce, aby rozumel iným, ale chce aj to, aby mu iní rozumeli. Subjekt chce fungovať ako interpret, ale chce mať aj svojich interpretov. Obidve životné roly subjektu – interpretujúci a interpretovaný – vzišli z jednej bázy, totiž z jeho orientovanosti na seba, koreniacej v pude sebazáchovy. Ako interpretujúci je viazaný na orientačnú potrebu (vedieť sa orientovať je dobrá šanca na prežitie), ako interpretovaný je spätý so svojou orientovanosťou na zachovanie spôsobu vlastnej existencie. Príroda vytvorila človeka ako svojho interpreta, ako bytosť, ktorá jej má rozumieť, rozumieť spôsobu jej existencie, a človek ako prírodná bytosť, ako súčasť prírody zdedil túto orientovanosť na interpreta ako potrebu mať interpretov, ktorí rozumjú jeho spôsobu existencie. Rozumieť spôsobu existencie prírody/subjektu znamená mať aj porozumenie pre tento spôsob, ktoré vyvoláva zodpovedajúce konanie.

Potreba subjektu byť interpretovaný, ktorá sa realizuje vďaka jeho interpretačnej príťažlivosti, je základným prejavom jeho egocentrizmu. Do komunikácie vstupujú egocentricky založené subjekty. Egocentrizmus je podporovaný heteroakceptačnou vôľou, túžbou po stave „býť uznávaný iným“, ktorý zaručuje istú mieru bezpečnosti subjektu, teda neohrozenosti jeho existencie v antropologickom, sociálnom aj individuálnom moduse, čiže neohrozenia jeho biologického, sociálneho aj individuálneho prežitia. Egocentrická založenosť subjektov je evidentne základnou prekážkou vzájomného porozumenia, a to preto, lebo sa neprejavuje len v role interpretovaného, ale aj v role interpretujúceho. Základným stavom interpretujúceho subjektu je, že k interpretácii iných subjektov pristupuje z pozície vlastného ega, do jeho zameranosti na porozumenie spôsobu existencie iných subjektov sa vtláča perspektíva jeho ega. Z poznania tohto stavu vyplýva, že porozumenie predpokladá odegoizovanú interpretáciu, pri ktorej interpretujúci subjekt „zabudne“ na svoju egoizovanosť. Ide o postup zodpovedajúci metodike rekonštrukčnej hermeneutiky, ktorá má viesť k rekonštrukcii autentického významu textu. Podľa nej zmocniť sa textu znamená rozumieť mu tak, ako to jeho autor mienil, čo vyžaduje, „aby do interpretovaného textu nebyly vykladačom vkládaný žiadne interpretovy vlastní (třeba i duchaplné) názory, žádné autorem nezamýšlené, textu vnější stanovisko. ... Interpret musí podle toho při výkladu sám od sebe, od svých vlastních názorů důsledně odhlédnout, sám na sebe jakoby zapomenout a zjišťovat pouze, co chtěl říci autor sám. ... vykla-

dač se pokouší cítiť a myslieť ako autor zkoumaného textu...“ (Sousedík – Betti, 2008, s. 32 – 33). Analogicky: odegoidácia interpretujúceho subjektu je krokom k rekonštrukcii ega interpretovaného subjektu. Do pozornosti sa dostáva odegoidačná schopnosť subjektu, čiže úroveň jeho egomobility, jeho dispozícia na prechod od egocentrizmu k alocentrizmu (porov. Dolník, 2012, s. 302), ako aj jeho mravnosť so zreteľom na záujem o vnútorný svet iných. V rekonštrukčnej hermeneutike ideálnym prípadom je kongenialita so sprievodným príznakom „sebaobmedzenie“ vzhľadom na aplikáciu vlastného vnímania, prežívania a hodnotenia sveta pri interpretácii; v sledovanej teórii takým prípadom je „konegoidovanosť“ so sprievodným príznakom „deegoidácia“. Žiada sa však dodať, že egocentrizmus sa nevyklučuje ani z ideálneho prípadu, lebo ho sprevádza otázka, aký význam má pre mňa, že mu chcem rozumieť, resp. že mu rozumiem.

Fundamentálnym významom úsilia subjektu o porozumenie inému subjektu je, že porozumenie zblízuje interpretujúci subjekt s interpretovaným, čo hrá v prospech heteroakceptácie. Tým, že subjekt dáva najavo úsilie o porozumenie inému, zvyšuje realnosť možnosti byť ním uznávaný, takže úsilie o vzájomné porozumenie vedie k vzájomnému uznávaniu, a teda k vyššej egocentrickej konformite. Interpretačná potreba subjektov orientovaná na vzájomné porozumenie harmonizuje s ich egocentrickou nastavenosťou. Je istým paradoxom, že úsilie o porozumenie jeden druhému, teda upínanie sa na vnútorný svet iného, je reprodukciou tejto nastavenosti. „Logika“ egocentrizmu však spočíva v tom, že interpretačná príťažlivá sila subjektu sa prejavuje ako pôsobenie centrálnnej pozície jeho ega pri vnímaní sveta tým, že subjekt interpretuje prítahovaného s orientáciou na seba. Porozumieť niekomu síce predpokladá odegoidáciu, ale aj tým, že subjekt „zabúda“ na seba, reprodukuje svoj egocentrizmus: „zabúda“ v prospech reprodukcie svojej orientovanosti na vlastné potreby a záujmy spojené s porozumením. Keďže reprodukcia egocentrizmu je konštantou komunikačnej aktivity, úsilie o vzájomné porozumenie je zaťažené skrytým podozrievaním aktérov, že za úsilím o porozumenie sú aj iné záujmy, čo naštrbuje takto zameranú komunikáciu.

Príroda určila, že človek existuje ako egoizovaný subjekt s egocentrickým prístupom k svetu, a tak je nastavený na to, aby vyvíjal úsilie o rozumenie svetu, druhým jedincom aj sebe z egocentrickej pozície. Výroky *Rozumiem ti – Nerozumiem ti* presuponujú ‚Mám záujem o vniknutie do aktuálneho stavu tvojho ega‘. V tejto presupozícii sa odráža vôľa subjektu rekonštrukčne interpretovať iného aj to, aby jeho vôľa bola interpretovaná ako autentická (úprimná). Komunikačná interakcia, založená na tejto takpovediac dvojitej vôli aktérov, je pohybom po humanizačnej línii, ktorá sa vynorila zo subjektívizácie predhumánnej bytosti, teda z jej určenosti na rolu interpreta. Predpokladom úspešnosti takto založenej komunikácie je odegoidačná schopnosť, ktorej realizácia však naráža na problémy, ktoré do interakcie vnáša jazyk. Do interakcie sa včleňuje jazyk v podobe prehovorov. Ak rozumením prehovorov máme porozumieť ich autorovi, stojíme pred úlohou vystihnúť jeho interpretáciu aktuálneho výseku sveta cez prizmu jeho ega sprostredkovaného jazykom.

4. ZÁVER

Imanentnou vlastnosťou človeka je, že je bytostne nastavený na porozumenie iným. Táto vlastnosť vzišla z toho, že interpretácia je konštituentom človeka ako bytosti svojho druhu a tá je stimulovaná jeho orientačnou potrebou zameranou na sebazáchovu v súhre s interpretačnou prítlačivou silou iných. Človek je interpretáciou subjektívizovaný a tým, že touto aktivitou podlieha interpretačnej prítlačivej sile iných, je aj subjektívovaný. V tomto zmysle je človek subjektom. Keďže zárodkom jeho subjektivnosti je sebazáchova, zakladajúcou vlastnosťou jeho postoja k svetu je vzťahovanosť na seba, egocentrizmus, ktorý je podporovaný vlastnou interpretačnou prítlačivou silou. Nastavenosť na porozumenie iným z pozície egocentrizmu nachádza oporu aj v heteroakceptačnej potrebe subjektu. Vzájomné porozumenie takto nastavených subjektov je principiálne možné.

Do interakcie subjektov smerujúcej k vzájomnému porozumeniu však vstupujú tri závažné faktory: ego, jazyk, egoizmus. V komunikácii sa dostávajú do konfrontácie egá aktérov (egoizované subjekty), ktoré sú produktom sebaiinterpretácie impregnovanej ich individuálnou históriou. Pri orientácii na porozumenie inému sa objavuje problém odegoizácie a alocentrizmu a tým aj otázka verifikácie porozumenia. Ďalší problém vnáša do tohto procesu jazyk. Problém má tri fundamentálne stránky: (1) principiálna možnosť autentického sprostredkovania vnútorného sveta subjektu jazykom, (2) kódovacia kompetencia aktérov, t. j. ich schopnosť primeraného jazykového kódovania aktualizovaného výseku vnútorného sveta, (3) ich rekonštrukčná kompetencia, čiže schopnosť recepčného „kopírovania“ tohto výseku na základe dekódovania použitých jazykových štruktúr a vyvodzovania z ich súčinnosti s kontextmi. Faktor egoizmus má morálnu povahu a týka sa symetrie vo vzájomnom porozumení. Premieta sa do princípu akomodačno-asimilačnej proporcie, ktorým sa komunikanti aktuálne riadia.

Bibliografia

- BURKART, Roland: Kommunikationswissenschaft. Grundlagen und Problemfelder. 4. Aufl. Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag 2002. 608 s.
- BUTLER, Judith: Psyche der Macht. Das Subjekt der Unterwerfung. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 2001. 206 s.
- DAWKINS, Richard: Das egoistische Gen. Berlin – Heidelberg: Springer Verlag 1978. 248 s.
- DOLNÍK, Juraj: Sila jazyka. Bratislava: Kalligram 2012. 368 s.
- MURPHY, Robert F.: Úvod do kulturní a sociální antropologie. 2. vyd. (Prel. Hana Červinková.) Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) 2010. 268 s.
- SOUSEDÍK, Stanislav – BETTI, Emilio: Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky. Praha: TRITON 2008. 172 s.

OSVOJOVANIE SLOVESNEJ LEXIKY V RANEJ ONTOGENÉZE REČI¹

DANIELA SLANČOVÁ

Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií,
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

SLANČOVÁ, Daniela: Verbs Acquisition in Early Childhood. *Journal of Linguistics*, 2013, Vol. 64, No 2, pp. 109 – 132. (Bratislava)

Abstract: The main aim of the study is to introduce a new method which has not been applied in the Slovak study of child language so far, and to answer 4 main research questions: (1) What is the development of understanding and production of verbs in early lexical development of Slovak-speaking children? (2) Are there any differences in verbs understanding and production between Slovak-speaking girls and boys? (3) What is the linguistic picture of the world given by incipient verbal lexicon of Slovak-speaking children? (4) Is there any difference between the linguistic picture of the world of Slovak-speaking girls and boys? The method is based on the quantitative and qualitative analysis of the lexical part of the Slovak version of CDI 1 Test of communicative abilities TEKOS 1: Words and gestures with 44 verbs in the part “actions and states”. Parents were asked to fill in the checklist and choose from three options: i) child understands and speaks, ii) understands, iii) does not understand. The research sample consists of 323 girls and 330 boys in their age from 8 to 16 months. The results show the unanimous developmental trajectory in verbs acquisition in both, girls and boys. The differences shown in production in favor of girls in last two months are not statistically significant. The linguistic picture of the world is cognitively and semantically gender-universal, concentrated on corporeal concepts connected with social concept. The prototypical verbs in first 16 months of the age of the children are *jesť* (to eat) and *dať* (to give).

Key words: early lexical development, verb, linguistic picture of the world

1. ÚVOD

Vývin slovnej zásoby patrí k frekventovaným témam výskumu venujúceho sa detskej reči. Aj z laického pohľadu je slovo tou jazykovou entitou, ktorú sú rodičia schopní evidovať, na prvé slovo dieťaťa sa netrpezlivo čaká a prvé slová sa zvyčajne v rodine pamätajú. Ako však uvádzajú viacerí autori, napr. Martyn Barrett (1995), osvojovanie si slovnej zásoby a významu slov v ranom veku je značne komplikovaný proces. Množstvo zahraničných prác, ktoré bolo k tejto problematike publikova-

¹Štúdiá vznikla v rámci riešenia projektu VEGA 1/0129/12 Modelovanie rečového vývinu slovensky hovoriacich detí v ranom veku. Zároveň bola vytvorená realizáciou projektu Dovybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tilmočnickeho centra na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

ných (prehľad pozri napr. Dromi, 1996; *The Handbook of child language*, 1996; *The Development of language*, 1997; Clark, 1993, 2003; Owens, 2004, Szagunová, 2011), sa z rozličných teoretických východísk a pomocou diverzifikovaných metodických postupov venuje viacerým aspektom osvojovania si lexiky: všimajú si veľkosť slovnej zásoby a tempo jej osvojovania, lexikálno-sémantickú a funkčnú charakteristiku prvých slov so všetkými špecifikami, ktoré jazyk v stave zrodu pre túto problematiku predstavuje, osvojovanie si významu slov (s viacerými teoretickými koncepciami), intenzívne sa skúma vzťah medzi raným vývinom lexiky a kognitívnym vývinom dieťaťa, ako aj vzťah medzi osvojovaním si slovnej zásoby a slovnou zásobou rečového okolia dieťaťa. Osobitne treba spomenúť komunikačno-funkčný prístup ku skúmaniu osvojovania si jazyka (tzv. usage-based), podľa ktorého deti nepostupujú tak, že si najprv osvoja slová a potom sa učia, ako ich spájať, ale skôr už od začiatku sa usilujú (na svojej úrovni jazykovej a komunikačnej kompetencie) osvojiť si celé výpovede na vyjadrenie komunikačných zámerov – neskôr dochádza k ich dekompozícii na jednotlivé konštituenty (porov. Tomasello, 2010, s. 1093). V slovenskej lingvistike je nateraz jedinou ucelenou štúdiou, ktorá sa venuje osvojovaniu ranej slovnej zásoby z hľadiska longitudinálneho pozorovania, nepublikovaná dizertačná práca Marcely Chabovej (2010) sledujúca, ako si slovnú zásobu osvojuje chlapec vo veku 20 až 35 mesiacov. Širšie zameraná je štúdia Jany Kesselovej (2008), ktorá sa zaoberá osvojovaním významov na základe sémantických kategórií v ranej ontogenéze. Špecifickej problematike detských slov z komparatívneho hľadiska venovala svoju monografiu Zuzana Ondráčková (2010), detskú reč vo vzťahu k slovtvorbe si všimajú Ľudmila Liptáková a Katarína Vužňáková (2009).²

Cieľom našej štúdie je predstaviť metódu sledovania vývinu ranej, začiatkovej, incipientnej slovnej zásoby, ktorá v slovenskej lingvistike zatiaľ nebola použitá. Vzhľadom na rozsah časopiseckej štúdie a vzhľadom na to, že jej cieľom je predovšetkým predstaviť zvolenú metódu, obmedzujeme sa iba na slovesnú zložku slovnej zásoby detí vo veku 8 – 16 mesiacov, a to osobitne u chlapcov a osobitne u dievčat. Slovesá sme si vybrali aj preto, že vzhľadom na metódu, ktorú sme si zvolili (porov. nižšie), predstavujú menší súbor jednotiek. Zároveň máme na pamäti dôležitosť sloves pre gramatický vývin detskej reči, aj napriek tomu, že gramatickej stránke sloves sa v štúdiu nevenujeme. Slovesá ako predikatívne jadrá syntaktických jednotiek so svojím sémanticko-syntaktickým valenčným potenciálom (hoci vzhľadom na sledované vývinové obdobie často ešte len potenciálne) vytvárajú základ osvojovania si syntaxe, sú jadrami tzv. syntaktických ostrovov (porov. hypotézu slovesného ostrova v: Tomasello, 1992; citované podľa Tomasello, 2010, s. 1101), na báze ktorých prebieha syntaktický vývin v príslušnom jazyku.³ V štúdiu sa budeme veno-

² V slovenskom kontexte je dôležité uviesť staršie štúdie K. Ohnesorga (1948) a J. Pačesovej (1968) a prehľadovo pozri najnovšie Průcha (2011).

³ Valenčnú teóriu si ako východisko sledovania vývinu ranej syntaxe zvolila aj J. Sokolová (porov. Sokolová, 2012, Slančová – Sokolová, 2012).

vať tak produkcii, ako aj porozumeniu prvých slovies, keďže porozumenie je dôležitým predpokladom produkcie.⁴ Zároveň sa pokúsime interpretovať charakter jazykového obrazu sveta, ktorý vytvára incipientná slovesná lexika detí hovoriacich po slovensky.

Jazykový obraz sveta je teoretický koncept, ktorý preberáme z poľskej kognitívnej lingvistiky v podobe, v akej bol rozpracovaný českým lingvistickým tímom (Vaňková a kol., 2005; Vaňková, 2007). Ide o koncept, ktorý vychádza z predstavy prirodzeného sveta a prirodzeného jazyka. Jazykový obraz sveta sa chápe ako primárny, prvý, „naivný“ – ide o chápanie sveta a jeho jazykového stvárnenia, ktoré je vlastné priemernému hovoriacemu daného jazyka a je motivované hlavne praktickými a prakticko-poznávacími životnými potrebami človeka. Ako tvrdia I. Vaňková a kol., svet si osvojujeme „od počiatkov svojej existencie na základe telesnej a zmyslovej skúsenosti a kultúrneho prostredia, v ktorom vyrastáme“ (2005, s. 26). Jazykový obraz sveta je teda aj sociálne a kultúrne podmienený. Univerzálna báza prirodzeného jazyka je daná telesnosťou a antropocentrizmom, na ktoré sa navrstvuje sociálny a kultúrny aspekt; vo všetkých jazykových rovinách sa premieta zásadná úloha telesného ukotvenia človeka, jeho dialogického nastavenia k druhému človeku, rečové a komunikačné prežívanie a tesné spojenie jazyka s kognitívitou a celou ľudskou skúsenosťou. Pre vývin detskej reči je koncept prirodzeného jazyka dôležitý v tom zmysle, že sa predpokladá, že jeho kognitívno-lingvistický základ sa utvára v detstve. Irena Vaňková (2007, s. 59) tvrdí, že jazykový obraz sveta vo svojej základnej polohe vychádza z perspektívy „človeka z ulice“, priemerného hovoriaceho daného jazyka, **príp. dieťaťa** (zdôraznila D. S.). Vaňková a kol. (2005, s. 57) ďalej citujú názor Jerzyho Bartmińskiego (2001, s. 40), podľa ktorého základný horizont poznania a hranice mentálneho sveta priemerného človeka je možné určiť pomocou sémantickej analýzy slovníka prirodzeného jazyka. Dá sa teda vysloviť predpoklad, že aj analýza slovníka ranej ontogenézy reči umožňuje určiť hranice mentálneho sveta dieťaťa a zároveň aj dospelého, ktorý s ním komunikuje. V ich interakcii sa pravdepodobne tvorí základ slovníkovej časti jazykového obrazu sveta človeka. Incipientná lexika odrážajúca najranejšiu skúsenosť je základom neskoršieho vnímania sveta, ktorého lexikálny odraz sa navrstvuje na túto primárnu skúsenosť.⁵

⁴ Porov. názor M. Heideggera, ktorý cituje I. Vaňková (2007, s. 101): „Kedykoľvek a akokoľvek človek hovorí, vždy je to možné len tak, že už predtým reč počúva.“

⁵ Životné obdobie, ktorému sa v štúdiu venujeme (8 – 16 mesiacov), patrí podľa kognitívnej vývinovej teórie J. Piageta do senzomotorického obdobia vývinu dieťaťa. Ako sa uvádza v publikácii Piaget – Inhelderová (2001), na tejto úrovni si dieťa vypracúva súbor poznávacích podštruktúr, ktoré sa stanú východiskom neskorších vnemových a intelektuálnych konštrukcií. Pôvodný svet dieťaťa je sústredený na jeho vlastné telo a činnosť – v priebehu prvých 18 mesiacov dochádza k decentralizácii dieťaťa – dieťa začína samo seba umiestňovať ako objekt medzi iné objekty do sveta zloženého z trvalých predmetov; jeho svet je potom časovo-priestorovo usporiadaný, je sídlom pričinnosti, ktorá určuje priestorové vzťahy medzi vecami. Autori ďalej konštatujú, že „dieťa zo začiatku pozná množinu rôznych priestorov, z ktorých všetky sú viazané na jeho vlastné telo: priestor orálny, dotykový, zrakový, slucho-

Základné výskumné otázky, ktoré si naša štúdia kladie, sú nasledujúce: Ako sa vyvíja porozumenie a produkcia slovies u detí hovoriacich po slovensky? Existujú rozdiely v porozumení a produkcii slovies medzi slovensky hovoriacimi chlapcami a dievčatami? Aký je jazykový obraz sveta, ktorý poskytuje incipientná slovesná slovná zásoba detí hovoriacich po slovensky? Je rozdiel medzi jazykovým obrazom sveta slovensky hovoriacich chlapcov a dievčat?

2. METÓDA

Výskumná metóda, ktorú v štúdiu aplikujeme, je založená na využití *Testu komunikačného správania* (TEKOS), konkrétne jeho prvej časti TEKOS I: gestá a slová. Ide o adaptáciu hodnotiaceho nástroja komunikačných schopností dieťaťa v ranom veku *MacArthur-Bates Communicative Development Inventories* (CDI), ktorý bol po prvýkrát publikovaný v USA začiatkom 90. rokov minulého storočia (Fenson a kol., 1993) v dvoch častiach: CDI I: *Words and gestures* pre deti vo veku 8 – 16 mesiacov a CDI II: *Words and sentences* pre deti vo veku 17 – 30 mesiacov, zameraných na hodnotenie porozumenia dieťaťa, zisťovanie veľkosti jeho aktívnej a pasívnej slovnnej zásoby, produkcie gest a hrových aktivít a úrovne používania gramatiky. Základnou ideou tohto nástroja je získavať informácie o komunikácii dieťaťa priamo od rodičov alebo iných dieťaťu blízkych ľudí. Nástroj má preto podobu dotazníka, kde sa rodičovi ponúkajú konkrétne príklady slov, gest, hrových aktivít či gramatických štruktúr a rodič sa postupne rozhoduje, či ich dieťa už produkuje (v prípade slov a slovných spojení tiež či im rozumie), alebo neprodukuje. Philip Dale a Melissa Penfold (2010) uvádzajú, že v súčasnosti existuje asi 50 jazykových adaptácií vrátane niektorých dialektov, známe sú aj adaptácie na zachytenie vývinu posunkového jazyka (Anderson – Reilly, 2002). Každá adaptácia však musí spĺňať dôležité kritériá súvisiace s poznaním vývinu jazykových schopností v príslušnom sociokultúrnom prostredí (porov. aj Kapalková a kol., 2012).

Slovenská adaptácia publikovaná v roku 2010 (Kapalková a kol., 2010a) vychádza z originálneho longitudinálneho výskumu vývinu komunikačných schopností detí hovoriacich po slovensky (porov. *Štúdie o detskej reči*, 2008) a má rovnako dve časti: TEKOS I: slová a gestá pre deti vo veku 8 – 16 mesiacov a TEKOS II: slová a vety pre deti vo veku 17 – 30 mesiacov. Slovenská verzia je štandardizovaná na vzorke 1715 vý, posturálny... priestory sa potom postupne koordinujú (orálny a dotykovo kinestetický)“ (s. 21). Autori zdôrazňujú aj citový aspekt senzomotorických reakcií; tvrdia, že na rovnakých senzomotorických úrovniach sa súbežne vyvíja citový život od stavu, keď sa nerozlišuje vlastné ja a fyzikálne či sociálne prostredie, k sústave výmen už medzi rozlíšeným „ja“ a osobami (interindividuálne city) alebo vecami (záujmy meniace sa podľa vývinovej úrovne). Ako vzrastá zložitosť konania, pripojuje sa k organickému uspokojeniu psychologické uspokojenie – „ľudia sú zdrojom slasti, pohody, pokoja, bezpečia atď.“ (s. 28 – 29). Domnievame sa, že aj tieto postuláty prispievajú k pochopeniu konceptu jazykového obrazu sveta v ranom detstve.

detí hovoriacich po slovensky. Znamená to, že pre slovensky hovoriace deti sú k dispozícii vývinové normy komunikačných schopností.⁶ Objektívnosť a spoľahlivosť *Testu komunikačného správania* sa potvrdili osobitnou štúdiou (Kapalková a kol., 2010b).

Okrem toho, že *Test komunikačného správania* je štandardizovaným skríningovým nástrojom, poskytuje aj množstvo lingvistického materiálu, ktorý je vhodný na sledovanie a skúmanie vývinu reči slovensky hovoriacich detí.⁷ TEKOS I, ktorý sme využili pre túto štúdiu, obsahuje údaje o porozumení výpovedí rodičov frekventovaných v reči orientovanej na dieťa (o termíne reč orientovaná na dieťa porov. napr. Slančová, 1999; Mitrová a kol., 2006), o produkcii a porozumení jednotlivých slov, slovných spojení, produkcii gest a spojení gesta a slova, ako aj o hrových aktivitách, ktoré dieťa realizuje.⁸ Celkovo obsahuje 439 položiek. Slovná zásoba (časť *Prvé slová*) je v TEKOS I rozdelená do 16 tematických okruhov: zvuky zvierat a z okolia, zvieratá (reálne i hračky), dopravné prostriedky (reálne i hračky), hračky, jedlá a nápoje, oblečenie, časti tela, nábytok, malé predmety, miesta a veci vonku, ľudia, iné slová, činnosti a stavy, vlastnosti, iné pomenovania osôb a vecí, miesto. Slová sa do TEKOS I vyberali kumulatívnou metódou, t. j. zahrnuli sa doň slová, ktoré v období 8 – 17 mesiacov produkovali deti skúmané v longitudinálnom výskume nášho tímu (porov. vyššie) spolu s najfrekventovanejšími slovami produkovanými rodičmi daných detí.⁹ V teste je v každom tematickom okruhu ponúknutá istá suma slov a rodič sa rozhoduje, či jeho dieťa dané slovo „rozumie a hovorí“, „rozumie“ alebo „nerozumie“, pričom má možnosť len jedného výberu, napr. (uvádzame ukážku prvých troch slovies v tematickej skupine činnosti a stavy):

	rozumie a hovorí	rozumie	nerozumie
báť sa	☐	☐	☐
bežať	☐	☐	☐
ísť	☐	☐	☐

Možnosť „rozumie a hovorí“ (a teda nie iba „hovorí“) sa uvádza preto, aby sa vylúčila jednoduchá imitácia zo strany detí. Na rozdiel od iných adaptácií v slovenskej verzii majú rodičia možnosť označiť aj položku „nerozumie“, ktorá sa vybrala preto, aby sa odlišila od jednoduchého nevyplnenia. V ďalšom výskume sa tento krok ukázal ako metodologicky prínosný: ukazuje totiž na takú slovnú zásobu, ktorá je v danom

⁶ O praktickom využití štandardizácie porov. Kapalková a kol., 2010 a.

⁷ Vývin reči chápeme ako skrátené pomenovanie na označenie vývinu rečovej činnosti a jej predpokladov (bližšie pozri Slančová, 2008, s. 15). Porov. aj názor I. Vaňkovej (2007, s. 101): Malé dieťa, ktoré sa učí hovoriť, si osvojuje vždy primárne reč, nie (len) jazyk: neznamená to, že si neosvojuje systematické, jazykové vlastnosti reči – deje sa to však nepozorovane, neuvedomene, v mode reči: jazykové je integrované, rozptýlené v reči.

⁸ O vzťahu hry a rečového vývinu porov. napr. Mikulajová, 2008, s. 54 – 60.

⁹ O lexike reči matky orientovanej na dieťa porov. najnovšie Brestovičová, 2012, 2013.

vývinovom období ešte mimo centra jazykového obrazu sveta detí a predstavuje v zmysle Vygotského názorov sféru najbližšieho vývinu v oblasti slovnej zásoby detí (podrobne o tvorbe TEKOS porov. Kapalková a kol., 2010a, s. 33 – 45).

Slovná zásoba sa v *Teste komunikačného správania* sleduje na báze tzv. konceptuálnych slov. Konceptuálne slovo je pracovný termín pre slovo s dôrazom na jeho význam, ktorý sa utvára, vzniká a funguje ako prienikový, „zdieľaný“ v interakcii matky (rodiča, blízkeho človeka) a dieťaťa, a to tak v produkcii reči, ako aj v jej porozumení. Rodičom je ponúknutý súbor slov v konvenčnej forme, no vo vzťahu ku komunikačným zručnostiam detí sa apriórne ráta s polymorfiou rozličného typu.¹⁰ Predovšetkým sa berie do úvahy možnosť zvukovej polymorfie, a to vzhľadom na nedostatočne rozvinutú fonologickú kompetenciu a slabičnú kapacitu dieťaťa: napr. ak slabiku *da* v detskej reči rodičia jednoznačne identifikujú ako tvar slovesa *dat'*, označia v teste, že dieťa „rozumie a hovorí“ toto sloveso. Ďalej sa v teste ráta so slovnodruhovou polymorfiou, napr. v sémantickom okruhu jedlá a nápoje sa v možnostiach uvádza generickým substantívom *jedlo* aj interjekciou *ham*, ktorá ho v detskej reči často zastupuje, derivačnou (*liat'/poliat'*), sociolingvistikou (*nie je/neni*), registrovou (*hrýzt'/žuvkat'*) a synonymickou polymorfiou (*nefunguje/nedari sa/nejde*). Tieto možnosti dokazujú aj sociolingvistickú citlivosť testu. Zároveň sa slovo uvedené v TEKOS chápe ako lexéma, t. j. jednotka lexikónu nadradená všetkým svojim manifestáciám v reči.

TEKOS, vychádzajúc z hlavnej idey CDI – a to pozorovať vývin komunikačných schopností dieťaťa z hľadiska rodiča, hlavne matky, ale aj ostatných, ktorí sa o dieťa starajú – korešponduje s jednou z hlavných metodologických zásad uplatňovaných v našom výskume detskej reči, ktorou je interakčnosť (porov. Slančová, 2008a, s. 15). Ako sme už uviedli, slová sú vybrané zo slovnej zásoby longitudinálne sledovaných detí; na predkladaný súpis slov reagujú rodičia, ktorí počas vyplňania dotazníka reflektujú jazykové/komunikačné správanie svojich detí a konfrontujú ho s predloženým súpisom: získané údaje sú teda výrazne podložené interakčne, ba až transakčne.

3. VÝSKUMNÁ VZORKA A JEJ SPRACOVANIE

V časti *činnosti a stavy* ponúka TEKOS rodičom 44 jednotiek zoradených v abecednom poradí: *bát' sa, bežať, boliet', búchať, cikať, cúvať, cvičiť, česať, čistiť, čítať, dat', fúkať/pofúkať, hrýzt'/žuvkať, chcieť, ísť, je/bude, jesť, kakat', kopat', kúpať, kvapkať, ležať, liat'/poliat', lietat', mať, miešať, natáčať, nie je/neni, obuť, otvoriť, páliť, piecť, piť,*

¹⁰ Rodičia sú inštruovaní priamo v teste: „V nasledujúcej časti je zoznam typických slov malých detí... Slovo označte aj vtedy, ak ho vaše dieťa vyslovuje inak ako dospelá osoba (napr. použije slovo *ta* na pomenovanie *otca* alebo *kako* na označenie *vtáčika*). ... Zvážte výrazy, ktoré sa používajú vo vašej rodine. Aj keď sa napríklad na označenie topánok u vás používa slovo *boty*, vyznačte slovo topánky.“ Priamo v teste sú odkazy, napr. pri slovese *cikať* je hviezdička s odkazom na poznámku „alebo slovo, ktoré používate vo vašej rodine“.

sedieť, skákať, spadnúť, spať, ťahať, tancovať, ukázať, variť, volať, zatvoriť, nefunguje/ nedari sa/nejde. Slovesá sú uvedené v infinitívnom tvare okrem dvoch prípadov. Namiesto infinitívu *byť* je uvedený jednak pozitívny tvar v 3. osobe singuláru prítomného času a futúra, jednak negatívny tvar v 3. osobe singuláru prítomného času v spisovnej (*nie je*) aj nespisovnej podobe (*není*). Táto možnosť sa zvolila z dôvodu supletívnosti infinitívneho tvaru *byť* a ostatných tvarov tohto slovesa, čo by v prípade uvedenia infinitívu vo vzťahu k rodičom mohlo znamenať isté riziko neporozumenia. Nespisovný negatívny tvar *není* bol uvedený preto, lebo v reči sledovaných detí bol oveľa frekventovanejší než spisovný *nie je*. V určitom negovanom tvare je uvedená trojica slovies *nefunguje/nedari sa/nejde* ako jedna jednotka. Je to preto, že išlo o frekventovane sa vyskytujúce slovesá, ktorých frekvencia v negatívnom tvare bola v reči sledovaných detí oveľa vyššia než v pozitívnom. Okrem toho mali rodičia možnosť vo voľnej rubrike doplniť slovesá, ktoré ich dieťa používa, resp. ktorým rozumie, a neboli ponúknuté v uvedených 44 možnostiach.¹¹ K dispozícii sme mali údaje od 653 detí (330 chlapcov a 323 dievčat) vo veku 8 – 16 mesiacov (tabuľka 1). Táto vzorka je dostatočne veľká a dostatočne vyvážená na to, aby sme jej analýzou mohli zodpovedať postulované výskumné otázky.

vek v mesiacoch	8	9	10	11	12	13	14	15	16	spolu
dievčatá	45	31	30	29	39	34	43	41	31	323
chlapci	28	28	43	33	40	40	35	46	37	330

Tabuľka 1: Výskumná vzorka

Zo získaného výskumného materiálu sme zisťovali a) kumulatívne narastanie slovesnej slovnice zásoby v celej vzorke detí od 8 do 16 mesiacov, osobitne u dievčat a osobitne u chlapcov, ako sa prejavovalo v rozsahu označení „rozumie a hovorí“ a „rozumie“; b) vývinovú postupnosť osvojovania si slovies, osobitne u dievčat a osobitne u chlapcov. V druhom prípade sme získaný materiál analyzovali kvantitatívne a kvalitatívne. Kvantitatívna analýza vychádzala z dvoch stratégií. Prvá predstavovala zisťovanie počtu označení v položkách „rozumie a hovorí“, „rozumie“, „nerozumie“, ako aj neoznačených pre jednotlivé slovesá v každom mesiaci osobitne pre chlapcov a pre dievčatá. Tieto označenia reprezentovali počet chlapcov a dievčat, ktorí v príslušnom mesiaci dané sloveso buď produkujú („rozumie a hovorí“), buď neprodukujú, ale nejakým spôsobom rodičia reflektujú jeho porozumenie („rozumie“), alebo na dané sloveso nereagujú, a teda mu nerozumejú.¹²

¹¹ Pri porovnaní so 4 ďalšími verziami CDI (Kapalková a kol., 2010 b) sa zistilo, že 15 jednotiek v časti činnosti a stavy, vychádzajúcich z longitudinálneho výskumu, je uvedených len v slovenskej verzii. Ide o nasledujúce jednotky: *bolieť, cúvať, cvičiť, je/bude, liať/poliať, mať, miešať, natáčať, nie je/není, obuť, páliť, piecť, variť, volať, nefunguje/nedari sa/nejde*.

¹² Neoznačené položky mali tiež istú výpovednú hodnotu. Predpokladali sme, že ak rodičia neoznačili nič, pravdepodobne si neboli istí svojím odhadom, resp. komunikačnú kompetenciu svojho dieťaťa hodnotili skôr negatívne.

Keďže počet detí nebol v jednotlivých mesiacoch rovnaký, prepočítavali sme tieto údaje na percentá, pričom 100 % predstavoval maximálny počet chlapcov a dievčat v danej vekovej skupine. Tieto percentuálne údaje sa stali východiskom na výpočet priemernej hodnoty produkcie, porozumenia, resp. neporozumenia daného slovesa v celom sledovanom vekovom období 8 – 16 mesiacov. Takto získané údaje sme usporiadali podľa klesajúcej hodnoty a rozdelili na štvrtiny, teda po 11 v každej skupine. Prvá štvrtina sloviess v položke rozumie a hovorí a rozumie predstavovala centrum slovesného jazykového obrazu sveta chlapcov a dievčat v danom vekovom období, posledná štvrtina perifériu. Druhá štvrtina tvorila širšie centrum, tretia štvrtina širšiu perifériu. Takýto pohľad reflektuje graduálne chápanie centra a periférie založené na frekvencii (porov. Vaňková a kol., 2005, s. 57, 76). Doplnkovými údajmi boli údaje o neporozumení, kde, naopak, prvá štvrtina bola odrazom periférie slovesného jazykového obrazu sveta a posledná podporovala centrálnu skupinu sloviess. Takto získaný materiál sme analyzovali kvalitatívne, usilujúc sa uchopiť podstatu slovesného jazykového obrazu sveta chlapcov a dievčat hovoriacich po slovensky. Druhú stratégiu predstavovalo sledovanie vývinovej postupnosti v počte porozumenia a produkcie sloviess zo súboru daných 44 jednotiek u jednotlivých dievčat a chlapcov v jednotlivých mesiacoch postupne od 8. do 16. mesiaca. Prvá stratégia vychádzala od slovesného pomenovania a smerovala k zisťovaniu rozličnej miery jeho osvojenia dievčatami a chlapcami ako celkami v jednotlivých mesiacoch aj v celom sledovanom období; druhá smerovala od konkrétneho dieťaťa k počtu sloviess, ktoré dané dieťa v príslušnom mesiaci ovláda na úrovni produkcie alebo porozumenia.

4. VÝSLEDKY

4.1 Kumulatívne narastanie rozsahu slovesnej lexiky

V tejto časti uvádzame údaje o narastaní počtu slovesných lexikálnych jednotiek z celkového počtu 44 obsiahnutých v časti činnosti a stavy TEKOS I, ktoré rodičia označili v možnostiach „rozumie“ a „rozumie a hovorí“, postupne v jednotlivých mesiacoch. Údaje majú demonštrovať rozsah slovesnej lexiky v jednotlivých mesiacoch u dievčat a chlapcov ako celku (nezachytávajú teda rozsah slovnej zásoby u jednotlivých detí – o tom pozri v časti 4.3).

Základné údaje:

Kumulatívny nárast slovesnej lexiky (zo 44 jednotiek) v produkcii („rozumie a hovorí“) u **dievčat**:

8. mesiac: celkový počet jednotiek: **2**: *kúpať, piť*

9. mesiac: celkový počet jednotiek: **14** (pribudlo: 12): *bežať, búchať, čistiť, ísť, jesť, kakať, nie je/neni, otvoriť, spať, tancovať, ukázať, volať*

10. mesiac: celkový počet jednotiek: **19** (pribudlo: 5): *boliet', dat', chciet', sediet', spadnúť*
11. mesiac: celkový počet jednotiek: **24** (pribudlo: 5): *bát' sa, cikať, je/bude, ležať, páliť*
12. mesiac: celkový počet jednotiek: **29** (pribudlo: 5): *čítať, fúkať/pofúkať, hrýzť, žuvkať, mať, nefunguje/nedará sa/nejde*
13. mesiac: celkový počet jednotiek: **34** (pribudlo: 5): *kopať, lietať, obuť, skákať, zatvoriť*
14. mesiac: celkový počet jednotiek: **38** (pribudli: 4): *cúvať, cvičiť, česať, natáčať*
15. mesiac: celkový počet jednotiek: **42** (pribudli: 4): *kvapkať, miešať, piecť, variť*
16. mesiac: celkový počet jednotiek: **44** (pribudli: 2): *liať/poliať, ťahať*

Kumulatívny nárast slovesnej lexiky (zo 44 jednotiek) v produkcii („rozumie a hovorí“) u **chlapcov**:

8. mesiac: celkový počet jednotiek: **2**: *búchať, kakať*
9. mesiac: celkový počet jednotiek: **2** (pribudlo: 0)
10. mesiac: celkový počet jednotiek: **15** (pribudlo: 13): *boliet', čítať, dat', fúkať/pofúkať, hrýzť, žuvkať, ísť, jesť, kúpať, piť, sediet', spadnúť, spať, nefunguje/nedará sa/nejde*
11. mesiac: celkový počet jednotiek: **20** (pribudlo: 5): *cikať, chciet', nie je/neni, páliť, skákať*
12. mesiac: celkový počet jednotiek: **30** (pribudlo: 10): *bát' sa, bežať, česať, kopať, mať, obuť, otvoriť, tancovať, ukázať, volať*
13. mesiac: celkový počet jednotiek: **38** (pribudlo: 8): *cúvať, cvičiť, čistiť, je/bude, kvapkať, ležať, miešať, zatvoriť*
14. mesiac: celkový počet jednotiek: **40** (pribudli: 2): *liať/poliať, lietať*
15. mesiac: celkový počet jednotiek: **42** (pribudli: 2): *piecť, variť*
16. mesiac: celkový počet jednotiek: **44** (pribudli: 2): *natáčať, ťahať*

Kumulatívny nárast slovesnej lexiky (zo 44 jednotiek) v porozumení („rozumie“) u **dievčat**:

8. mesiac: celkový počet jednotiek: **39**: *bát' sa, bežať, boliet', búchať, cikať, cúvať, česať, čistiť, čítať, dat', fúkať/pofúkať, hrýzť/žuvkať, chciet', ísť, je/bude, jesť, kakať, kopať, kúpať, kvapkať, ležať, lietať, mať, nie je/neni, obuť, otvoriť, páliť, piť, sediet', skákať, spadnúť, spať, ťahať, tancovať, ukázať, variť, volať, zatvoriť, nefunguje/nedará sa/nejde*
9. mesiac: celkový počet jednotiek: **43** (pribudli: 4): *cvičiť, liať/poliať, miešať, piecť*
10. mesiac: celkový počet jednotiek: **43** (pribudlo: 0)
11. mesiac: celkový počet jednotiek: **43** (pribudlo: 0)
12. mesiac: celkový počet jednotiek: **44** (pribudla: 1): *natáčať*
13. mesiac: celkový počet jednotiek: **44** (pribudlo: 0)
14. mesiac: celkový počet jednotiek: **44** (pribudlo: 0)
15. mesiac: celkový počet jednotiek: **44** (pribudlo: 0)
16. mesiac: celkový počet jednotiek: **44** (pribudlo: 0)

Kumulatívny nárast slovesnej lexiky (zo 44 jednotiek) v porozumení („rozumie“) u **chlapcov**:

8. mesiac: celkový počet jednotiek: **38**: *bát sa, bežať, bolieť, búchať, cikať, cvičiť, česať, čítať, dať, fúkať/pofúkať, hryziť/žuvkať, chcieť, ísť, je/bude, jesť, kakáť, kopať, kúpať, kvapkať, ležať, lietáť, mať, nie je/neni, obuť, otvoriť, páliť, piť, sedieť, skákať, spadnúť, spať, ťahať, tancovať, ukázať, variť, volať, zatvoriť, nefunguje/nedari sa/nejde*
9. mesiac: celkový počet jednotiek: **39** (pribudla: 1): *čistiť*
10. mesiac: celkový počet jednotiek: **41** (pribudli: 2): *cúvať, miešať*
11. mesiac: celkový počet jednotiek: **44** (pribudli: 3): *liať/poliať, natáčať, piecť*
12. mesiac: celkový počet jednotiek: **44** (pribudlo: 0)
13. mesiac: celkový počet jednotiek: **44** (pribudlo: 0)
14. mesiac: celkový počet jednotiek: **44** (pribudlo: 0)
15. mesiac: celkový počet jednotiek: **44** (pribudlo: 0)
16. mesiac: celkový počet jednotiek: **44** (pribudlo: 0)

Okrem slovesných jednotiek, ktoré obsahoval TEKOS, rodičia vo voľnej rubrike uviedli 3 slovesá ako príklad porozumenia (*spievať* v 10. mesiaci u jedného dievčatka a *šteklieť, štípať* v 13. mesiaci u jedného chlapca) a 11 ďalších slovies ako príklad produkcie: dievčatá: 12. mesiac: *smrdieť*; 14. mesiac: *počkať*; 15. mesiac: *nechať*; 16. mesiac: *musieť, môcť, písať, stáť*; chlapci: 13. mesiac: *dupať*, 15. mesiac: *vysávať, zažmurkať*, 16. mesiac: *pršať*. O autenticite rodičovskej reflexie svedčí aj to, že rodičia tieto slovesá neuvádzali v infinitíve, ale väčšinou v 2. osobe singuláru imperatívu.

Prehľad kumulatívneho nárastu rozsahu slovesnej lexiky ukazuje na podobné vývinové tendencie v rozsahu osvojovanej slovesnej slovnej zásoby. Už v 8. mesiaci tak dievčatá, ako aj chlapci ako celok rozumejú 89 %, resp. 86 % slovesnej lexiky, všetkých 44 jednotiek obsiahnu v porozumení chlapci ako celok vo veku 11, dievčatá vo veku 12 mesiacov. Prienik rozsahu slovesnej slovnej zásoby, ktorej porozumenie signalizovali rodičia tak u chlapcov, ako aj u dievčat v tom istom mesiaci, resp. s odstupom jedného mesiaca skôr alebo neskôr, je 41 zo 44, teda 93,2 % slovesných lexikálnych jednotiek. Slovám z centra porozumenia (porov. nižšie) rozumejú deti už v 8. mesiaci. Rozsah produkovaných slovies stúpa postupne od 8. mesiaca (2 jednotky u dievčat aj u chlapcov ako celku) až po 16. mesiac, v ktorom rozsah produkcie dosiahol strop – 44 jednotiek. U dievčat je kumulatívny nárast rozsahu o niečo pravidelnejší. Prienik rozsahu slovies v produkcii chlapcov a dievčat v tom istom mesiaci, resp. s odstupom jedného mesiaca je 22 jednotiek zo 44, teda 50 %.

4.2 Vývinová postupnosť osvojovania si slovies ako celku v percentuálnom vyjadrení počtu detí

V tejto časti (tabuľka 2, 3; graf 1 – 5) uvádzame percentuálne údaje o počte detí, ktoré na základe reflexie zo strany svojich rodičov slovesným jednotkám obsiahnutým

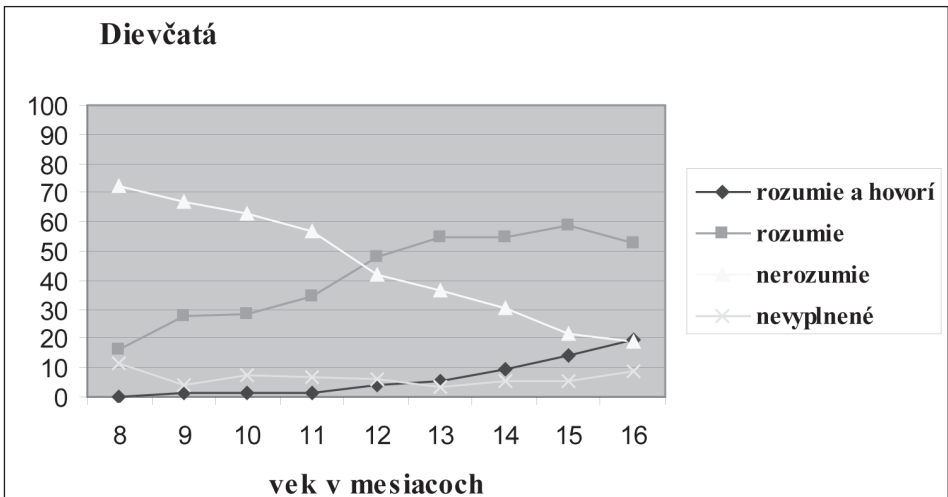
v časti činnosti a stavy TEKOS I ako celku rozumejú, resp. nerozumejú, resp. ktoré ich s porozumením produkujú. Na doplnenie uvádzame aj údaje o tých dotazníkoch, v ktorých nebola označená ani jedna z uvádzaných možností („nevyplnené“).¹³

dievčatá	vek v mesiacoch									
	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
rozumie a hovorí	0,1	1,2	1,4	1,6	3,9	5,2	9,7	14,02	19,5	
rozumie	16,1	27,7	28,2	34,5	48,2	54,8	54,8	58,9	53	
nerozumie	72,6	67,1	62,7	56,9	41,7	36,3	30,3	21,3	18,8	
nevyplnené	11,2	3,9	7,7	6,9	6,1	3,7	5,2	5,7	8,7	

Tabuľka 2: Vývinová postupnosť osvojovania si slovies ako celku v percentuálnom vyjadrení počtu detí vo veku 8 – 16 mesiacov – dievčatá

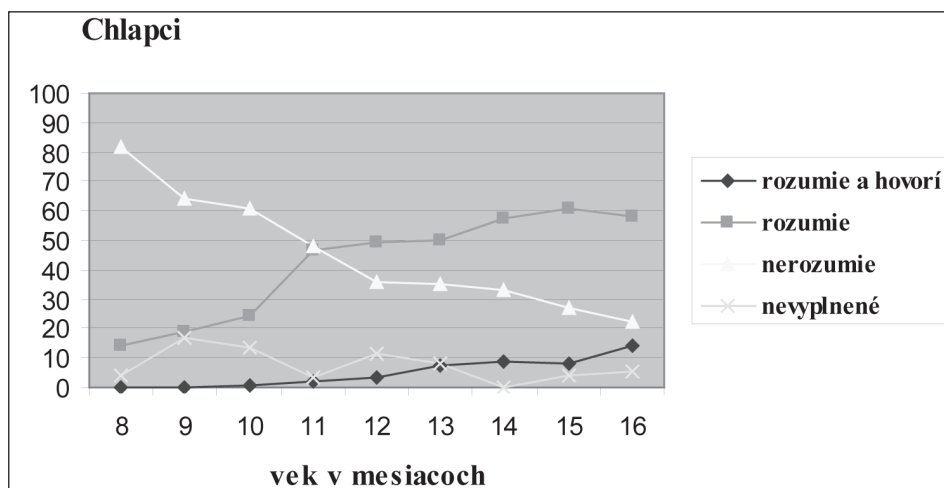
chlapci	vek v mesiacoch									
	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
rozumie a hovorí	0,2	0	0,9	1,8	3,7	7,3	9,1	7,8	13,9	
rozumie	14,5	18,9	24,4	46,8	49,1	49,8	57,5	60,9	57,9	
nerozumie	81,6	64,1	60,9	48,3	35,9	34,8	33,1	26,9	22,5	
nevyplnené	3,8	16,9	13,5	3,1	11,3	8,1	0,3	4,2	5,6	

Tabuľka 3: Vývinová postupnosť osvojovania si slovies ako celku v percentuálnom vyjadrení počtu detí vo veku 8 – 16 mesiacov – chlapci

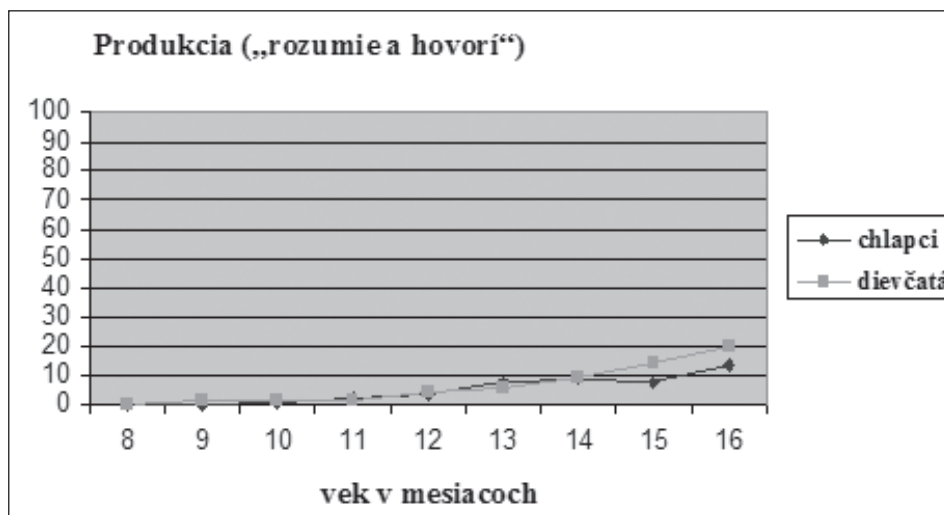

Graf 1: Vývinová postupnosť osvojovania si slovies ako celku v percentuálnom vyjadrení počtu detí vo veku 8 – 16 mesiacov – dievčatá

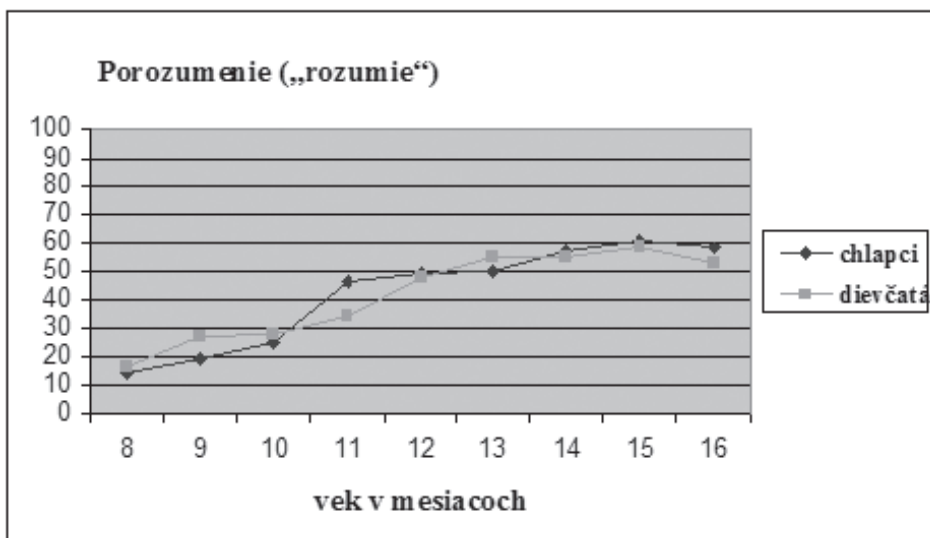
¹³Prípadom, že rodič mohol označiť len jednu z ponúkaných možností.

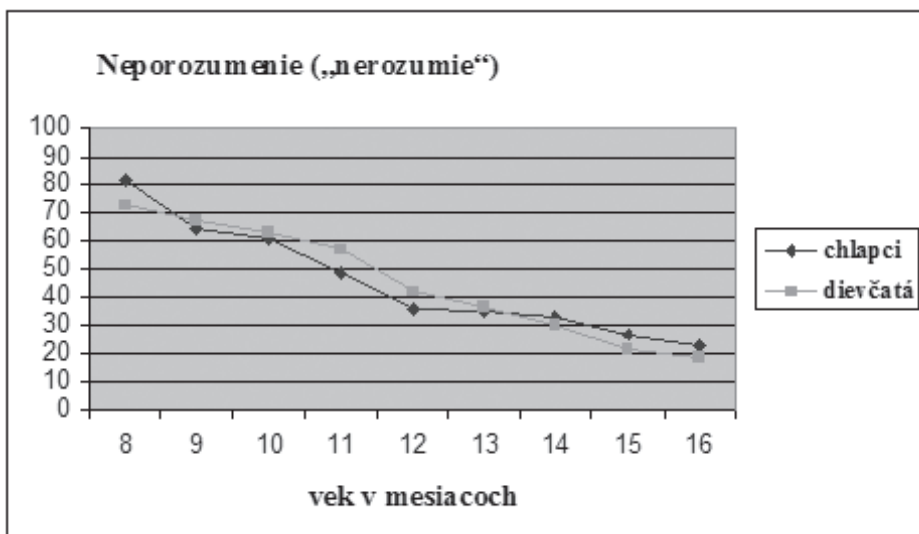
Graf 2: Vývinová postupnosť osvojovania si sloviac ako celku v percentuálnom vyjadrení počtu detí vo veku 8 – 16 mesiacov – chlapci

Graf 3: Porovnanie vývinovej postupnosti produkcie sloviac ako celku v percentuálnom vyjadrení medzi chlapcami a dievčatami vo veku 8 – 16 mesiacov

Graf 4: Porovnanie vývinovej postupnosti porozumenia slovíec ako celku v percentuálnom vyjadrení medzi chlapcami a dievčatami vo veku 8 – 16 mesiacov

Graf 5: Porovnanie vývinovej postupnosti neporozumenia slovíec ako celku v percentuálnom vyjadrení medzi chlapcami a dievčatami vo veku 8 – 16 mesiacov

Grafy názorne ukazujú na postupný vývoj v osvojovaní si slovíec. Neporozumenie slovíec ako celku kleslo u dievčat zo 72,6 % v 8. mesiaci na 18,8 % v 16. mesiaci; u chlapcov z 81,6 % v 8. mesiaci na 22,5 % v 16. mesiaci. Produkcia („ro-

zumie a hovorí“) sloviess ako celku vzrástla v podstate z nuly v 8. mesiaci u dievčat aj chlapcov na 19,5 % u dievčat a 13,9 % u chlapcov v 16. mesiaci. Kým neporozumenie a porozumenie slovnej zásoby sa vyvíja v podstate paralelne, v produkcii je nápadnejší rozdiel v prospech dievčat v 15. a 16. mesiaci. Pre produkciu sme overovali aj štatistickú významnosť zisteného rozdielu od 12. mesiaca pomocou nepárového t-testu na hladine $p < 0,05$. Štatisticky významný bol rozdiel v 13. mesiaci v prospech chlapcov (hodnota t-testu: -2,23441; $p = 0,02849$) a v 15. mesiaci v prospech dievčat (hodnota t-testu: 2,292762; $p = 0,02402$). V ostatných mesiacoch nebol zistený rozdiel štatisticky významný: 12. mesiac: hodnota t-testu: 0,103923; $p = 0,917473$; 14. mesiac: hodnota t-testu: 1,119692; $p = 0,265962$; 16. mesiac: hodnota t-testu: 0,999542; $p = 0,320337$.

4.3 Vývinová postupnosť v počte porozumenia a produkcie sloviess u jednotlivých dievčat a chlapcov

V tejto časti sledujeme vývinovú postupnosť porozumenia a produkcie sloviess na základe konkrétneho počtu sloviess, ktorým jednotlivé dievčatá a chlapci rozumejú a ktoré produkujú, a to pomocou základných údajov deskriptívnej štatistiky: priemeru, mediánu, maximálnej a minimálnej hodnoty v počte porozumených a produkovaných sloviess (tabuľky 4 – 7, grafy 6 – 7).

dievčatá	vek v mesiacoch								
	8	9	10	11	12	13	14	15	16
medián	0	0	0	0	0	0	3	3	8
priemer	0,05	0,5	0,6	0,7	1,7	2,2	4,2	6,3	9,1
minimum	0	0	0	0	0	0	0	0	0
maximum	2	5	12	10	11	22	18	32	39

Tabuľka 4: Vývinová postupnosť v počte sloviess, ktoré dieťa produkuje – dievčatá

chlapci	vek v mesiacoch								
	8	9	10	11	12	13	14	15	16
medián	0	0	0	0	0	0,5	1	1	1
priemer	0,1	0	0,4	0,8	1,7	3,2	4,1	4,8	6,3
minimum	0	0	0	0	0	0	0	0	0
maximum	2	0	9	6	19	24	26	31	44

Tabuľka 5: Vývinová postupnosť v počte sloviess, ktoré dieťa produkuje – chlapci

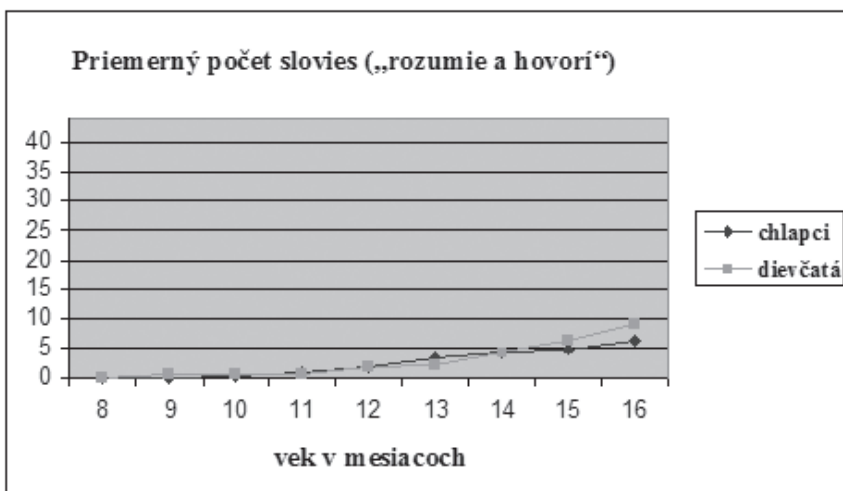
dievčatá	vek v mesiacoch								
	8	9	10	11	12	13	14	15	16
medián	5	12	11	16	21	24	24	26	25
priemer	7,6	11,9	12,8	15,2	21,1	24,03	24	27,5	24,9
minimum	0	0	0	0	3	7	1	10	1
maximum	28	32	30	33	44	44	41	41	43

Tabuľka 6: Vývinová postupnosť v počte sloviess, ktorým dieťa rozumie – dievčatá

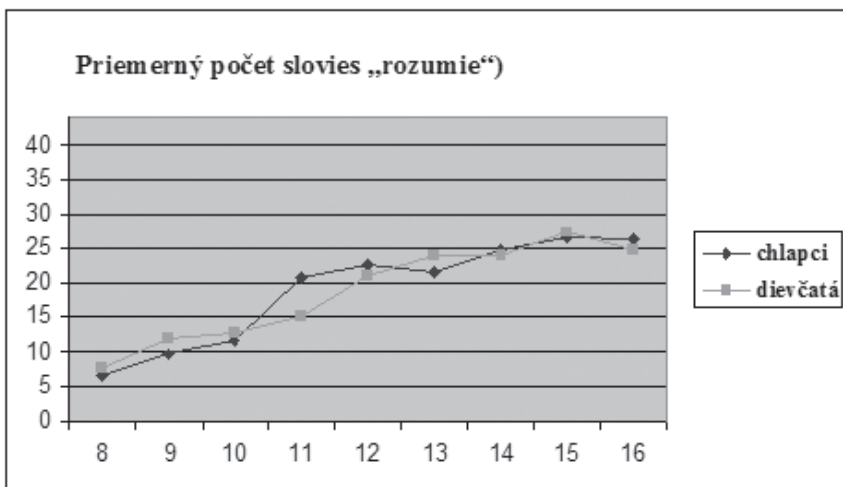

chlapci	vek v mesiacoch									
	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
medián	4	10	9	21	22	23	24	29	28	
priemer	6,6	9,7	11,7	20,6	22,7	21,6	24,9	26,7	26,3	
minimum	0	0	0	0	0	1	6	4	0	
maximum	25	25	36	43	42	43	40	40	43	

Tabuľka 7: Vývinová postupnosť v počte slovies, ktorým dieťa rozumie – chlapci

Graf 6: Porovnanie vývinovej postupnosti v priemernom počte slovies, ktoré produkujú dievčatá a chlapci vo veku 8 – 16 mesiacov

Graf 7: Porovnanie vývinovej postupnosti v priemernom počte slovies, ktorým rozumejú dievčatá a chlapci vo veku 8 – 16 mesiacov

Uvedené údaje dokumentujú podobnú líniu v priemernom počte sloviess, ktorým dievčatá a chlapci rozumejú, a zároveň o niečo rýchlejší vývin v produkcii sloviess v období od 14. mesiaca u dievčat. Jedno aktívne používané sloveso majú v priemere osvojené dievčatá aj chlapci zhruba v období jedného roka. V tom istom veku však rozumejú v priemere polovici z ponúkaného súboru sloviess. Na konci sledovaného obdobia dievčatá produkujú v priemere 9 sloviess so strednou hodnotou 8; chlapci v priemere 6 sloviess so strednou hodnotou 1. Tieto údaje ukazujú na o niečo rýchlejšie tempo v osvojovaní si sloviess u dievčat od 14. mesiaca, čo je v súlade s údajmi uvádzanými v predchádzajúcej časti 4.2 štúdie. Aj v tomto prípade sme zist'ovali štatistickú významnosť zistených rozdielov od 12. mesiaca pomocou nepárového t-testu na hladine $p < 0,05$. Ani v jednom mesiaci nebol rozdiel štatisticky významný: 12. mesiac: hodnota t-testu: 0,067612; $p = 0,946272$; 13. mesiac: hodnota t-testu: -0,770100; $p = 0,443760$; 14. mesiac: hodnota t-testu: 0,146182; $p = 884165$; 15. mesiac: hodnota t-testu: 0,947858; $p = 0,345987$; 16. mesiac: hodnota t-testu: 0,142334; $p = 0,257638$.

Dané údaje zároveň demonštrujú veľké individuálne rozdiely medzi jednotlivými deťmi v sledovaných vekových skupinách: sú deti, ktoré ani v 16. mesiaci nerozumejú ani jedno sloveso, a sú deti, ktoré už okolo jedného roka rozumejú všetky slovesá. Rovnako sa vo všetkých mesiacoch vyskytujú deti, ktoré neprodukujú ani jedno sloveso, a sú deti, ktoré produkujú maximum z ponúkaných sloviess (porov. minimálne a maximálne hodnoty v počte porozumených aj produkovaných sloviess). Dokazuje to tvrdenie M. Barreta (1995, s. 363) o tom, že dievčatá si osvojujú slovnú zásobu o niečo rýchlejšie než chlapci, ale veľkosť tohto rodového rozdielu je malá v porovnaní s výrazným rozsahom variácií, ktoré sa vyskytujú v rámci každého pohlavia.¹⁴

4. 4 Jazykový obraz sveta chlapcov a dievčat na základe slovesnej lexiky

V tejto časti na základe kvantitatívnych údajov o priemernom percentuálnom osvojení si jednotlivých sloviess v skupine dievčat a chlapcov v celom sledovanom období (tabuľky 8 – 13) vyčleňujeme tie skupiny sloviess, ktoré majú v incipientnej slovesnej lexike centrálné postavenie, a zároveň tie, ktoré majú periférne postavenie. Vychádzali sme z priemernej percentuálnej hodnoty produkcie, porozumenia, resp. neporozumenia daného slovesa v celom sledovanom vekovom období 8 – 16 mesiacov. Centrum a perifériu sme vyčlenili tak, že celý súbor sloviess usporiadaný v jednotlivých položkách („rozumie a hovorí“, „rozumie“ a „nerozumie“) podľa klesajúcej priemernej percentuálnej hodnoty sme rozdelili na štvrtiny (údaj podobný štatistickému kvartilu). Prvá štvrtina sloviess v položke „rozumie a hovorí“ a „rozumie“ predstavuje centrum slovesného jazykového sveta chlapcov a dievčat v danom veko-

¹⁴ „There is a tendency for girls to acquire words at a slightly faster rate than boys overall (Fenson et al, 1993), but the magnitude of this gender difference is small in comparison to the sheer range of variation which is exhibited within each gender.“ Porov. aj Průcha, 2011, s. 78 – 85, ktorý podáva stručný prehľad zahraničných výskumov, ktoré sa zaoberali rodovým rozdielom v procese osvojovania lexiky v ranej ontogenéze.

vom období, posledná štvrtina perifériu. Druhá štvrtina tvorí širšie centrum, tretia štvrtina širšiu perifériu (porov. vyššie v časti 3 Výskumná vzorka a jej spracovanie). Prvá štvrtina v položke nerozumie je odrazom periférie slovesného jazykového sveta a posledná, štvrtá štvrtina je doplnkom centrálnej skupiny slovíes v predchádzajúcich položkách („rozumie a hovorí“ a „rozumie“).

dievčatá				
1. štvrtina	2. štvrtina	3. štvrtina	4. štvrtina	
jest'	22,9 tancovať	9,5 otvoriť	4,1 lietať	1,5
dať	21,8 kúpať	8 kopať	4,04 čistiť	1,3
spať	15,9 páliť	7,9 ukázať	4 cvičiť	1,2
nie je/neni	15,4 chcieť	7,6 skákať	3,6 variť	1,2
spadnúť	13,3 volať	7,1 bežať	3,5 kvapkať	0,9
kakať	13,1 nefunguje/nedará sa/nejde	7 báť sa	3,04 miešať	0,9
cikať	11,2 ležať	6,7 je/bude	3,04 piecť	0,9
fúkať/pofúkať	11,2 čítať	6,3 obuť	2,8 cúvať	0,6
sedieť	10,8 bolieť	5,9 hrýzť/žuvkať	2,3 liať/poliať	0,4
piť	10,7 ísť	5,5 zatvoriť	2,2 ťahať	0,4
búchať	10,6 mať	4,5 česať	1,8 natáčať	0,3

Tabuľka 8: Priemerné hodnoty produkcie slovíes (v percentách) v období 8 – 16 mesiacov – dievčatá

chlapci				
1. štvrtina	2. štvrtina	3. štvrtina	4. štvrtina	
dať	17,5 cikať	7,9 skákať	3,2 cúvať	1,4
jest'	17,4 nefunguje/nedará sa/nejde	6,2 ukázať	2,9 kvapkať	1,2
fúkať/pofúkať	13,2 tancovať	5,8 zatvoriť	2,9 lietať	1,2
kakať	11,3 chcieť	5,7 česať	2,7 cvičiť	1,1
spadnúť	10,8 sedieť	5,5 mať	2,3 liať/poliať	1,1
nie je/neni	10,2 čítať	5,4 volať	2,3 miešať	1,1
spať	10,03 ísť	4,9 obuť	2,02 piecť	1,1
piť	9,5 ležať	4,4 je/bude	1,9 variť	1,1
kúpať	8,9 bolieť	4,2 čistiť	1,7 báť sa	0,6
páliť	8,6 kopať	4,1 hrýzť/žuvkať	1,7 natáčať	0,3
búchať	8,3 otvoriť	3,7 bežať	1,4 ťahať	0,3

Tabuľka 9: Priemerné hodnoty produkcie slovíes (v percentách) v období 8 – 16 mesiacov – chlapci

dievčatá				
1. štvrtina	2. štvrtina	3. štvrtina	4. štvrtina	
kúpať	67,5 ísť	56,4 chcieť	44,1 páliť	30,4
piť	65,4 česať	56,1 fúkať/pofúkať	40,3 je/bude	29,1
sedieť	64,4 otvoriť	54,4 cikať	40,02 ťahať	27,9
tancovať	61,5 zatvoriť	53,8 kopať	39,2 báť sa	27,7
ukázať	61,5 čítať	50,4 mať	37,9 liať/poliať	21,6
jest'	59,3 nie je/neni	49,2 volať	36,01 cvičiť	19,7
dať	57,9 hrýzť/žuvkať	47,2 bolieť	34,1 lietať	19,1
ležať	57,9 nefunguje/nedará sa/nejde	46,9 skákať	33,8 cúvať	14,01
búchať	57,8 kakať	45,8 miešať	32,9 piecť	13,9
spať	57,8 spadnúť	44,9 variť	31,9 kvapkať	11,5
obuť	56,8 bežať	44,1 čistiť	31,6 natáčať	5,2

Tabuľka 10: Priemerné hodnoty porozumenia slovíes (v percentách) v období 8 – 16 mesiacov – dievčatá

chlapci					
1. štvrtina	2. štvrtina	3. štvrtina	4. štvrtina		
sedieť	68,7 ukázať	55,4 kopať	42,3 variť		30,5
kúpať	66,6 otvoriť	54,5 kakáť	39,03 je/bude		27,3
piť	66,2 nie je/neni	54,2 volať	37,2 ťahať		27,2
jesť	64,7 zatvoriť	53,7 bolieť	36,2 páliť		26,7
búchať	64,5 hrýzť/žuvkať	51,3 cikať	36,1 lietieť		20,8
spať	63,5 česať	50,3 fúkať/pofúkať	36,03 cvičiť		18,9
ležať	61,6 čítať	49,5 mať	35,6 liať/poliať		18,2
ísť	59,9 spadnúť	49,2 skákať	34,9 cúvať		13,1
tancovať	58,7 bežať	48,6 miešať	33,6 kvapkať		12,5
obuť	56,9 nefunguje/nedará sa/nejde	48,2 báť sa	32,4 piecť		12,2
dať	56,1 chcieť	46,9 čistiť	31,2 natáčať		5,3

Tabuľka 11: Priemerné hodnoty porozumenia slovies (v percentách) v období 8 – 16 mesiacov – chlapci

dievčatá					
1. štvrtina	2. štvrtina	3. štvrtina	4. štvrtina		
natáčať	84,1 miešať	57,6 fúkať/pofúkať	43,3 ležať		28,9
cúvať	78,4 je/bude	56,4 chcieť	41,8 ukázať		28,8
kvapkať	77,8 skákať	56,2 nefunguje/nedará sa/nejde	39,3 nie je/neni		28,4
piecť	77,03 páliť	55,4 čítať	38,3 búchať		27,4
cvičiť	72,2 bolieť	53,5 zatvoriť	38,03 tancovať		24,01
lietať	70,4 volať	49,8 česať	37,9 spať		22,03
liať/poliať	68,6 kopať	49,3 spadnúť	35,5 sedieť		19,9
ťahať	63,9 mať	49,1 kakáť	35,2 piť		18,5
báť sa	61,9 bežať	47,2 otvoriť	34,9 kúpať		18,3
čistiť	60,9 hrýzť/žuvkať	44,8 obuť	33,7 dať		16,2
variť	59,7 cikať	43,7 ísť	32,2 jesť		12,9

Tabuľka 12: Priemerné hodnoty neporozumenia slovies (v percentách) v období 8 – 16 mesiacov – dievčatá

chlapci					
1. štvrtina	2. štvrtina	3. štvrtina	4. štvrtina		
natáčať	85,2 čistiť	59,2 bežať	42,3 tancovať		30,1
piecť	78,5 páliť	57,7 hrýzť/žuvkať	40,3 ísť		27,8
kvapkať	77,6 miešať	57,4 česať	40,2 nie je/neni		27,1
cúvať	76,7 skákať	53,6 chcieť	40,2 ležať		26,7
cvičiť	72,2 volať	53,2 čítať	38,9 búchať		20,8
liať/poliať	72,1 mať	53,1 nefunguje/nedará sa/nejde	36,4 spať		20,4
lietať	68,9 bolieť	52,04 zatvoriť	36,2 dať		20,3
ťahať	64,8 cikať	48,8 otvoriť	34,9 sedieť		19,5
je/bude	61,03 kopať	46,2 ukázať	34,9 piť		18,5
variť	60,4 fúkať/pofúkať	43,04 obuť	33,9 kúpať		17,8
báť sa	60,3 kakáť	42,4 spadnúť	32,7 jesť		11,6

Tabuľka 13: Priemerné hodnoty neporozumenia slovies (v percentách) v období 8 – 16 mesiacov – chlapci

Porovnanie údajov z centrálnych a periférnych štvrtín pre dievčatá a chlapcov ukazuje, že v prípade osvojovaných slovies ide o výraz univerzálnej kognitívno-sémantickej kvality bez ohľadu na pohlavie detí. Prienik lexikálnych jednotiek vo vy-

členených oblastiach medzi dievčatami a chlapcami je v produkcii, porozumení i neporozumení viac ako 80 %: v produkcii („rozumie a hovorí“) je súlad v 9 spoločných slovesách z 11 (81,8 %):¹⁵ *jesť, dať, spať, nie je/neni, fúkať/pofúkať, kakat', spadnúť, piť, búchať*; vo všetkých ostatných prípadoch je súlad 10 slovíes z 11 (90,9 %): „rozumie“ (1. štvrtina): *kúpať, sedieť, piť, jesť, búchať, spať, tancovať, ležať, dať, obuť*; „nerozumie“ (4. štvrtina): *jesť, kúpať, dať, piť, sedieť, spať, búchať, tancovať, ležať, nie je/neni*. Tie slovesá, ktoré sa nevyskytujú v úplnom centre slovesnej slovnice zástoby oboch pohlaví, sú prítomné v širšom centre u opačného pohlavia: u dievčat sú v centrálnej štvrtine produkcie a u chlapcov v širšom centre slovesá *cikať* a *sedieť*, u chlapcov sú v centre slovesá *kúpať* a *páliť*, ktoré sú v širšom centre u dievčat. V porozumení sa u chlapcov v centrálnej štvrtine vyskytuje sloveso *ísť*, ktoré je prítomné na začiatku rozšíreného centra slovesnej lexiky dievčat, u dievčat je sloveso *ukázať* v centre slovesnej lexiky, u chlapcov je na začiatku rozšíreného centra. V centrálnych štvrtinách slovesá reprezentujú bez ohľadu na pohlavie kognitívne koncentrovanú kvalitu. Naopak, periférna skupina slovíes je bez ohľadu na pohlavie kognitívno-sémanticky rôznorodejšia: prienikové slovesá v produkcii (4. štvrtina):¹⁶ *natáčať, ťahať, liať/poliať, cúvať, miešať, piecť, kvapkať, cvičiť, variť, lietať*; v porozumení (4. štvrtina): *natáčať, kvapkať, piecť, cúvať, cvičiť, liať/poliať, lietať, ťahať, je/bude, páliť*; v neporozumení (1. štvrtina): *natáčať, piecť, kvapkať, cúvať, cvičiť, liať/poliať, lietať, ťahať, báť sa, variť*. Centrálna slovesá odrážajú telesnosť detského sveta tohto vývinového obdobia spojenú so zabezpečovaním základných telesných funkcií: *jesť, spať, kakat', piť, cikať* (sémanticky ide o slovesá biologického fungovania);¹⁷ telesnosť sa odráža aj v slovesách *fúkať/pofúkať, páliť* a *kúpať*. Sú to slovesá kognitívne spojené s hmatovým zmyslovým vnímaním. Prvé dve sa spájajú s pociťovaním bolesti, sloveso *fúkať/pofúkať* sa v detskom svete v tomto vývinovom období spája prevažne so zmiernením reálnej alebo fiktívnej bolesti, ktorú dieťa pociťuje. Podobne sloveso *kúpať* odzrkadľuje činnosť spojenú predovšetkým s hmatovým zmyslovým vnímaním. Za zmyslové vnímanie pokladáme v súlade s I. Vaňkovou a kol. (2005, s. 164) aj kinestéziu, vnímanie pohybu, ktoré nájdeme v sémantike slovesa *sedieť, spadnúť* a *búchať* (v porozumení aj *ležať* a *tancovať*). Slovesá *sedieť, ležať* a *tancovať* sú podľa citovaného vymedzenia Martiny Ivanovej a kol. (2013) pohybové a polohové slovesá, *spadnúť* pohybové a *búchať* sloveso kontaktu a fyzickej akcie.¹⁸

¹⁵ Slovesá uvádzame podľa klesajúcich percentuálnych hodnôt údajov pre dievčatá a chlapcov spoločne.

¹⁶ Slovesá uvádzame podľa stúpajúcich percentuálnych hodnôt údajov pre dievčatá a chlapcov spoločne.

¹⁷ Pri sémantickej charakteristike slovíes vychádzame z vymedzenia sémantických tried v štúdiu M. Ivanovej a kol., 2013.

¹⁸ Znova pripomínáme, že v prípade TEKOS ide o konceptuálne slová (porov. vyššie), takže akčnosť, resp. sémantická kategória procesuálnosti (porov. Kesselová, 2008) obsiahnutá v koncepte SPADNÚŤ podobne ako v koncepte BÚCHAŤ sa môže v detskej reči realizovať aj pomocou frekventovanej interjekcie

Osobitné postavenie v jazykovom obraze detí tohto vývinového obdobia má sloveso *dať* (produkcia u dievčat 21,8 %, u chlapcov 17,5 %; porozumenie u dievčat 57,9 %, u chlapcov 56,1 %, neporozumenie u dievčat 16,2 %, u chlapcov 20,3 %), ktorého zastúpenie v jazykovom obraze sveta dieťaťa interpretujeme ako navrstvovanie sociálneho na telesné. Na tomto mieste pripomíname názor, ktorý uvádza Irena Vaňková, že „univerzálna báza prirodzeného jazyka je daná telesnosťou a antropocentrizmom, na ktoré sa navrstvuje sociálny a kultúrny aspekt: „zdieľanie“ a „pamäť“. Sloveso *dať*, ktoré sa v detskej reči tohto obdobia zatiaľ tvarovo nevyhranené používa ako verbum dandi a recipiendi vo výpovediach s pragmatickou funkciou výzva aj ponúkanie (porov. Slančová, 2008b, s. 80), odráža vzájomný sociálny vzťah medzi dieťaťom a okolitým svetom.

Negatívna forma slovesa *byť nie je/neni* sa v ranom období vývinu detskej reči využíva takmer úplne ako lokalizačný predikát: vyjadruje, že niečo sa niekde nevy-skytuje.¹⁹ Kým negatívna modalita slovesa *byť*, vyjadrená v TEKOS I slovesným tvarom *nie je/neni*, patrí k centrálnej zóne slovesnej lexiky, pozitívna modalita, vyjadrená v TEKOS I slovesnými tvarmi *je/bude*, patrí k periférii: vyskytuje sa v centrálnej (chlapci) a širšej centrálnej zóne (dievčatá) neporozumenia. Možno to pokladať jednak za jeden z dôkazov primárnosti negatívneho sa vyčleňovania dieťaťa voči svetu (porov. aj Slančová, 2008 b, s. 102), ako aj za posilnenie realizácie sémantickej kategórie lokalizovanosť v detskej reči²⁰ na rozdiel od komplexnejšej kvalifikačno-klasifikačno-lokalizačnej sémantiky pozitívnej formy slovesa *byť*.

Za prototypové²¹ slovesá jazykového obrazu sveta v najranejšom období vývinu detskej reči pokladáme konceptuálne chápané slovesá *jesť* a *dať*. V prospech tohto tvrdenia uvádzame najvyššie priemerné percentuálne zastúpenie slovesa *jesť* v produkcii tak u dievčat (22,9 %), ako aj u chlapcov (17,4 %) a najnižšie priemerné percentuálne zastúpenie v neporozumení tak u dievčat (12,9 %), ako aj u chlapcov (11,6 %). Koncept *JESŤ* je vysoko zastúpený aj v produkcii iných slovných druhov uvádzaných v TEKOS I: pri substantívach v tematickom okruhu jedlá a nápoje je

bác/bum, ktorá patrí do centra interjekcionálneho jazykového obrazu detí tohto vekového obdobia (produkcia u dievčat 39,6 %, u chlapcov 38,8 %; porozumenie u dievčat 48,6 %, u chlapcov 46,3 %; neporozumenie u dievčat 9,8 %, u chlapcov 8,3 %).

¹⁹ Uvedomenie si neprítomnosti niečoho odráža vnímanie stálosti objektu, ktoré je podľa Piageta predpokladom rozvinutia symbolickej reči (porov. Piaget – Inhelderová, 2001).

²⁰ O primárnosti zápornej podoby sloviess, ktorými sa realizujú niektoré sémantické kategórie, ako aj o realizácii sémantickej kategórie lokalizovanosť v ranej ontogenéze reči porov. aj Kesselová, 2008.

²¹ Prototypovosť chápeme v zmysle charakteristiky J. Dolníka: „Prototypové je teda to, čo je štandardne preferované“ (2007, s. 109). J. Dolník ďalej uvádza: „Hodnotiace štandardy majú empirický podklad. Sú späté so silou zakotvenosti entít v skúsenostnom svete subjektu, a teda aj s frekvenciou výskytu.“ Vo vzťahu k téme našej štúdie by sme mohli uvažovať o interakčnom základe vzniku prototypu v tom zmysle, že na to, čo je prototypové, vychádzajúce z centrálnej sféry jazykového obrazu sveta dieťaťa, teda aj najviac frekventované, rodičia aj pozornejšie reagujú. Zároveň daný prototyp majú pravdepodobne v komunikácii s dieťaťom aj oni sami zakotvený vo svojom jazykovom obraze sveta – aj takéto prototypové entity potom konštituuju kvality reči orientovanej na dieťa.

uvedená alternatívna dvojica slov *jedlo/ham*, ktoré má u dievčat priemernú percentuálnu produkciu 50,5 % (na 4. mieste zo 198 substantív), u chlapcov 47,3 % (na 3. mieste); v neporozumení u dievčat 9,2 % (na 4. mieste zo substantív, ktoré majú najnižšie priemerné percentuálne hodnoty neporozumenia), u chlapcov 10,7 % (na 5. mieste); v tematickom okruhu zvuky zvierat a z okolia interjekcia *mňam* rovnako patriaca do konceptu JESŤ má u dievčat priemernú percentuálnu produkciu 48,9 % (na 2. mieste z 28 interjekcií), u chlapcov 45,7 % (na 3. mieste); v neporozumení sa nachádza v periférnej zóne: 14,1 % neporozumenie u dievčat a 13,8 % neporozumenie u chlapcov. Vysoko frekventované slová vyjadrujúce koncept JESŤ prototypovo odrážajú telesný základ prirodzeného sveta. Tento koncept patrí do širšieho kognitívno-sémantického okruhu „prijímať a vylučovať potravu“: slovesá *piť*, *kakať*, *cikať* patria k centrálnej zóne jazykového obrazu sveta detí v sledovanom vývinovom období. Kvantitatívne a kognitívne argumenty v prospech prototypového chápania slovesa *dať* sú uvedené vyššie. Početné zastúpenie²² konceptuálne chápaných slovies *jesť* a *dať* v produkcii aj porozumení detí sledovaného veku reflektuje to, že v jazykovom obraze sveta slovensky hovoriacich detí v najranejšej fáze ontogenézy reči majú centrálnu postavenie fenomény telesnosti a spoločnosti²³. Zároveň sa v tomto období neprejavujú ako centrálnu tie slovesá, ktoré boli do TEKOS I začlenené ako špecifické pre slovenskú verziu (porov. vyššie): v centrálnej oblasti slovesnej lexiky sa v produkcii dievčat objavilo len jedno z nich (*nie je/neni*), v produkcii chlapcov to boli 2 slovesá (*nie je/neni*, *páliť*); v periférnej oblasti sa ich nachádza tak u dievčat, ako aj u chlapcov po 7 (teda takmer polovica). Podobne je to v porozumení: u dievčat aj u chlapcov je v centrálnej štvrtine len 1 sloveso (*obuť*), v periférnej je ich 7 u dievčat a 8 u chlapcov. V periférnej oblasti sa teda u dievčat, ako aj u chlapcov ocitlo okolo 50 % z tých 15 slovies, ktoré boli do TEKOS I zaradené len v slovenskej verzii.²⁴

5 ZÁVERY

Sledovanie procesov jazykového vývinu dievčat a chlapcov hovoriacich po slovensky prostredníctvom materiálu, ktorý poskytlo 653 vyplnených dotazníkov TE-

²² Prototypové slovesá *dať* a *jesť* sa v porozumení objavujú v 8. mesiaci, v produkcii do 10. mesiaca a ich percentuálne zastúpenie postupne v produkcii narastá od 6,7 % v 10. mesiaci po 48,4 % v 16. mesiaci (sloveso *dať*) a od 9,4 % v 9. mesiaci po 48,4 % v 16. mesiaci (sloveso *jesť*) u dievčat a od 2,3 % v 10. mesiaci po 37,8 % v 16. mesiaci (sloveso *dať*) a od 4,6 % v 10. mesiaci po 32,4 % v 16. mesiaci (sloveso *jesť*) u chlapcov.

²³ O charaktere týchto fenoménov a ich spojitosti s konceptom prirodzeného sveta J. Patočku porov. in: Vaňková, 2007.

²⁴ Je to pravdepodobne aj preto, že tieto slovesá boli do TEKOS I zaradené prevažne zo slovnej zásoby jedného z detí sledovaných v longitudinálnom výskume, ktorého slovná zásoba bola v období 8 – 17 mesiacov nepomerne bohatšia než slovná zásoba ostatných sledovaných detí (porov. aj Kapalková a kol., 2010 a, s. 36). Tento chlapec v osvojovaní slovnej zásoby akoby o niečo predbehol svoj chronologický vek. Usudzujeme tak podľa toho, že porozumenie a produkcia daných slovies stúpili až vo výsledkoch TEKOS II určeného pre deti vo veku 17 – 30 mesiacov.

KOS I: slová a gestá, obmedzeného pre potreby štúdie na slovesnú lexiku, nás privádza k nasledujúcim záverom. Kvantitatívne údaje naznačujú, že priebeh osvojovania si slovesnej lexiky má tak u dievčat, ako aj u chlapcov rovnakú líniu: zhruba od jedného roka deti, dievčatá a chlapci ako celok, v porozumení zvládajú celý rozsah sloví, ktoré ponúka TEKOS a ktoré možno pokladať za reprezentatívne pre deti v sledovanom veku aj preto, že rodičia k nim pripojili len 14 ďalších sloví. Na konci sledovaného obdobia tak dievčatá, ako aj chlapci ako celok obsiahli aj v produkcii celý repertoár ponúkaných sloví. Kým v miere porozumenia, resp. neporozumenia predložených sloví sa medzi dievčatami a chlapcami ako celkami neukázali výraznejšie rozdiely, v produkcii zhruba od 14. mesiaca sa ukazuje rozdiel v miere osvojených sloví v prospech dievčat. Tento rozdiel však nie je štatisticky významný. Z hľadiska počtu individuálne zvládnutých sloví v jednotlivých mesiacoch sú priemerné ukazovatele v porozumení u dievčat aj chlapcov porovnateľné, v produkcii vykazujú dievčatá v 14. a 15. mesiaci vyššie hodnoty, čo možno pokladať za dôkaz ich mierne rýchlejšieho aktívneho osvojovania si slovesnej slovnéj zásoby. Štatistické overovanie rozdielov v produkcii však ukázalo, že tieto rodové rozdiely nie sú štatisticky významné. Navyše, zistené rozdiely sú malé v porovnaní s veľkými individuálnymi rozdielmi, ktoré sú prítomné v oboch skupinách bez rozdielu pohlavia v každom zo sledovaných mesiacov. Počet produkovaných sloví u jednotlivých detí vo všetkých mesiacoch siaha od nulovej hodnoty až takmer k maximálnym hodnotám na konci sledovaného obdobia.

Kvalitatívna analýza ukázala, že z kognitívno-sémantického hľadiska, z hľadiska jazykového obrazu sveta, má osvojovaná slovesná lexika univerzálny charakter bez ohľadu na pohlavie či vek detí v sledovanom období. Jazykový obraz sveta sa koncentruje na telesnosť v zastúpení sloví viazucich sa na prijímanie a vylučovanie potravy a na hmatové a kinestetické zmyslové vnímanie. Možno uvažovať aj o tom, že jazykový obraz sveta na báze incipientnej slovesnej lexiky odráža senzomotorické obdobie vývinu kognície dieťaťa daného veku. K slovesám, v ktorých význame sa koncentruje telesnosť, pristupuje sloveso *dat'* s konverzným významom dávania/brania, čo interpretujeme ako prítomnosť sociálneho rozmeru v jazykovom obraze sveta sledovaných detí. Aj keď z izolovaného fragmentu slovesnej lexiky, ktorá predstavuje len 11 % z celkovej lexiky (44 jednotiek z 304), ktorú TEKOS I (okrem slovných spojení a viet) ponúka, nemožno robiť ďalekosiahle závery, prítomnosť fenoménov telesnosti a spoločenstva v incipientnej lexike tak v porozumení, ako aj produkcii ukazuje na to, že vlastnosti definujúce univerzálnosť jazykového obrazu sveta sa formujú už v najútlejšom detstve.

Predstavené výsledky zároveň reprezentujú nosnosť zvolenej metódy. Skúmanie incipientnej lexiky v mode porozumenia (a doplnkovo neporozumenia) a produkcie prostredníctvom konceptuálnych slov a na základe rodičovskej reflexie ukazuje, ako dieťa začína rozumieť usporiadaniu sveta, ako doň vstupuje a ako naň vplýva prostredníctvom jazyka, teda humánnym, v zmysle ľudskému druhu vlast-

ným, spôsobom, a to prostredníctvom tých, ktorí mu jazyk sprostredkujú a ktorí ho do (aj jazykového) sveta vovádzajú.

Bibliografia

ANDERSON, Diane – REILLY, Judy: The MacArthur Communicative Development Inventory: Normative Data for American Sign Language. *Journal of deaf studies and deaf education*, 2002, roč. 7, č. 2, s. 83 – 119.

BARRETT, Martyn: Early lexical development. In: *The Handbook of child language*. Eds. P. Fletcher a B. MacWhinney. Cambridge, Oxford: Blackwell Publishers 1996, s. 362 – 392.

BARTMIŃSKI, Jerzy: Styl potoczny. In: *Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiński. Lublin 2001, s. 37 – 40. Dostupné na: http://chomikuj.pl/biedronka902/Filologia+polska/Stylistyka+praktyczna+j*c4*99zyka+polskiego/Bartmi*c5*84ski+styl+potoczny,107298104.pdf

BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Lexikálne univerzálie v reči matky orientovanej na dieťa. In: *Zborník príspevkov zo 7. študentskej vedeckej konferencie*. Ed. M. Chovanec. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2012, s. 738 – 746. Dostupné na: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec3/pdf_doc/jazykoveda/1.pdf

BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Verbálna lexika v reči matky orientovanej na dieťa. In: *Zborník príspevkov z 8. študentskej vedeckej konferencie*. Eds. M. Ološtiak – M. Chovanec. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013, s. 780 – 792. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak4>

CLARK, Eve: *The lexicon in acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press 1993. 306 s.

CLARK, Eve: *First language acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press 2003. 515 s.

DALE, Philip – PENFOLD, Melissa: Adaptations of the MacArthur-Bates CDI into non-U.S. English languages. July 5, 2011. Dostupné na: <http://www.sci.sdsu.edu/cdi/documents/AdaptationsSurvey7-5-11Web.pdf>

The Development of language. Ed. J. Berko Gleason. 4. vydanie. Boston, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: Allyn and Bacon 1997. 504 s.

DOLNÍK, Juraj: Prototyp v lexikálnom význame. In: *Lexikálna sémantika a derivatológia*. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2007, s. 107 – 113.

DROMI, Esther: *Early lexical development*. San Diego: Singular Publishing Group Inc. 1996. 208 s.

FENSON, Larry – DALE, Philip – REZNICK, J. Steven – THAL, Donna – BATES, Emily – HARTUNG, J. – PETHICK, S. – REILLY, Judy: *The MacArthur-Bates Communicative Development Inventories: user's guide and technical manual*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co. 1993.

The Handbook of child language. Eds. P. Fletcher a B. MacWhinney. Cambridge, Oxford: Blackwell Publishers 1996. 786 s.

CHABOVÁ, Marcela: *Vývin lexiky v detskej reči. Longitudinálna prípadová štúdia. Dizertačná práca*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta 2010. 176 s.

IVANOVÁ, Martina – SOKOLOVÁ, Miloslava – KYSELOVÁ, Miroslava: Teoreticko-metodologické otázky spracovania valencie slovenských slovies. In: *Slovenská reč*, 2013, roč. 78, č. 1 – 2, s. 7 – 31.

KAPALKOVÁ, Svetlana – KESSELOVÁ, Jana – SLANČOVÁ, Daniela – ZAJACOVÁ, Stanislava: Sociokultúrna a jazyková podmienenosť tvorby testu komunikačného správania dieťaťa raného veku. In: *Jazyk – médiá – text*. Ed. M. Blaho. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta 2012, s. 276 – 293.

KAPALKOVÁ, Svetlana – LACIKOVÁ, Hana – SLANČOVÁ, Daniela – HELBICH, Miroslav: Test komunikačného správania TEKOS I: Gestá a slová – nový nástroj na hodnotenie komunikačnej schopnosti detí v ranom veku. In: *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 2010 b, roč. 45, č. 1, s. 46 – 62.

KAPALKOVÁ, Svetlana – SLANČOVÁ, Daniela – BÓNOVÁ, Iveta – KESSELOVÁ, Jana – MIKULAJOVÁ, Marína: Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku (s testami a normami). Bratislava: Slovenská asociácia logopédov 2010 a. 110 s.

KESSELOVÁ, Jana: Sémantické kategórie v ranej ontogenéze reči dieťaťa. In: Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008, s. 121 – 167.

LIPTÁKOVÁ, Ludmila – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Dieťa a slovtvorba. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Pedagogická fakulta 2009. 203 s.

MIKULAJOVÁ, Marína: Vývin rečovej činnosti v kontexte psychického vývinu. In: Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008, s. 29 – 66.

MITROVÁ, Adela – SABOL, Ján – SLANČOVÁ, Daniela – ZIMMERMANN, Július: Realizácia suprasegmentálnych javov v reči orientovanej na dieťa. Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 1, s. 3 –17.

OHNESORG, Karel: Fonetická studie o dětské řeči. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1948. 161 s.

ONDRÁČKOVÁ, Zuzana: Komparatívny výskum detskej lexiky. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta 2010. 249 s. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ondrackova1/index.html>

OWENS, Robert E.: Language development. An Introduction. 5. vydanie. Boston, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: Allyn and Bacon 2004. 516 s.

PAČESOVÁ, Jaroslava: The Development of vocabulary in the child. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1968. 258 s.

PIAGET, Jean – INHELDEROVÁ, Bärbel: Psychologie dítěte. Praha: Portál 2001. 143 s.

PRŮCHA, Jan: Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky. Praha: Grada 2011. 199 s.

SLANČOVÁ, Daniela: Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1999. 278 s.

SLANČOVÁ, Daniela: Úvod. Východiská výskumu detskej reči v slovenčine. In: Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008 a, s. 10 – 28.

SLANČOVÁ, Daniela: Pragmatické funkcie vo vývine rečovej činnosti (v prvých osemnástich mesiacoch života dieťaťa). In: Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008 b, s. 67 – 120.

SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Jana: Vzťah syntaxe a pragmatiky v ranom vývine detskej reči. In: Slovo a obraz v komunikaci s dětmi. Svoboda jazyka – jazyk svobody. Ed. R. Novák. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě – Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka s didaktikou 2012, s. 27 – 36.

SOKOLOVÁ, Jana: Východiská výskumu vývinu ranej syntaxe. Referát na XIII. Mezinárodní setkání mladých lingvistů Od slova k modelu jazyka. Olomouc 7. – 9. května 2012 (v tlači).

SZAGUNOVÁ, Gizela: Učíme sa slová materinského jazyka. Ontogenetické osvojovanie slovnej zásoby. In: Úvahy o slove. Základy lingvistiky. Eds. J. Dittmann – C. Schmidtová. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2011, s. 325 – 347.

Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008. 355 s.

TOMASELLO, Michael: Cognitive linguistics and first language acquisition. In: The Oxford handbook of cognitive linguistics. Eds. D. Geeraerts – H. Cuyckens. Oxford: Oxford University Press 2010, s. 1092 – 1112.

VAŇKOVÁ, Irena – NEBESKÁ, Iva – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie – ŠLÉDROVÁ, Jasňa: Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum 2005. 343 s.

VAŇKOVÁ, Irena: Nádoba plná řeči. Člověk, řeč a přirozený svět. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum 2007. 312 s.

POZNÁMKY K TVORBĚ SLOVNÍKU NA ZÁKLADĚ KORPUSU¹

FRANTIŠEK ČERMÁK

Ústav Českého národního korpusu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze,
Česká republika

ČERMÁK, František: Notes on Compiling a Corpus-Based Dictionary. *Journal of Linguistics*, 2013, Vol. 64, No 2, pp. 133 – 150. (Bratislava)

Abstract: On the basis of sample analysis of a Czech adjective, a definition based on the data drawn from the Czech National Corpus (cf. Čermák and Schmiedtová 2003) is gradually compiled and finally offered, pointing at the drawbacks of definitions found in traditional dictionaries. Steps undertaken here are then generalized and used, in an ordered sequence (similar to a work-flow ordering), as topics, briefly discussed in the second part to which lexicographers of monolingual dictionaries should pay attention. These are supplemented by additional remarks and caveats useful in the compilation of a dictionary. Thus, a brief survey of some of the major steps of dictionary compilation is presented here, supplemented by the original Czech data, analyzed in their raw, though semiotically classified form.

Key words: monolingual dictionaries, corpus lexicography, syntagmatics and paradigmatics in dictionaries, dictionary entry, types of lemma, pragmatics, treatment of meaning, polysemy, czech

1 ÚVODNÍ POZNÁMKY

Následující řádky pojednávají o některé problematice a otázkách souvisejících se sestavováním jednojazyčného slovníku. Po několika úvodních stanoviscích se tyto poznámky dělí na dvě části. V Části I (2 – 4) je uveden a probírán příklad analýzy korpusových dat (získaných z češtiny) vedoucí k lexikálnímu profilu slova. V Části II (5 – 8), založené na předchozí části, je představen komentovaný přehled některých hlavních aspektů a zásad procesu tvorby slovníků. Odkazy na většinu zmíněných otázek lze nalézt v seznamu literatury na konci.

Před zahájením jakýchkoliv prací je nutno učinit řadu rozhodnutí stanovujících základní pravidla. Některá z nich jsou celkem jasná, jiná však mohou být složitější. Ta hlavní lze stručně vyjmenovat takto:

Nejprve (a) je třeba zvolit zdroje. Ty zahrnují rozsáhlý, vyrovnaný (reprezentativní) korpus, doplněný o sekundární zdroje, pokud jsou k dispozici. Zde je nutná

---

¹ Původně vyšlo anglicky jako *Notes on Compiling a Corpus-Based Dictionary*, In: *Lexikos 20* (AFRILEX-reeks/series 20: 2010): 559-579.

jistá obezřetnost, co se týče internetu, který není vždy tak užitečný, jak se často předpokládá. Dále **(b)** je zapotřebí rozhodnout o typu slovníku. V daném kontextu by takový slovník měl být výkladový (monolingvální), velký, synchronní, reprezentativní a deskriptivní (ne preskriptivní). S tím souvisí, i když to na tom nutně nezávisí, rozhodnutí o **(c)** cílových uživateli, například o široké či odborné veřejnosti.

Na závěr, s ohledem na nedostatky současných slovníků a výhody existence korpusu, by mělo být učiněno významné rozhodnutí s různou aplikovatelností ohledně **(d)** hlavní problematiky a zaměření navrhovaného nového slovníku. Důraz by měl být kladen na tři obecné stránky: syntagmatiku, užití a kontext. To znamená, že pozornost se bude věnovat všem příslušným variantám slov a slovních spojení v jazyce, skutečnosti, která je často podceňována či dokonce kritizována preskriptivními normalizátory nebo kodifikátory jazyka.

Určitá pozornost by měla být věnována **(e)** softwaru. Zde se jako jeden ze zřejmých, v současnosti dostupných kandidátů nabízí TshwaneLex. Výběr by měl být učiněn s ohledem na možné opětovné využití dat, rozšíření, přepracování, přídavné produkty, atd.

ČÁST I

1. Data a zacházení s nimi

Cílem jakéhokoliv slovníku je – nebo by mělo být – skutečně zmapování významu za slovy, i když i současné slovníky mapují jejich užití, což je umožněno současnými korpusovými daty. Velký slovník by měl tato data respektovat, jak jen je to možné: v podstatě to bude produkt řízený korpusem. Podstatným novým problémem pro lexikografy je záplava dat, která ještě před několika lety nebyla k dispozici. Z tohoto důvodu se stále hledají cesty a prostředky k tomu, jak co nejlépe takto početná data zvládnout. Zvláštní a přetrvávající problémy zahrnují identifikaci významu za korpusovými tvary, rozdělení korpusových dat do zvládnutelných skupin, vzájemné vztahy a elegantní a efektivní popis. Analýzou daného lemmatu bude, jak lze očekávat, možné poukázat na některé hlavní problémy popisu a objasnění významu. Rozdíly mezi tradičním a korpusovým přístupem lze nejlépe vysvětlit tak, že se do určitých detailů srovná popis daného lemmatu, převzatého z existujícího slovníku, a popis sestavený na základě korpusové analýzy. V teoretických modelech analýzy dat se pozornost zpravidla věnuje téměř výlučně slovesům a jejich charakteristickým formálním a sémantickým znakům na základě předmětu zájmu syntaktiků, kdežto téměř žádná pozornost není věnována substantivům, nejobsáhlejšímu slovnímu druhu. Podstatná jména opravdu potřebují detailněji prozkoumat. Kromě nich je nutno věnovat nějakou pozornost i adjektivům, která stojí mezi oběma póly.

2. Tradiční přístup a jeho kritika

Nejprve lze posoudit případ, kde se dvojice příbuzných tradičních slovníků (SSČ a SSJČ) a doklady v korpusu značně rozcházejí. Jako příklad bylo zvoleno české polysémní přídavné jméno *měkký*.

Popis tohoto adjektiva ve slovnících je poněkud stručný a vypadá jednoduše a jasně:

- (1) *poddávající se, málo odolávající tlaku*
- (2) *vzbuzující (na pohled n. na poslech) dojem jemnosti*
- (3) *podléhající snadno citu, citlivý, soucitný, povolný*

Prozkoumání korpusových dat (3 549 výskytů v SYN2000 o cca 100 miliónech slov) – nebo jejich vzorku, který je považován za dostačující – poskytuje poněkud rozdílný obrázek. Úplně první dojem, který získáme, je, že s definicemi ve slovnících je něco vážně v nepořádku. Nejsou vyčerpávající; používají problematický metajazyk (mimo jiné využívají synonyma); a rozebírají sémantické kontinuum způsobem, který je zvláštní, ne-li chybný. Konkrétně opomíjejí četná analytická kritéria, která vyplývají z rozboru korpusových dat. Některá z nich lze aspoň stručně nastínit. Několik prvních příkladů, podložených korpusem, se zabývá třemi významy udávanými ve slovnících.

(a) *Tlak* v definici 1. Otázky, které si musíme položit, zahrnují:

- Jedná se o fyzický nebo psychologický (abstraktní) tlak?
- Podléhá nebo povoluje *měkká voda* tlaku? (To těžko!)
- A co *měkká norma*? (To nepasuje.)
- Naznačuje definice 1, že měkký předmět lze zmačkat, rozstříhat, rozřezat nebo roztrhat? (Za normálních okolností ne.)

(b) Definice 2 se silně opírá o blízké synonymum *jemnost*. To je problematické. Adjektivu *jemný* se ve slovnících dostalo pět významů (1 – mající hladký povrch; 2 – uhlazený/křehký; 3 – mající malé množství hodnoty vnímané smysly; 4 – rozlišující přesné detaily; 5 – mající zvlášť vysokou hodnotu). Těchto pět významů nestačí na pokrytí takových významů kolokací v korpusu, jako jsou *měkké pohyby*, *měkký hlas*, *měkká stupnice* a *měkké i*. V žádné z těchto kolokací není synonymum *jemný* správné. Proto je odkaz na *jemný* zavádějící nebo nepoužitelný.

(c) *Podléhající citu* atd. (*citu*, definice 3). I zde je obtížné napasovat tuto definici na existující kolokace, například *měkký člověk*, *měkká povaha*, atd. Jsou odlišné a jdou těžko takto popsat.

(d) Dále existuje velké množství příkladů ilustrovaných korpusovými kolokacemi, na které se tyto definice také nehodí, např. *měkký horský vzduch*, *měkká ekonomika*, *měkká koncepce*, *měkké dřevo*, *měkké lyže*, *měkká pornografie*, *měkká radiace*, atd.

3. Některé zásady analýzy korpusových dat

Abychom našli cestu ven z bludiště informací o tomto adjektivu a přitom nevynechali nic důležitého, je třeba sestavit úplnou a reprezentativní (ne-li vyčerpávající) konkordanci. Analýzu je nutné založit na náhodných vzorcích, jejichž počet a velikost budou záležet na typu a složitosti analyzovaného lemmatu. Rozbor, který se zdá být ve většině případů relevantní, se skládá z řady kroků, většinou ručně prováděných a zřídka jednoduších, vždy vycházejících od znaků nalezených v datech (kroky 3 – 5). Bylo však nutné začít (kroky 3.1 a 3.2) napřed odlišením a vyřazením případů, které by jinak analýzu komplikovaly.

3.1 Idiomy a frazémy

Aniž bychom zašli do detailů, lze je všechny identifikovat na základě paradigmatické nebo syntagmatické anomálie, která je svou povahou buď sémantická nebo formální. Zde se hodí jen několik případů. Ty zahrnují takové výrazy jako *mít měkké srdce* a *být měkký na někoho*. Dále bychom měli zmínit, že, i když se v případě adjektiva *měkký* neobjevují žádné příklady, spadají do této kategorie také ustálené výrazy a stereotypní fráze, včetně povědomých hesel a přísloví.

3.2 Víceslovné termíny

Když ponecháme stranou příklady konkrétních terminologických významů jednoslovných lemmat, která jsou typická pro substantiva, existuje v případě tohoto adjektiva určité názvosloví, které se skládá z víceslovných termínů, jako např. *měkká voda*, *měkká droga*, *měkká radiace*, *měkká pornografie* a *měkký konec řádky*.

V dalším se jádro analýzy soustředí do tří kroků (3.3 – 3.5).

3.3 Určení funkce

Ukazuje se, že ze všech tří hlavních adjektivních funkcí, tedy (a) pouze atributivní, (b) pouze predikativní a (c) obou (většina adjektiv), spadá veškeré užití adjektiva *měkký* pouze do poslední kategorie. Proto není nutný žádný funkční popis, i když jiná přídavná jména mohou mít funkčnost specifitější. Každý slovní druh má jednu nebo více charakteristických, navzájem odlišných funkcí.

3.4 Sémiotická klasifikace

Tato klasifikace do velké míry závisí na slovních druzích. Je v zásadě pragmatická a odpovídá konkrétním potřebám. V našem případě se zdá být postačující rozdělit všechna substantiva modifikovaná adjektivem *měkký* do pěti širších skupin podle typu denotátu substantiva, které modifikují, a to:

- (a) člověk (humanus, H), *obchodník (byl) měkký*,
- (b) zvíře (animalis, An), *krávy jsou měkké*,
- (c) (konkrétní) věc (res concreta, K), *řízek (byl) měkký*,

(d) (abstraktní) věc (res abstracta, A), *měkká atmosféra*,

(e) place (locus, L), – .

V některých případech může být užitečné identifikovat šestou třídu, a to jmenovitě:

(f) metaforické užití (M), *měkká politika*.

To se dále probírá pod bodem 3.8 níže. Většina užití adjektiva *měkký* ve zkoumaných korpusových datech spadá pod (c) a (d).

Teprve, až bude tato analýza úplná, je proveditelné v těchto obsáhlých třídách hledat jakékoli další ukazatele a znaky, které mohou být velice důležité, ale nezdaří se být tak obecnými.

3.5 Formální ukazatelé

Zahrnují jakékoli relevantní informace, které signalizuje tvar. Je žádoucí, i když obtížně dosažitelné, komputačně identifikovat co nejvíce formálních znaků:

(a) valence, nejvýznačnější u sloves, i když není omezená jen na ně,

(b) zvláštní pozice nebo formální užití, a

(c) specifické časté kolokace.

I když jediná valence, kterou zde lze nalézt, se omezuje na výše uvedený idiom, nebyla zjištěna žádná postpozitivní užití adjektiva *měkký* (i když se tak některá adjektiva užívají). Nebylo zaznamenáno ani žádné užití adjektiva *měkký* v záporu nebo v žádných jiných zvláštních konstrukcích. Existují však časté a zřejmé případy adjektiva *měkký*, které kolokují se slovesem *být*, jež si zasluhují zmínku.

V jakékoli analýze korpusových dat pro lexikální jednotku by se měla uplatnit přinejmenším dvě systematictější kritéria. Konkrétně jde o zapojení jednotky do paradigmatického souboru a její četnost.

3.6 Zapojení jednotky do kolokačního paradigmatu

Tím se míní celá řada obvyklých kolokací jednotky s výjimkou idiomů a více-slovných výrazů, i když ty jsou s nimi blíže příbuzné. Není to žádný paradox, pokud nahlížíme na soubor kolokací, tedy syntagmatický znak, jako na kolokační paradigma (jedno nebo více). Zatím se tak v žádném slovníku systematicky nedělalo. Poskytuje to však podstatné informace o možném užití jednotky v textu, takže je i zásadní tuto informaci zmínit. Z praktických důvodů je to nejdůležitější v případech, kdy je kolokační soubor (paradigma) poměrně malý, omezený jen na několik členů (tj. uzavřený paradigmatický soubor).

I když v případech adjektiva *měkký* nelze najít žádná taková omezená kolokační paradigmatata, lze tuto problematiku snadno ilustrovat na jiném slovu, českém adverbium *dokořán*. Toto slovo totiž vlastně kolokuje s pouhými šesti dalšími slovy (*otevřít*,

být, nechat, zůstat; okno, dveře). Je tedy mnohem důležitější ve slovnících uvést těchto šest kolokací, než se snažit určit význam adverbia *dokořán* za každou cenu, neboť ten není snadné přesně určit. Při pokusu najít v tomto případě význam je zobecňování pouhých šesti výskytů jazykově problematické: nemusí zde být dostatečná analogie, jež je předpokladem pro jakékoliv úvahy o významu lexikální jednotky a jejího typu.

3.7 Frekvence

Je téměř nemožné přecenit význam tohoto znaku, který je nyní v korpusu tak dobře zdokumentován, ale ke kterému uživatelé doposud neměli žádný přístup. Pomáhá mnoha způsoby, v neposlední řadě naznačením, který význam by měl být ve slovníku zaznamenán jako první.

Než budeme pokračovat, je nutné zmínit dvě věci obecného charakteru.

3.8 Paradigmatika – syntagmatika

I když dokáže dobrý korpus nabídnout mnoho rozdílných typů informací, může být zacházení s těmito informacemi, v závislosti na typu slovníku, poněkud idiosynkratické. Je evidentní, že cílem nových slovníků založených na korpusech by měla být náprava letité nerovnováhy informací dříve nabízených. V rámci zobecnění lze říct, že tyto slovníky jsou kvůli omezené zásobě dat a jejich hlavnímu účelu velmi zkresleny směrem k paradigmatické stránce, kladou důraz na různé klasifikace a určují zařazení do kategorií stanovených lexikografy.

Pomocí moderních korpusů je však vůbec poprvé možné nabídnout ve slovnících také syntagmatické informace, naznačující podstatné informace o užití slov ve skutečných textech. V lexikografii sem patří především valence a kolokace. I když formální valenci (jako např. pády vyžadované předložkami) nemusí být obtížné zachytit a měla by se a lze ji určit pro všechny slovní druhy (nejen slovesa jako *depend on, abstain from* = *záležet na, zdržet se* [čeho]), kolokace stále představují problém. Nejde ani tolik o jejich přesné teoretické vymezení – i když lingvisté se k tomu staví velice rozdílně – jako spíše o praktický výběr z nepřehledného množství korpusových dat.

Jeden z problémů způsobených záplavou dat v moderních korpusech je, že jsme tlačeni různými mírami statistických asociací (např. výsledkem logaritmu pravděpodobnosti nebo hodnoty MI [mutual information = vzájemná informace]) pouze k tomu, co je typické, a nabízí se málo informací nebo žádné o okrajovém a možná netypickém užití, které by velký slovník měl zaznamenat nebo ilustrovat také. Nahlížením okrajové kolokace jako neomezenou řadu zvláštního, figurativního nebo metaforického užití je stěžejním řešením. Místo toho by se tu měly zvážít možnosti užití a případy ojedinělého okrajového užití by se měly ověřit v jiných zdrojích. V některých případech se bezpochyby ukáže, že takové kolokace nejsou ojedinělým nebo přeneseným užitím, ale nově se objevujícími typy standardního významu.

3.9 Pragmatická užití

Nakonec je záhodno identifikovat pragmatická užití a navrhnout specifický sémiotický přístup. Jaký účinek má konkrétní výraz na čtenáře nebo posluchače a za jakých podmínek? Hlavním rysem je zde hodnotící užití, které je, jak už to bývá, často negativního charakteru.

4. Lexikální profil adjektiva *měkký*

Analýza založená na bodech uvedených a stručně vysvětlených výše dala jiný profil lexému *měkký* než je ten, se kterým jsme začali (Čermák 2007). Tento profil je znázorněn níže (i když by mohl, na základě různého důrazu, nabývat také jiných podob). I nejlepší slovníky se velice liší od jakéhokoliv profilu založeném na korpusu. Zatím se na korpusových datech zakládá jen několik slovníků, z nichž žádný není v češtině. Pokud by byl takový profil, který je uveden níže, aplikován v tištěném slovníku, musel by se evidentně upravit do formátu popisu použitého ve slovníku. Očekávalo by se však, že zachová všechna rozlišení, která se objevují v korpusu a jsou zde zmíněná (výše i níže), a že bude pro uživatele jasný, přičemž požadavek srozumitelnosti přivodí omezení redukovaného metajazyka slovní zásoby. Je zřejmé, že zde do popředí vystupuje syntagmatická stránka, obzvláště v dílčích významech (a), (b), (c), atd. Vzorek adjektiva *měkký*, který byl analyzován, je uveden v Příloze.

1. **SCHOPNOST a ÚČINEK (konkréta) fyzický pro agenta (živ):** *pod vlivem tlaku nebo síly snadný tvarovat, stříhat, řezat či skládat; pružný, elastický a neodolný*

(a) hmota, materiál, výrobek: *s hladkým povrchem, příjemný na dotek*

(b) fyzický předmět, výrobek: *zaoblený, ne hranatý*

(c) ovoce: *velmi zralý*

(d) jídlo: *hotový, uvařený a připravený k jídlu*

2. **ÚČINEK (konkréta nebo abstrakta) fyzický, zvl. akustický, vizuální a hmatový, na receptora (ne/živ):** *mající příjemnou vlastnost zahrnující spíše jemný účinek či kontrast než ostrost, vyhraněnost*

(a) hlas, zvuk: *tichý a jemný*

(b) déšť atd.: *ne silný ani prudký*

(c) kontakt, pád, úder: *neprudký*

(d) souhláska: *vyslovovaný jako frikativa, třený*

3. **ÚČINEK (abstrakta) psychický na receptora (živ):** *sympatický, shovívavý a soucitný, někdy přehnaně*

(a) slova, jazyk: *ani příkrý ani rozzlobený, smířlivý*

(b) člověk v jednání/projevu: *smířlivý v politice nebo nerozhodný, neprůrazný*

(c) norma, rozsudek: *neprůrazný, nezásadový a nedůsledný*

4. **ÚČINEK konkréta nebo abstrakta (jiný než v bodech 1 – 3) na receptora (živ):**

(a) alkoholický nápoj nebo jiná omamná látka: *mající slabý účinek*

(b) trh, měna, zboží: *klesající na hodnotě*

(c) voda: *bez minerálů (nevhodná mj. na holení)*

- (d) droga: *nenávykový*
- (e) radiace: *málo pronikavý*
- (f) pornografie: *spíš náznakově, neexplicitně erotický*

Mohla by být zavedena další kritéria, aby byl celkový obrázek detailnější, např. rozlišoval by příklady, kde konkrétním a abstraktním splývají. To vše záleží na stupni detailnosti, které chce lexikograf dosáhnout. Čím podrobnější je popis, tím se samozřejmě pro uživatele stává méně přehledným a uspořádaným. Čtvrtá hlavní třída, která doplňuje první tři, pokrývá zbylé typy významu a užití a je často terminologická a metaforická; šla by snadno rozšířit do tří samostatných kategorií.

ČÁST II

Poznámky o některých fázích a typech lexikografické práce

5. Obecné a teoretické záležitosti

Částečně na základě předchozí části, která byla svým charakterem praktičtější, se v této části budou vyvozovat určité obecné závěry. Následující poznámky, teoretičtější a často velmi krátké, se nepokoušejí být systematickým a úplným přehledem problematiky, kterou se zabývají lexikografové (viz např. Hartmann – James (1998), Atkins – Rundell (2008) a Hanks (2009, připravuje se)).

5.1 Hlavní zdroj: korpus

Dobrá a vyvážená korpus je dnes pro zpracování slovníku zásadní, ale někdy je nutné konzultovat i další zdroje (jako např. ty zmíněné v 5.2), ať už proto, že jsou zapotřebí další informace, nebo proto, že je třeba korpusová data ověřit.

5.1.1 Seznam slov a frekvence

- Seznam slov a lemmat založený na frekvenci je velmi užitečný z mnoha důvodů, např. k určení pravděpodobné složitosti hesla.
- Frekvenční informace by se měla objevit u všech lemmat.
- Seznam by měl zahrnovat veškeré varianty, které se objevují v korpusu, řazené frekvenčně.
- Měli by být zahrnuti všichni členové uzavřené třídy (e.g. názvy barev).

5.1.2 Výběr pro analýzu

- Při výběru vzorku z korpusu pro analýzu je důležité se vyvarovat, kdekoli je to možné, užití jediného textového žánru a ani nikdy nespoletat na jeden jediný zdroj, který by byl příliš zkreslený a pravděpodobně by vedl k pokrivení informace.

5.1.3 Konkordance

- Pokud pro konkrétní lexikální jednotku existuje příliš mnoho údajů, je nutný náhodný výběr vzorků.
- Zvládnutelný výběr dat v konkordanci má svá omezení, i když jejím uspořádáním lze některá překonat, např. nalézt formální ukazatele valence, kolokace apod.
- Při dalším výběru mohou pomoci filtry, pokud jsou v manažeru korpusu k dispozici.
- Další pomoc při rozhodování, obzvláště co se týče kolokací, mohou poskytnout statistické míry.

5.1.4 Další korpusové nástroje

- K dispozici jsou další nástroje, jako např. *Word Sketches*, i když nepomohou při rozhodování u okrajových jevů.

5.2 Další zdroje

Pokud by nestačila korpusová data, pak by ve zvláštních případech mohly být nutná cílená excerpta nebo dokonce průzkum pomocí rozdaných dotazníků. (To hodně záleží na složení korpusu.)

Na internet jako zdroj dat nelze spoléhat, protože je v mnoha případech pokřivený a plný mezer. Pravděpodobně nejhorší je jeho výkon v oblasti autentického mluveného jazyka a rozhovoru.

5.3 Typy lemmatu (makrostruktura slovníku)

Měli bychom rozlišovat alespoň čtyři typy lemmat/hesel:

- Jednoslovná lemmata: většina hesel; není upřednostňováno žádné seskupení.
- Víceslovná lemmata: idiomy a termíny, problémy výběru a identifikace.
- Technický aparát: zkratky, odkazy, atd.
- Lze předpokládat i specializované typy hesel, např. prefixy a sufixy nebo supletivní tvary, mající jiné abecední řazení (*jít – šel*).

5.4 Heslo: některé jeho rysy (mikrostruktura slovníku)

Níže se budeme věnovat především jednoslovnému lemmatu.

5.4.1 Tvar

Tvar zahrnuje řadu známých položek, jejichž zpracování záleží na metodě ve slovníku použité. Zde poskytneme jen stručný přehled:

- Lemmata, varianty (tj. skutečný popis tvarů, které byly opravdu zaznamenány, ne preskriptivní, což by mohlo vést k nekonečnému výběru).
- Gramatika (koncovky, odkazy na tabulky, atd.).
- Výslovnost (pouze kvůli rozlišení, některá cizí slova).

5.4.2 Styl, registr (úzu)

Slovník by měl odrážet skutečné užití (na rozdíl od stylistických teorií, které jsou obvykle vzdálené od světa skutečného jazyka). Označování „nálepkami“ by se mělo omezit na minimum, ale termíny je nutno označit. Jelikož registr má sklon se měnit docela rychle, jakékoliv označování by se mělo na konci sestavování překontrolovat.

5.4.3 Další rysy (volitelné)

S velkými slovníky se otevírá mnoho možností, které se příliš neuvažují a na které není ani dost místa ve slovnících menších. Mohou zahrnovat zvláštní oddíly o:

- frekvenci (zjednodušeně);
- synonymech (i když ta by nikdy neměla nahradit definice významu);
- etymologii;
- poznámkách o zvláštním užití (většinou pragmatickém, možná i historickém, také včetně poznámek o rozdílech mezi variantami).

5.5 Význam

Nejdůležitějším cílem jakéhokoliv všeobecného slovníku je poskytnout uspokojivý popis významu dané formy. Zmíníme jen několik základních zásad:

- Význam a užití jsou neoddelitelné, protože význam lze odvodit jen z doloženého užití.
- Význam lze odvodit ze skutečných a dostatečných kontextů užití.
- Každá definice by měla být soběstačná, neměla by se opírat o vnější informace.
- Každá definice by se měla formulovat dostatečně tak, aby nesplývala s dalšími hesly, a tedy by měla být jedinečná.
- Definice by měly být založené na skutečných datech a měly by platit pro všechny signifikantní případy výskytu tvaru.

5.5.1 Typy významu

Mělo by se rozlišovat mezi významem (a) termínů (viz 3.2, 6.2) a (b) standardních lexémů; oba by se měly dále odlišit od (c) pragmatiky (např. hodnotící funkce).

5.5.2 Definice

Až na typ definic slovníků COBUILD se v případě většiny přístupů jedná o variace hlavního proudu lexikografie. Některé hlavní zásady jsou následující:

- Základní, klasický přístup se, kde je to možné, zakládá na dichotomii *genus proximum + differentia specifica*. Dnes se to redukuje na nejbližší hyperonymum a skupinu určitých nezbytných rysů.
- Užitečná je jasná, deiktická definice (pokud je k dispozici), která využívá ukázání (i když většinou případů nepřímé) na vnější předměty a jevy, se kterými slovo souvisí. Sem patří obrázky, schémata, atd.

- Relační definice platí pro odvozené jednotky, ale sémantické vztahy tu nejsou vždy mechanické a aditivní. Jedná se o častý zdroj nesprávných informací, protože odvozené jednotky sotvakdy odrážejí bázi (výchozí jednotku) přesně, např. mezi substantivem a souvisejícím adjektivem.
- Často je užitečné poskytnout typická referenční substantiva (pro adjektiva) nebo typ podmětu, předmětu atd. (pro slovesa). Přímou to souvisí s kolokacemi a dalšími syntagmatickými informacemi.
- Funkce (gramatických slov, atd.) není jejich význam, ani ji nelze vztahovat k jiným specifickým lexémům (pomocí kolokací atd.).
- Jelikož funkce závisí na teorii (např. spojky a částice závisí na teorii syntaxe a pragmatice), je třeba teorii sdělit explicitně předem, přinejmenším odkazem na příslušný rámec.

5.5.3 Polysémie

Polysémie, všeobecně se vyskytující v jazyce ve všech svých častých lexémech, tradičně lexikografům působí potíže, protože neexistuje žádná shoda v tom, jak s ní zacházet (viz však výše uvedené návrhy, předložené na základě analýzy adjektiva *měkký*). Zobecnit lze alespoň následující:

- Význam a jeho části by se měly maximálně vztahovat k tvaru (tj. syntaktickému užití, valenci, kolokabilitě).
- Je nutno rozlišovat mezi běžným užitím a terminologickým či frazeologií.

5.5.4 Další sémantické rysy

Lze na ně nahlížet jako na převážně (i když ne vždy) doplňkové, včetně následujících případů:

- Synonyma se na první pohled mohou jevit jako užitečná, ale uživatelé mohou ideálně očekávat poznámku o rozdílech mezi synonymem a lemmatem.
- Opozita (nejen úplná antonyma) jsou zásadní, pokud jsou k dispozici, pomáhají uživatelům zorientovat se v systému slovní zásoby.
- Hyperonyma (nejen ta bezprostřední) jsou zásadní a vlastně bez nich není možná žádná definice.

5.6 Zásady definice významu

Lze zmínit řadu konkrétních příkladů, které se vztahují k popisu významu. I když jsou asi samozřejmé, stojí za to je zde zmínit, protože bychom je měli mít na paměti. Vezměme v úvahu přinejmenším následující:

- Vše neznámé (a řídké se vyskytující) by se mělo vysvětlovat z hlediska známého (a běžného). Výhoda je mít stanovený metajazyk (např. Longman omezil slovní zásobu definic na 3000 běžných a častých slov), i když to ještě nebylo vyzkoušeno pro velké slovníky.

- Kontext a užití mají hlavní rozlišovací schopnost u významu slova, které často stojí v ostrém protikladu k předpokládaným představám.
- Kontext, který se má v příkladech objevit, nemá žádný standardní rozsah; odvíjí se od povahy lemmatu.
- Každá definice by svým tvarem a zněním měla odpovídat příslušnému slovnímu druhu a umožnit tak vhodné nahrazení v textu (pro autosémantika/slova lexikální). Často zde může napomocť rozsáhlá zkouška substituce (nahrazení lemmatu v příslušných kontextech definicí).
- Užití parafráze v definici by nicméně mělo být jasné.

Alternativa je definice typu slovníku COBUILD celou větou.

- Definice nesmí být cyklická (definice vzájemnými synonymy není řešením ani popisem).
- Opozita a kontrastní slova, pokud nějaká existují, je třeba zmínit, protože jsou důležitým pojítkem s doplňkovým lexémem.
- Všechny příklady by měly odpovídat uvedeným definicím a neměly by nahrazovat ty jejich části, které nejsou zmíněny.
- Nic takového jako určitý izolovaný význam neexistuje: řešením je buď najít více příkladů, a tak z něj učinit běžný význam nebo kombinaci slov prohlásit za idiom. Zastaralou myšlenku výjimky, zachovanou snad v gramatice, lze nahradit jedním z těchto dvou výše uvedených řešení.
- Do definice je nutno vměstnat co nejvíce, vyvarovat se metaforických významů, třeba dvouvrstevným přístupem (tj. ke každému smyslu uvedením hlavního významu i významů sekundárních).
- Je nutno zvážit možnost uvedení (zjednodušené) odborné definice termínů oproti standardní definici (např. vymezení *solí* jako „NaCl, chlorid sodný“ i jako „bílá krystalická látka používaná k dochucení jídla nebo jako konzervační prostředek“).
- Je třeba vzít na vědomí kolokační omezení: Pokud je zjištěno, že lemma kolokuje jen se striktně omezenou třídou kolokátů, musí to být výslovně uvedeno, nebo je třeba na třídu pohlížet jako na soubor „ustálených“ kolokací (idiomů) a lemma je nutno vypustit ze seznamu hesel, protože se nepoužívá samostatně.
- (Morfologické) tvary obvykle se objevující ve specifických kolokacích, mají často specifický význam, který není aplikovatelný na celé lemma, a proto mohou vyžadovat zvláštní zpracování v části slovníkového článku nebo v samostatném lemmatu.
- Pokud se mají zařadit rozšířené, většinou metaforické případy užití, měly by se vybírat opatrně, obzvláště s ohledem na ukázání možností (současného nebo budoucího) rozšíření standardních významů, které byly zaznamenány, a to jako naznačení potenciality jazyka.

6. Idiomy a terminologie (jedno- a víceslovné lexémy).

Jelikož jsou jak idiomy tak terminologie záležitostmi mnohem komplikovanějšího a odlišného typu lexikografie (viz např. Čermák, 2007), lze zde uvést pouze několik zásad.

6.1 Idiomy a frazémy

Idiomy by měly být definovány postačitelně, včetně informací o užití, třídách uživatelů a okolnostech, za kterých se užívají.

- Všechny idiomy by měly zůstat bez vztahu k označeným významům jednoslovného lemmatu a měly by se zpracovat zvlášť, včetně upřesnění jejich pragmatické funkce.
- Alespoň některé idiomy/frazémy by se mohly zpracovat jako nezávislá hesla.
- Mnoho idiomů je pragmatických, specificky hodnotících a tato informace by měla být explicitně vyjádřena.
- Problém jejich (abecedního) řazení by měl mít jednoduché a systematické řešení (např. co se týče slovních druhů: nejprve substantivum, pak adjektivum, pak sloveso, atd.).

6.2 Termíny

Představují největší část každého přirozeného jazyka (včetně četných mnohoslovných výrazů) a měly by se vždy definovat po konzultaci s odborníky, kteří by také měli pomáhat při výběru odborných výrazů.

- V mnohých případech by se u termínů měly objevit jak encyklopedické tak lexikografické definice, z nichž ty druhé mohou být kratší.
- Pro volbu termínů neexistují žádná samozřejmá kritéria. Je nutná určitá kombinace odborných rad a frekvencí výskytu v korpusu.
- Může být žádoucí odlišit terminologické a běžné užití některých lemmat. (Viz diskusi o heslu *sůl* výše.)

Na závěr může být užitečně krátce zmínit nějaké praktické záležitosti ohledně celého procesu přípravy slovníků.

7. Technické stránky zpracování

Technických stránek zpracování slovníků je mnoho. Zde budou uvedeny jen dvě.

- Mohla by být užitečná předběžná databáze. Pokud je dostupná a předem anotována, ušetří čas během procesu zpracování, i když je zde bohužel nebezpečí, že může přehlížet nové údaje, pokud korpus během kompilace roste.

- Užitečnými nástroji jsou připravené šablony (pro údaje rozdělené do homogenních tříd) a příručka stylu (upřesňující zejména pořadí kroků, které se mají podniknout, a rozhodnutí ohledně redakčních postupů).

7.1 Příprava

Jakmile bude k dispozici seznam slov, je vhodné:

- Rozdělit hesla do stejnorodých kategorií, jako např. slovních druhů a jejich podtříd. Zaručí se tím homogenita zpracování. Ne všechna slova se však takto snadno klasifikují.
- Na zkoušku sestavte průměrné heslo střední velikosti. Poskytnete cenné zkušenosti a základ pro úpravu zásad. Získání první představy o tom, jak bude průměrné heslo vypadat, poslouží jako základ plánování (i když podmínky specifikované v jakémkoliv plánu se zřídka splní do všech detailů).

7.2 Další kroky

Před zahájením zpracování slovníku naostro, je dobré zajistit, aby údaje byly co nejhomogennější. To mj. znamená:

- Zvolit a vydělit idiomy a další jednoslovné jednotky ke zvláštnímu zpracování (viz 3.1 a 3.2).
- Identifikovat pragmatická slova a výrazy (tedy ty vztahující se k okolí, zabývající se základní otázkou: „Jak jejich užití působí na lidi?“): Zde jsou nutné zvláštní popisy vysvětlující společenské užití (a zneužití) a účinek.
- Vytvořit jako východisko lexikální profily: Užitečný nástroj je *Word Sketches*, ale jen pro jádrové užití každého slova.

7.3 Technické pomůcky

- Míry statistické asociace jako např. *Mi-score* (vzájemná informace, *míra asociace*) a *T-score* (*míra kontrastu*) naznačují hlavní kombinace a jejich typy. Někdy jsou užitečné i jednoduché bi-/trigramy. Na druhou stranu žádná míra asociace neposkytuje všechny kolokace, které by mohly být v popředí našeho zájmu.
- Kolokace jsou skalární, od typických po řídké nebo netypické. (Je tedy třeba plánovat, jak dalece je zahrnout.)

7.4 Kontrolní mechanismy

Jsou nutné určité kontrolní mechanismy, navržené především proto, aby zajistily, že:

- se stejnými typy hesel se bude zacházet všude obdobně (pro všechny členy třídy), a
- formální mechanismy (jako interpunkce a mezery), odkazy, atd. budou všude stylizovány konsistentně.

8. Otevřené otázky

V závislosti na specifických postupech, které se použijí, zůstává množství otevřených otázek. Lze zmínit přinejmenším následující:

- Udržování spojení s otevřeným korpusem, konkrétně v případě potřeby dalších nebo nových dat.
- Rozlišení (tedy nalezení mezního bodu mezi) mezi kolokacemi, které se citují, a těmi, které se vypustí.
- Zahnutí nářečních tvarů a informací o nich.

Poděkování

Autor děkuje Patricku Hanksovi za návrhy jak napomoci vylepšit konečný text.

Bibliografie

ATKINS, B.T. Sue – RUNDELL, Michael: *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press 2008. 552 s.

ČERMÁK, František: Polysémie a kolokace: případ adjektiva měkký. In: *Studie z korpusové lingvistiky 2 Kolokace*. Eds. F. Čermák – M. Šulc. Praha: NLN 2007, s. 56 – 93.

ČERMÁK, František. *Lexikon a sémantika*. Praha: NLN 2010. 358 s.

ČERMÁK, František – SCHMIEDTOVÁ, Věra. The Czech National Corpus Project and Lexicography. In: *Asialex '03 Tokyo Proceedings: Dictionaries and Language Learning: How Can Dictionaries Help Human and Machine Learning?* Eds. M. Murata – S. Yamada – Y. Tono. The Asian Association for Lexicography 2003, s. 74 – 80.

HANKS, Patrick: Compiling a Monolingual Dictionary for Native Speakers. In: *Lexikos*, 2010, roč. 20, s. 580 – 598.

HANKS, Patrick: *Lexical Analysis: Norms and Exploitations*. Cambridge MA: The MIT Press 2013. 480 s.

HARTMANN, Reinhard R. K. – JAMES, Gregory: *Dictionary of Lexicography*. London/New York: Routledge 1998.

Slovníky

SSČ = *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Ed. J. Filipec – F. Daneš – J. Machač – V. Mejstřík. 2. vyd. (1. vyd. 1978). Praha: Academia 1994.

SSJČ = *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: NČSAV/Academia 1960 – 1971.

Příloha 1:

Lexikální profil adjektiva *měkký* v češtině

1-SCHOPNOST a ÚČINEK konkrétní fyzický pro agenta (živ): *pod vlivem tlaku n. síly snadný tvarovat, krájet, řezat či skládat, pružný, elastický a neodolný*

a-hmota, materiál, výrobek: *s hladkým povrchem a příjemný na dotek*

b-předmět, výrobek: *zaoblený, ne hranatý*

c-ovoce ap.: *velmi zralý*

d-jídlo: *uvařený, připravený k jídlu*

2-ÚČINEK konkrétní/abstraktní fyzický, zvl. akustický, vizuální a hmatový, na receptora (ne/živ):

mající příjemnou vlastnost zahrnující spíše jemný účinek či kontrast než ostrost, vyhraněnost

a-hlas, zvuk: *tichý a jemný*

b-děšť ap.: *ne silný ani prudký*

c-kontakt, pád, úder: *neprudký*

d-konsonant: *vyslovovaný jako frikativa, třený*

3-ÚČINEK abstraktní psychický na receptora (živ): *sympatický, shovívavý a soucitný,*

někdy přehnaně

a-slova, jazyk: *ne příkrý ani rozzlobený, smířlivý*

b-člověk v jednání/projevu: *smířlivý v politice n. nerozhodný, neprůrazný*

c-norma, rozsudek: *nepřísný, nezásadový*

4-ÚČINEK konkrétní/abstraktní jiný na receptora (živ)

a-nápoj a jiná látka: *působící slabou měrou*

b-trh, měna, zboží: *klesající na hodnotě*

c-voda: *bez minerálů (a nevhodná mj. na holení)*

d-droga: *nenávyková*

e-radiace: *málo pronikavá*

f-pornografie: *spíš náznakově, neexplicitně erotický*

Příloha 2:

Příklad konkordance lemmatu *měkký*, řazená sémioticky (s anotací)

Konkrétní

14: Tenkrát jsem spal taky na <i>slámě</i> , jenže byla	<měkkí> .	Tahle tlačí a píchá. Chtělo by to posta	K
15: jistě víte z teorie i praxe, jsou <i>dřeva</i> tvrdá a	<měkká> .	TVRDÁ mají hustá vlákna, a proto se	K
18: ;nelidský řev, kolo se přehouplo přes <i>cosí</i>	<měkkého> ,	a Prokop se probudil. Nahmatal, že	K
19: astné, a na to holštýnský řízek právě dost	<měkký> ,	aby lahodil patru, s dozlatova opečený	K
20: io, s hmyzím <i>soustem</i> přesně tak velkým a	<měkkým> ,	aby zachutnalo jeho ochmýřené, ro	K
21: ulisáci zapomněli pod hradby položit <i>něco</i>	<měkkého> ,	aby měla na co dopadnout. Výsledek	K
23: stane. Sádra se nejlépe rozdělává v <i>nádobě</i>	<měkké> ,	buď speciální gumové misce, která je	K
24: nu se večer ochladilo, lehce přimrzalo a v	<měkkém> ,	chladném <i>vzduchu</i> bylo cítit závan j	K
27: ne na Žižkov. <i>Terén</i> hřiště U Nisy je zatím	<měkkí> ,	do neděle však pravděpodobně zmrz	K
29: barevných kovech jen stručně : <i>MOSAZ</i> je	<měkká> ,	dobře se zpracovává, bývá pěkně žlu	K
30: átečníky a pro pokročilé. - Coby softcarver	<měkká> ,	dobře ovladatelná, bezproblémová <i>ly</i>	K
31: my. Nehty a vlasy <i>Nehty</i> novorozence jsou	<měkké> ,	dosahují konečků prstů, často je i pře	K
33: tvrdě, jak douřala. Slunce svítilo za mraky.	<Měkký> ,	hedvábný <i>děšť</i> padal mezi borovice	K
34: šest kilogramů, které naše hlava váží, totiž	<měkké> ,	hlavně pak vysoké <i>podušky</i> vůbec ne	K
35: stavil a člověk mohl pozorovat pohyb jeho	<měkkých> ,	jakoby vycpaných <i>tlapek</i> , to jak se j	K

Abstrakta

25: štúje syntezytory a rozeznívá jimi zejména	<měkkou>	, chrámově varhanní <i>atmosféru</i> . Svě h	A
28: u, pak v za jeho drsnou slupkou objevíme i	<měkké>	, dobré <i>jádro</i> , pak vycítíme, že za jeho	A
37: osudu nebylo pouhou náhodou, že by jeho	<měkké>	, jemně, nehmotně <i>jméno</i> odmítalo sp	A
41: e ho zmocňuje <i>cosi</i> nevýslovně obrovského,	<měkkého>	, lehkého, průsvitného a přečistého	A
47: radace je charakterizována stupnicí : velmi	<měkká>	, měkká, měkčí, normální, tvrdší, tvrd	A
48: . alternativních scénářů, nabízejících jakýsi	<měkčí>	, mírnější, ohleduplnější nebo „, sociálně	A
51: Hudák. To, že <i>ekonomika</i> byla vlastně příliš	<měkká>	, nakonec musela přiznat i koalice ve	A
55: lyrickým pasážím, které tolik vyhovují jeho	<měkkému>	, něžnému a civilnímu <i>projevu</i> . I os	A
56: d of Paradise ?... brumendem převzali kluci	<měkký>	, něžný <i>chorus</i> , jako hučení lesa... hey	A
57: kterizována stupnicí : velmi měkká, měkká,	<měkčí>	, normální, tvrdší, tvrdá, velmi tvrdá	A
61: chtěl. Co je tvrdé, vzdorné, to se zlomí. Co je	<měkké>	, poddajné, to se ohne, ale nezlomí.	C A
72: tři palce od jeho čenichu, a hovořila k němu	<měkkým>	, sípavým <i>pokukáváním</i> , co chvíli	A
81: na a jako Varvara dala tušit, že její sametově	<měkký>	, tmavý <i>mezzosoprán</i> neztratil nic ze s	A
97: paláci. Galerie Velryba, jejíž problematicky	„<měkká>“	<i>koncepce</i> zahrnuje kvalitativně nev	A
101: i na majitele Objevily se již spekulace, že	„<měkký>“	<i>postup</i> ČNB je motivován předvole	A

Člověk

5: sdržnost. To beru velmi vážně a nemíním být	<měkký>	. Ale na druhé straně se nemíním vy	H
10: ně s předváděním a přednáškou. Jsem <i>člověk</i>	<měkký>	. Pokaždé je mi prodávajícího líto, ž	H
17: em si říkal, že letos se na to vykašlu, ale jsem	<měkkej>	. Uvědomujete si, nakolik Lucie ovl	H
44: ouchejte, slečno Meg ! Když ste v životě moc	<měkká>	, lidi vás využívají. To si pamatujte !	H
50: době mnohými viděn jako <i>člověk</i> zbožný, ale	<měkký>	, muž kompromisu. Arcibiskup Bera	H
68: roto, že si myslím, že <i>lidé</i> zkrátka jsou takoví.	<Měkčí>	, přizpůsobiví, slabí, a proto chtějí, z	H
71: musí být škvíra a ona mi ji ucpává. <i>Pepinka</i> je	<měkká>	, sametová, je moje. Cítím její lepka	H
88: ávoji... Prokop měl oči plné slz ; cítil se slab a	<měkký>	, že se až styděl. Před šestou se však	H
90: vel a ti jeho kamarádi nebyli tenkrát tak tuze	<měkčí> !	Kdyby ten Pithart neslyšel trávu rů	H
92: ojena. Nejvíc jí vadilo, že manžel byl „, takový	<měkký>“	Otce popisovala jako autoritativ	H
135: té). Nový hlavní konstruktér Mišin byl však	<měkký>	a nerozhodný. Projekt L - 1 nedok	H
172: být právě tak bezmocný jako ten nesmělý a	<měkký>	<i>člověk</i> , jímž opovrhoval. Žena proh	H
238: , maličká. Jsme tvrdé jako kámen a zároveň	<měkké>	jako dětská bačkora. Copak já vím,	H
246: - AP Tvrdý obchodník z Dallasu je v jádru	<měkký>	KENNEDY BUDE MATKOU V těm	H
289: umí plést hebké svetry, v politice rozhodně	<měkká>	není, „, soudí znalci, kteří bedlivě sle	H
365: ční středisko pro lidská práva označuje jako	<měkké>	skinheady, dohlížely desítky polici	H

Zvíře

69: se krmič opije a nepříjde. Některé <i>krávy</i> jsou	<měkké>	, pustí mléko samy, ale většinou m	An
75: hnízdu, v němž seděla vrkající <i>holubice</i> , celá	<měkká>	, šedá, krásná - nádherný výtvar for	An

Metafory

7: či všem drogám, ani faktickou legalizací <i>drog</i>	<měkkých>	. Jenže právě toto „, tvrdé jádro „, o	M
52: a lety byly v centru pozornosti policie <i>drogy</i>	<měkké>	, např. marihuana a hašiš, dnes už ve	M
85: tomili. <i>Opravila</i> jsem pak v duchu tvrdé y na	<měkké>	, uvědomujíc si je všechny tři. Ivana,	M
96: lze však sotva očekávat, že by Dánové měli „,	<měkčí>	„, azylovou <i>politiku</i> než zbytek EU, p	M
105: extem Bradleyho Strattona posluchačům s „,	<měkkíma>	„, <i>ušima</i> jako by tlumočí stoneovs	M
141: pravdu zavřela brána. Za tím <i>krajem</i> , který je	<měkký>	a sladký jako tělo, a na čele hlavy	M
151: Napsala omýtka s tvrdým y a dobili hrad s	<měkkým>	a zapoměl s ie a dokonce ve slově	M
182: desetiletí odvážnou cestu uvolnění prodeji	<měkkých>	<i>drog</i> . Tento experiment přinesl ús	M
183: á dohromady album na podporu legalizace	<měkkých>	<i>drog</i> . Účast zatím přislíbili mimo	M
199: t na tvrdých drogách, jako je heroin. Přitom	<měkké>	<i>drogy</i> jako marihuana, jsou prý na s	M
200: provázkem, drátem a podobně. Při vázání	<měkkých>	<i>dřev</i> dejte pozor, aby provázek ne	M

267: Je třeba, abychom si vzájemně porozuměli.	<Měkká>	křídla evropského Fénixe Marcell v	M
376: niho odběratele našich výrobků, které se na	<měkkém>	sovětském trhu nemusely příliš s	M

Termíny

211: láte ostrou špičku. Sklo podložíte plstí nebo	<měkkým>	dřevem a místo, kde má být díra,	T
217: tává než pramínek ušlechtilosti nafilmované	<měkkými>	filtry, domnívá se list a píše o pr	T
235: m v jeho testu se vyskytovali Přemyslovci s	<měkkým>	i. Zarážející jsou rovněž gramatick	T
256: způsoby ukončení řádku je zásadní rozdíl.	<Měkký>	konec řádku dokáže editor při další	T
257: jší akci, nemůže dojít. Podobně jako tvrdý a	<měkký>	konec řádky, existuje i tvrdý a měk	T
258: dý a měkký konec řádky, existuje i tvrdý a	<měkký>	konec stránky. Měkký konec stránk	T
259: ky, existuje i tvrdý a měkký konec stránky.	<Měkký>	konec stránky vytváří editor podle z	T
261: RÁK o šíři čelistí 60 až 80 mm s vložkami z	<měkkého>	kovu, protože bez něho nemohou	T
262: lých hmot dát na čelisti vložky ve tvaru L z	<měkkého>	kovu (olova, hliníku), aby se pře	T
263: jeden jemný na tvrdé kovy, jeden hrubší na	<měkké>	kovy, tvrdé umělé hmoty a dřevo v	T

Idiomy

377: u Manuelou nijak zvlášť nestál, „ mám totiž	<měkké>	srdce, padre. „ „ Měkké srdce je do	IF
378: doufát, že jste udělala dobře, ale máte příliš	<měkké>	srdce ! „ Vtom lázeňské přivedly tři	IF
379: jí). Ale na druhé straně mi teď došlo, že má	<měkké>	srdce (vždyť zatajila svou totožnost	IF
380: nestál, „ mám totiž měkké srdce, padre. „ „	<Měkké>	srdce je dobrá věc, synu, ale v přípa	IF
381: ana za roli ve snímku Frajer Luke, mužem s	<měkkým>	srdcem. Svědčí o tom i jeho vzta	IF

ROZHLADY

FERDINAND DE SAUSSURE (1857 – 1913)¹

SLAVOMÍR ONDREJOVIČ

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava

ONDREJOVIČ, Slavomír: Ferdinand de Saussure (1857 – 1913). *Journal of Linguistics*, 2013, Vol. 64, No 2, pp. 151 – 197. (Bratislava)

Abstract: The paper reminds some facts of the Ferdinand de Saussure's life, which could have influenced his posthumously published work *Course in General Linguistics* (1916). The attention is also paid to his other work *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes* (1879) which has played a role in the development of structural linguistics as well. The author shows that it is useful to go back (also critically) to all thoughts and premises of Ferdinand de Saussure even after 100 years. We still can, as it is also proved by F. Čermák, find there new stimuli and inspirations and, moreover, reveal a loopholes or unclear points that need another and more adequate interpretation.

Key words: Ferdinand de Saussure, life and work of F. de Saussure, Ferdinand de Saussure and Noam Chomsky

1.1 22. februára 2013 uplynulo práve 100 rokov od smrti legendárneho švajčiarskeho jazykovedca Ferdinanda de Saussura (nar. 26. novembra 1857 v Ženeve). Ide pritom nielen o nespochybniteľného fundátora lingvistického štrukturalizmu a semiotiky, ale aj jedného z najvýznamnejších zjavov novovekých dejín vôbec. Takmer všeobecná zhoda je dokonca v tom, že Ferdinand de Saussure je zakladateľom celej modernej lingvistiky (Szemerényi, 1971, Culler, 1986, s. 99). Podľa Františka Čermáka, jedného z prekladateľov a najlepších znalcov jeho diela (porov. napr. Čermák, 2007, 2013), sa dodnes nenarodil iný taký človek, ktorý by mu bol roveň. A to napriek tomu, že Ferdinand de Saussure svoje zakladateľské dielo *Kurz všeobecnej lingvistiky* nikdy nenapísal – vyšlo až tri roky po jeho smrti v roku 1916.

¹ Poznámka redakcie Jazykovedného časopisu:

Príspevok venovaný osobnosti Ferdinanda de Saussura zaraďujeme do tohto čísla časopisu ako vyjadrenie pocty životu a dielu jednej z najvýznamnejších osobností lingvistiky, no zároveň ho chápeme ako „podnet k ďalším návratom k myšlienkovému svetu Ferdinanda de Saussura, ako výzvu neuspokojovať sa s tradovanými interpretáciami jeho téz, výrokov a pojmov, aj ako stimul ku konfrontácii ducha tohto sveta s preskriptívnym zaobchádzaním so spisovným jazykom s odvolávaním sa na výdobytky systémovej lingvistiky, na počiatku ktorej je práve de Saussure“ (z posudku recenzenta). Uvítali by sme, keby tento príspevok vyvolal diskusiu o systémovej lingvistike – o jej prameňoch, smerovaní, ako aj o premenách a motiváciách jej starších i súčasných interpretácií.

Vzniklo len, ako je takisto všeobecne známe, na základe poznámok jeho žiakov Charlesa Ballyho a Alberta Sechehayeho. Na učenie Ferdinanda de Saussura nadviazalo a aj dnes nadväzuje množstvo lingvistických škôl, ale jeho výrazný vplyv sa prejavil i za hranicami lingvistiky: vo filozofii, sociológii, psychológii, v psychoanalýze, antropológii, etnológii, literárnej vede a i. Niet pochýb, že F. de Saussure zásadne zmenil pohľad jazykovedcov na jazyk (a predstaviteľov ďalších spomínaných vied na predmet ich výskumu²), otvoril novú paradigmu, pričom jeho základné postuláty a dištinkcie boli prijaté tak univerzálne, že dnes sa autorstvo týchto výrokov už ani nepripomína (porov. Čermák, 2013, s. 64).

Ferdinand de Saussure už v ranom veku preukazoval výnimočný talent na jazyky (v mladíckom veku ovládal nemčinu, francúzštinu, angličtinu, latinčinu a gréčtinu), ale už vtedy prekvapoval aj výbornou schopnosťou abstraktného myslenia³. Ako 15-ročný pripravil rukopis s názvom *Rozprava o jazykoch (Pokus o zredukovanie gréckych, latinských a nemeckých slov na malý počet koreňov)*. Najčastejšie sa Ferdinand de Saussure vo všeobecných encyklopédiách a popularizujúcich dejinách svetovej jazykovedy, ale aj v iných prácach (porov. napr. Harris, 2001; Piller, 2013), označuje ako „otec modernej lingvistiky“. Uvedený titul však niektorí ďalší autori pripisujú americkému jazykovedcovi, filozofovi, politickému aktivistovi i jednému z najcitovanejších autorov súčasnosti Noamovi Chomskému (nar. 1928). Touto poslednou charakteristikou tvorí spomínaný autor kontrapunkt k F. de Saussurovi, ktorý sa počas svojho života určite nemohol pýšiť takýmto prvenstvom. Z podstaty veci vyplýva, že Saussurov „čas“ prišiel až podstatne neskôr. Pravdaže, de Saussure a ani Chomsky nenašli uznanie u všetkých. Spomeňme v tejto súvislosti aspoň to, že Witold Mańczak (1970) pripisuje dokonca Saussurovmu dielu zodpovednosť za dnešnú krízu v jazykovede (komentár porov. u Komárka, 1970), kým napr. Gabriel Altmann Chomského generatívnu gramatiku vo viacerých príspevkoch nazýva „degeneratívnu gramatikou“ (porov. viac k tomu Ondrejovič, 2011). Pripomeňme aj to, že aj keď Roman Jakobson vysoko hodnotil Saussurovu dištinkciu medzi syntagmatickými a asociatívnymi (paradigmatickými) vzťahmi, konštatoval i to, že Saussurov *Kurz všeobecnej lingvistiky* obsahuje početné chyby, protirečenia a nebezpečné zjednodušenia (porov. aj Harris, 2001). Ale ako by sa mohol vyhnúť chybám, protirečeniam a zjednodušeniam text, ktorý autor nikdy nezredigoval, ba ho nikdy ani nevidel? Dôležité však zrejme je, že bol „epochálne inšpiratívny“, ináč by ho zrejme ťažko prirovnávali ku Galileovi Galileimu (Cassirer, 1945), Mikulášovi Koperníkovi, Albertovi Einsteinovi či Isaacovi Newtonovi (Koerner, 1972)

---

² Napr. aj pre Clauda Lévi-Straussa bol Saussurov pohľad na jazyk ako synchronný systém znakov, kde hodnota každého znaku vyplýva z jeho vzťahov a postavenia voči ostatným znakom, podľa vlastných slov skutočným „osvietením“. Tento zakladateľ sociálnej antropológie to s veľkým úžitkom uplatnil najmä pri štúdiu tzv. primitívnych (predpisomných) náboženských kultúr.

³ O jeho odvekej záľube v „antitézach“ už od prvých rokov štúdia porov. u Tullia de Maura (v českej verzii u F. Čermáka, 2007, na s. 262).

(viac k tomu Čermák, 2013, k obrane Saussura voči kritike Pražského lingvistického krúžku porov. zasa Čermák, 1997).

1.2 Nikto nepochybuje, dokonca ani Saussurovi kritici, že bol mimoriadnym zjavom. Svoju rolu v jeho vývine zohralo bezpochyby prostredie vtedajšej Ženevy, kam z Francúzska pred storočiami ušli pred náboženským besnením jeho protestantskí predkovia (hugenoti). Ale tvorivo a podnetne sa pod jeho zrenie v mladosti určite podpísalo aj užšie rodinné zázemie. Sám Ferdinand de Saussure bol predstaviteľom piatej generácie známych učencov v tejto rodine⁴. Z jeho predkov sa najčastejšie spomína starý otec Horace Bénédicte, profesor filozofie a prírodných vied, otec Henri, významný zoológ, geológ, entomológ a politik, a strýko Theodore, ktorý bol okrem iného známy aj ako historik so záujmom o jazyk. Jeden zo Saussurových bratov bol uznávaným maliarom, druhý sinológom a syn Raymond zasa významným švajčiarskym psychoanalytikom, prvým prezidentom švajčiarskej psychoanalytickej federácie.

2.1 F. de Saussure vstúpil v roku 1872 vo veku iba necelých 15 rokov do Académie (premenovanej neskôr na Ženevskú univerzitu), kde si vybral na štúdium iba nie dlho predtým objavený sanskrit, no venoval sa aj gótcine a starej hornej nemčine. V 18 rokoch vstupuje do Parížskej jazykovednej spoločnosti, v ktorej sa neskôr (v dvadsaťpäťke) stáva tajomníkom. Aj keď sa na Ženevskej univerzite na želanie rodičov zapísal pôvodne na kurzy fyziky a chémie, jazykoveda ho priťahovala stále silnejšie. Preto nie je nič neočakávané, že v r. 1876 zamieril na štyri roky do jedného z vtedajších centier európskej jazykovedy, do Lipska. Tu vo veku 21 rokov publikuje známe *Mémoire* (1879), dodnes jednu z dôležitých prác indoeuropeistiky, ktorá, žiaľ, zostala po celý život jeho jedinou knižne vydanou prácou⁵. Pritom jej výnimočnosť nebola „uznaná“ okamžite po vyjdení, autor si musel najprv prejsť obdobím žiarlivého odmietania a nepriateľstva najmä zo strany niektorých mladších lipských

---

⁴ K dejinám saussurovského rodu porov. takisto najmä u T. de Maura (1973, cit. podľa českého vydania *Kurzu všeobecnej lingvistiky* F. Čermáka, 2007, s. 257 – 260). U tohto autora možno nájsť podrobné informácie nielen o osudoch Ferdinanda de Saussura a o jeho pôsobení na univerzitách, ale aj o osudoch a recepcii *Kurzu* v rôznych krajinách, o vnímaní de Saussura v rôznych prúdoch lingvistiky a podrobne sa preberá aj otázka predchodcov F. de Saussura – to všetko sa dopĺňa aktuálnymi poznámkami prekladateľa.

⁵ Plný názov: *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indoeuropéens* (Rozprava o prvotnom systéme vokálov v indoeurópskych jazykoch). Ide o veľmi inšpiratívne indoeuropeistické dielo, ktoré podnietilo vznik tzv. laryngálnej teórie, rozpracovanej neskôr Jerzym Kurylowiczom a Emilom Benvenistom. Je to teória o vzniku indoeurópskeho vokalizmu (sčasti aj konsonantizmu), založená na tom, že niektoré javy možno vysvetliť len pomocou istých predpokladaných (na príslušných miestach vo vývoji už zaniknutých) hlások, tzv. laryngál. Vlastne aj problém, ktorý F. de Saussure riešil na tomto mieste, t. j. to, ako potvrdiť hypotézy o neznámych jazykových javoch na základe známych javov, mal vplyv na rozvoj štrukturalizmu. Už tu nachádzame v zárodku teoretickú predstavu o protikladovej a relačnej povahe jazykových entít. Saussurove predpoklady o existencii prapôvodných sonantických koeficientov/laryngál a ich vývoji sa definitívne potvrdil o 50 rokov neskôr po náleze a rozlúštení chetitínskeho (Bedřich Hrozný).

profesorov. Zrejme aj preto v roku 1880 po obhájení dizertácie prechádza do Paríža na *École pratique des hautes études*, kde ostal pôsobiť 11 rokov. Tu rýchlo zažiaril a po jednom roku sa vo veku 24 rokov stáva mimoriadnym profesorom indoeurópskej jazykovedy (popri starogermánskych jazykoch prednášal v tom čase aj litovčinu a latinčinu). V Paríži bol poverený prednáškami z porovnávacej gramatiky a mal viesť i katedru porovnávacej jazykovedy, čo automaticky súviselo s vymenovaním za riadneho profesora. Nedošlo k tomu v zásade z administratívnych dôvodov, lebo podmienkou bolo, aby prijal francúzske občianstvo. Z toho dôvodu sa v roku 1891 F. de Saussure vrátil späť do Ženevy (Čech, 2007).

2.2 V uvedenom (parížskom i „druhom“ ženevskom) období však prekvapujúco publikuje iba pár článkov a recenzií, no – ako je zrejme – veľmi intenzívne sa zamýšľa nad základnými teoretickými otázkami jazykovedy. Svoje všeobecnojazykovedné úvahy a „postrehy“ o jazyku dlho nepublikuje, čo mu zrejme umožňovala aj skutočnosť, že podľa všetkého sa vtedy ešte vo vede nepresadilo heslo „publish or perish“ a nijaká agentúra nehodnotila jeho schopnosť adekvátne zastávať profesorské miesto na univerzite na základe kvantitatívnych kritérií⁶.

V roku 1907 – vo svojich 50 rokoch (!) – odprednášal napokon aspoň prvý zo svojich troch legendárnych kurzov zo všeobecnej jazykovedy. Druhý kurz potom prišiel na rad v rokoch 1908/1909 a tretí v rokoch 1910/1911. Ako sa dozvedáme od F. Čermáka, tieto kurzy navštevoval však pomerne malý počet študentov (v prvom bolo päť až šesť, v druhom jedenásť a v treťom dvanásť poslucháčov), pričom väčšina z nich ani neštudovala lingvistikú. Takmer šokujúco dnes pôsobí informácia, že Charles Bally a Albert Sechehaye, ktorí vydali onen slávny *Kurz všeobecnej lingvistiky* na základe svojich poznámok z prednášok, na tie prednášky veľmi ani nechodili. Nečudo, že si pritom museli pomáhať zápiskami od iných, najmä Alberta Riedlingera. František Čermák o tejto prvej podobe textu sa iste oprávnené domnieva, že by sa aj vzhľadom na dlhoročné pochybnosti a neistoty autorovi nepáčil. Slovenskí čitatelia majú dnes to šťastie, že majú k dispozícii „upravené“ české vydanie *Kurzu* (3. vydanie z r. 2007), ktoré je jednou z najbohatších studníc poznania

---

⁶ Nad jeho nechuťou písať sa zamýšľali viacerí autori (porov. k tomu aspoň Villani; 1990, Piller, 2013), ktorí vo svojich úvahách vychádzali z niektorých poznámok v Saussurovej korešpondencii s Wilhelmom Streitbergom, jedným zo zakladajúcich editorov periodika *Indogermanische Forschungen*. V listoch, ktoré mu de Saussure adresoval v rokoch 1892 – 1903, sám spomína svoju „nevyliečiteľnú grafofóbiu“ („incurable graphophobe“) a svoj „odpor k písaniu“ („horreur d'écrire“) a priznáva sa, že „každé písanie mu spôsobuje nevýslovné muky“. Ale ako je možné, že niekto, kto napísal vo veku 25 rokov spomínané bravúrne *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indoeuropéens*, už potom nikdy nenapísal nič významné? W. Streitberg to (v liste Karlovi Brugmannovi) hodnotí ako dôsledok jeho „unheilbarer Geisteskrankheit“. Antoine Meillet Saussurovu nechť publikovať však posudzuje omnoho zmierlivejšie a, zdá sa, objektívnejšie – ako dôsledok jeho perfekcionizmu. V každom prípade však vinou týchto „priet'ahov“ nemáme k dispozícii taký *Kurz*, na ktorý by sám autor dal imprimatur, a zrejme z toho istého dôvodu sú hodnotenia a interpretácie Saussurovho diela také odlišné a diverzita štrukturalistických škôl, ktoré rozvíjali jeho „dedičstvo“, také pestrá.

Saussurovho *Kurzu* i okolností, ktoré predchádzali jeho vzniku či mali vplyv na jeho podobu, i tých, ktoré určovali „posmrtný život“ *Kurzu* v najrozmanitejších školách. Okrem spoľahlivého a presného prekladu nájdeme v tomto vydaní Čermákov zasvätený komentár k Saussurovmu dielu a odtláčajú sa tu aj známe *Bibliografické a kritické poznámky o Ferdinandovi de Saussurovi* od Tullia de Maura, aktuálne doplnené o poznámky prekladateľa (Františka Čermáka). Sú tu aj podrobné komentáre k de Saussurovi z pohľadu 21. storočia, no aj dodatky a úryvky z rukopisov autora a zápiskov študentov, ale aj veľmi podrobný register. Boli časy, keď sme sa všetci (azda okrem romanistov) na Slovensku museli uspokojiť iba s úryvkami *Kurzu* v ruštine, ktoré vyšli u Vladimira A. Zveginceva v *Dejinách jazykovedy 19. a 20. storočia v náčrtoch a výťahoch (1964)*⁷. Vďaka najmä spomínanému Čermákovmu vydaniu sa dnes „saussurovská“ situácia zmenila do istej miery aj u nás (porov. k tomu Sekvent, 2011). Bude preto zrejme užitočné aj na tomto mieste zreprodukovať, resp. rozvinúť aspoň niektoré zistenia zo Saussurovho vnímania jazyka a jeho „okolia“ s opretím sa najmä na interpretáciu F. Čermáka.

3.1 Ferdinand de Saussure o jazyku tvrdil, že jeho základy majú psychickú povahu a sú uložené v mozgu, jazykový znak je psychická jednotka zjednocujúca pojem (signifié) a akustický obraz (signifiant), pričom akustický obraz je psychickým obrazom fyzicky realizovaného zvuku, ktorý je vzájomne spätý s pojmom (akustický obraz evokuje pojem, a naopak, porov. k tomu Dolník, 2009, s. 23 n.). Zároveň má aj svoju sociálnu dimenziu. Keby sme podľa de Saussura mohli obsiahnuť celý úhrn verbálnych obrazov uchovávaných u všetkých jednotlivcov, „dospeli by sme k sociálnemu zväzku, ktorým sa jazyk vytvára. Je to zásobnica, ktorú praxou svojho hovorenia naplňajú členovia toho istého spoločenstva, je to gramatický systém, ktorý existuje v mozgu každého, či presnejšie v mozgoch súhrnu jednotlivcov. Jazyk totiž v nijakom z nich nie je úplný a dokonalý a existuje len v mase“ (de Saussure, 2007, s. 50)⁸.

Aj keď jazyk používa podľa F. de Saussura každý a vyjadrujú sa o ňom takmer všetci, málokto si uvedomuje zložitost' súhry jazyka jednak s myslením, ktoré má podľa neho amorfnú povahu, ale aj s jeho prechodom do jazykových zvukov. Veľmi zložitá je operácia, pri ktorej sa plastické myslenie pretavené do slov ukladá do jednej línie, do tzv. lineárnej reťaze. Aby jazyk mohli používať všetci používatelia v zásade rovnakým spôsobom, priznáva sa mu konvenčnosť, ktorá sa opiera o úzus. Z toho vychádza aj Saussurovo chápanie znaku. A z poznania, že každý jazyk sa ako živý organizmus neustále vyvíja, dospieva Saussure k svojej, ako to formuluje F. Čermák, „prvej a zásadnej“ dichotómii *synchronie* a *diachronie*. Sám pritom na

⁷ Ruský (Suchotinov) preklad Saussurovho diela vyšiel s rozsiahlym úvodom O. Šorovej už v r. 1933, ale ten u nás z pochopiteľných príčin nebol dostupný. Neskôr to bolo vydanie A. A. Cholodoviča, ktoré sa objavilo pod názvom *Trudy po jazykoznaniju* (Moskva: Progress 1977).

⁸ Citácie z Čermákovho českého prekladu Saussurovho *Kurzu všeobecnej lingvistiky* (2007) uvádzame vo vlastnom preklade po slovensky.

viacerých miestach upozorňuje, že kým v synchronii platí, že jazyk je systém znakov, v diachrónii, ktorá predstavuje následnosť viacerých stavov jazyka, systémom nie je. Diachrónia pozostáva zo sledu historicky a časovo sa striedajúcich stavov, ktoré v jednom rámci nemožno porovnávať. Synchronný stav jazyka naproti tomu pre svojich hovoriacich existuje prostredníctvom úzu – na rozdiel od diachronie, ktorú synchronný hovoriaci už nepozná a nepoužíva. Podľa de Saussura jazyk pritom „svoje jednotky, ktoré sú mu dané, nikdy neprestáva interpretovať a rozkladať“ (v preklade F. Čermáka, 2007, s. 197). Na tomto mieste sa pripájame k Čermákovmu povzdychu, že je škoda, že bez povšimnutia ostala brilantná Saussurova poznámka, že v jazyku „existuje len to, čo sa vyciťuje. Čo sa nevyciťuje, je gramatikovým výmyslom“ (Englerova edícia, cit. podľa F. Čermáka, 2007, s. 122, 165). Niet pritom pochyb, že veľké množstvo pravidiel a poučiek v oficiálnych príručkách aj u nás (na Slovensku) je kontraintuitívne. Frapantné je to najmä pri „nových“ pravidlách slovenského pravopisu, ktoré mali ambíciu rozšíriť pravidlo o rytmickom krátení v slovenskom jazyku, čím však zaviedli v zásade umelé tvary, ktoré v reči ťažko niekto „uhádne“ (viac k tomu Ondrejovič, 2011, s. 310)⁹.

3.2 Zaujímavá je aj otázka *systému*, ktorá v Saussurovom *Kurze* prekvapujúco nemá osobitný paragraf. Dozvedáme sa, že jazyk je systém znakov a že sa týka len synchronie. Základom systému je usporiadanosť a systém je teda usporiadaný celok. Aj Magdalena Zawisławska si však položila otázku, či to naozaj tak rigorózne funguje v prirodzenom jazyku v každom ohľade. Jazyk je bezpochyby usporiadaný celok ako každý iný systém, o tom niet pochyb, ale už i Ch. Bally, Saussurov nástupca na Katedre všeobecnej jazykovedy a sanskritu na Ženevskej univerzite, upozorňuje, že systémovosť tu nie je absolútna: „V systéme je všetko medzi sebou svojím spôsobom previazané a toto poznanie, sformulované Saussurom, nestratilo ani dnes svoj význam. Bolo by však veľkou chybou, keby sa toto presvedčenie stalo základom koncepcie jazyka ako symetrickej a harmonickej konštrukcie“ (cit. podľa Zawisławskej, 2013). Všeobecne je známy aj výrok Viléma Mathesia, že jazykový systém je značne komplexný jav, ktorý nikdy nebýva v úplnej rovnováhe. Preto budú podľa neho „príliš logické a preto príliš zjednodušujúce sústavy vždy trochu zlyhávať“ (Mathesius, 1936, s. 50). A napokon sa oplatí zacistovať v tejto súvislosti i Františka Daneša, ktorý v doslove ku knihe *Jazyk ako nabitá zbraň* (2008) pripomína, s odkazom na Christiana Uhlenbecka a Dwighta Bolingera, že „... jazyk rozhodne nie je vysoko organizovaný systém, ale fenomén len systematický, avšak pružný, vždy k dispozícii na tvorivé použitie“ (Daneš, 2008, s. 244). Nerešpektovanie tohto poznania súvisí s hyperbolizáciou analogistického princípu. Krajná situácia nastáva zrejme vtedy, keď „nútime“ jazyk (v Saussurovom duchu vlastne aj reč) prostredníctvom kodifikačných príručiek, aby bol systematický aj tam, kde systematický nie je,

⁹ Špeciálny prieskum „odhalil“, že súčasnú kodifikovanú podobu odvodených tvarov „diaľkarský“, „diaľkarského“ či napr. „voľnomyšlienkarový“, „voľnomyšlienkarového“ z respondentov nebol takmer nikto schopný zvládnuť v zhode s „platnou kodifikáciou“.

aspoň nie podľa predpísaného vzoru, a kde vidieť, že sa mu do toho ani veľmi nechce (porov. Ondrejovič, 2011, s. 310).

3.3 Ferdinand de Saussure rozlišuje ďalej medzi tým, čo je nám bezprostredne prístupné, a tým, čo je za tým. V prvom prípade ide podľa všetkého o jednotky prehovorené, textové, v druhom o jednotky systémové, z ktorých sú tie prvé odvodené a vytvorené, hoci daný prípad treba vnímať najskôr ako „vzájomnú“ odvodenosť. V Saussurovej terminológii ide v tomto prípade o *parole* (reč) a *langue* (jazyk); jedno i druhé sa od jazyka k jazyku líši a vytvára pestrosť a rôznosť jazykov. *Langue* a rovnako aj *parole* majú svoju sociálnu, ale aj individuálnu stránku. *Langue* vo svojej sociálnej dimenzii je intersubjektívne platný a sociálne sformovaný konvenčný systém („fait social“), prítomný v hlavách hovoriacich. Vo svojej individuálnej dimenzii predstavuje mentálnu hodnotu („dépôt“), je subjektívnou projekciou jazyka. Aj pojem *parole* má dve dimenzie: na jednej strane sa vníma ako konkrétny rečový akt, t. j. ako individuálna realizácia *langue* jednotlivým hovoriacim, resp. ako časovo-priestorová realizácia systému, na druhej strane je to však aj miesto „štartu“ zmien, ktoré sa objavujú i v *langue*.

Saussure pritom zdôrazňuje, že jazykové jednotky nemajú nijaký materiálny základ (okrem fonetického) a sú to iba abstrakcie („jazyk nie je substancia, ale forma“, „jazyk je forma, a nie substancia“, „jazyk je systém čistých hodnôt“, „jazyk je súbor abstrakcií“). K *langue*, ku psychike nositeľov jazyka, nemáme priamy prístup, a teda jediný „čisto“ lingvistický prístup spočíva v jeho rekonštrukcii na základe analýzy toho, čo je priamo pozorovateľné, teda reči, v terminológii Juraja Dolníka komunikátu. Od tohto postulátu de Saussure prechádza, ako upozorňuje F. Čermák, k svojmu ďalšiemu základnému tvrdeniu, že jazyk je zložený zo *znakov*, že je to znakový systém, pričom Saussure na viacerých miestach zdôrazňuje, že tento systém znakov sa líši od iných znakových sústav a je teda svojou povahou jedinečný¹⁰. Rozlíšením *signifiant* (označujúceho) a *signifié* (označovaného) rozlišuje i dve hlavné stránky znaku, poukazujúc na to, že je *arbitrárny* (resp. *konvenčný*). Sám však pritom v niektorých prípadoch hovoril aj o obmedzenej arbitrárnosti znaku: „Základný princíp arbitrárnosti znaku nebráni v rozlišovaní toho, čo je v každom jazyku radikálne arbitrárne, t. j. nemotivované, a toho, čo je také len relatívne. Iba časť znakov je absolútne arbitrárna: u iných dochádza k javu, ktorý umožňuje v arbitrárnosti rozlišovať stupne, a nepotlačovať ich pritom: znak môže byť relatívne motivovaný“ (Saussure, cit. podľa Čermák, 2007, s. 160).

¹⁰ Saussure v tejto súvislosti hovorí aj toto: „Predpisy určitého zákonníka, náboženské obrady, námorná signalizácia atď. vždy zamestnávajú len určité množstvo jednotlivcov naraz a počas vymedzenej doby: naproti tomu pri jazyku sa v každom okamihu zúčastňuje každý, a preto je tiež pod neustálym vplyvom všetkých. Tento hlavný fakt na preukázanie nemožnosti nejakej revolúcie postačí. Zo všetkých spoločenských inštitúcií ponúka jazyk najmenšiu možnosť využiť iniciatívu“ (Saussure, 2007, s. 103). Nie je preto isté, či je adekvátne s odkazom na F. de Saussura tvrdiť, že norma, „ktorá sa najevidentnejšie manifestuje v kodifikácii jazyka“ a má v tomto chápaní blízko k systému, predstavuje „dirigujúcu silu vo vzťahu k úzu, k oblasti používania jazykových prostriedkov“ (Kočíš, 1977, s. 66). V každom prípade je sporné odvodzovať niečo také zo Saussurových slov.

3.4 Práve touto charakterizáciou synchronného systému, ktorý sa zaoberá súhrou významových rozdielov (opozícií), zavádza Saussure do lingvistiky ďalší nový pohľad, totiž že za jazykovou jednotkou, znakom nič nie je, o nič sa neopiera, ale je vždy daný súborom špecificky individuálneho súboru *protikladov* (diferencií), ktoré má k iným jednotkám¹¹. Sledovanie jazykovej produkcie, produktov hovoru, resp. ľudských prehovorov zložených z menších jednotiek, ktoré majú lineárnu povahu, a zároveň toho, že každá z týchto jednotiek niekam trvalo patrí a tvorí s podobnými jednotkami (s rovnakou funkciou či významom) jasné hierarchizované triedy (porov. Čermák, 2013, *ibid.*), privádza de Saussura k postulovaniu ďalšej základnej dichotómie *syntagmatický* (relevantný najmä pre parole) a *paradigmatický*, *asociatívny* (relevantný v zásade pre langue). Túto dištinkciu považoval F. de Saussure podľa F. Čermáka za natoľko zásadnú, že vyhlásil v protiklade k tradícii, že „dištinkcie medzi syntagmatickými a asociatívnymi vzťahmi naznačuje spôsob triedenia, ktorý sa ponúka sám od seba a ktorý je jediný, ktorý možno klásť do základu gramatického systému“ (Saussure, 2007, s. 165). F. Čermák z toho vyvodzuje, že aj z uvedeného je zrejme, kde sa nachádza dnešná lingvistika a kde má svoje manká: syntagmatická lingvistika svojím novším záujmom v oblasti štúdia korpusu o *syntagmatiku* začína iba nesmelo vznikáť vedľa tradičnej orientácie výlučne na paradigmaticku. Oboje je však podľa F. Čermáka len lingvistika systému (langue) a lingvistika parole doteraz vlastne neexistuje. F. de Saussure hovoril o lingvistike jazyka (ako základnom predmete jazykovedy) i lingvistike reči, tú druhú však už zrejme nestačil rozvinúť.

Vedľa základných dištinkcií *langue/parole* však F. de Saussure postuluje tretiu jednotku, *langage* (zvyčajne prekladanú ako *rečová činnosť*), ktorá je im nadradená. Dichotómia (*jazyk/reč*) nemusí byť terminologicky úplne adekvátne – podľa F. Čermáka sa uplatňuje zo zotrvačnosti pod vplyvom „sovietskych zjednodušení“. Pražská škola pôvodnú trichotómiu *langue/parole/langage* prekladala ako *jazyk/(pro)mluva/reč* (v slovenčine by asi mohlo byť *jazyk/prehovor/reč*)¹². Nie je však isté, či je možné už zafixované pojmoslovie po sto rokoch týmto spôsobom modifikovať.

Pritom pre vývoj jazyka je podľa Saussura zásadné parole, lebo, ako sme už spomenuli, práve tu vznikajú všetky jazykové zmeny, z ktorých niektoré sa ustávajú, stávajú sa súčasťou langue, čím sa vcelku mení celý jazyk. Tieto zmeny sa odohrávajú v strete *anomálií* (nepravidelných zmien) a *analógií*, ktoré udržujú kontinuitu jazyka. Vzniká pritom tzv. *saussurovský paradox*, ktorý sa dá stručne vyjadriť otázkou: ako môžu hovoriaci efektívne používať jazyk, keď sa neustále mení, inými slo-

---

¹¹ Hoci tu Saussure hovorí o opozíciách a hierarchickom systéme, princíp opozičných štruktúr sa naplno presadzuje až u Nikolaja Sergejeviča Trubeckého.

¹² Doplňme ešte, že terminologicky sa k tomu chápaniu približuje u nás Ľudovít Novák (1933), vlastne člen Pražského lingvistického krúžku, ktorý o Saussurovi napísal, že „rozoznáva zreteľne *jazyk* (*langue*) od *reči* (*language*) a najmä *vrapy* (*parole*), z ktorých iba vrava má skutočnú existenciu individuálnu (reč je schopnosť človeka hovoriť vôbec, jazyk zasa istý jazykový systém niektorého sociálneho kolektiva)“ (s. 99).

vami: ako môžu jazykom komunikovať, keď je zároveň ohniskom zmeny, presnejšie, ohniskom veľkého počtu zmien (porov. k tomu Labov, 1972, k riešeniu porov. Trask, 1996). Je tu teda podľa F. Čermáka teoreticky nie celkom vyjasnený problém, ktorý však prax očividne bez problémov rieši. Možno však upozorniť na to, že k zmenám môže dôjsť v systéme jazyka bez väčšej úhony preň zrejme preto, že sa uskutočňujú prostredníctvom variácií a tie sú prítomné v reči permanentne, aj keď ich kodifikácia často potláča. Ich permanentná prítomnosť je dokonca základnou charakteristikou reči (Trask, 1996, s. 281). Stojí za to aspoň ešte pripomenúť, ako často a v akých rozmanitých súvislostiach hovorieval F. de Saussure o potrebe metódy a metodológie, ktorú vždy odvodzoval z povahy skúmaného materiálu. Opakovane zdôrazňoval pritom dôležitosť zaujimaného hľadiska implikujúceho možnosť a pluralitu iných hľadísk (pohľad na Alpy za Ženevským jazerom sa mení podľa toho, kde stojíme). Rád pritom siahal aj k obrazným prirovnaniam (porov. napr. Zawisławska, 2013). Z nich je určite najznámejšie „podobenstvo“, kde sa jazyk a reč (hovor) prirovnáva k šachovej hre, ktorá stojí v protiklade ku konkrétnej partii (Saussure, 2007, s. 116 – 117). Mnohí autori poukazujú na isté nepresnosti tejto analógie a ponúkajú svoje riešenia. Boris Majer ponúka napr. analógiu medzi jazykom a futbalom, ktorá podľa neho lepšie ilustruje rozdiel medzi jazykom a rečou (pravidlá futbalu vs. spôsob, ako sa odohrá zápas, taktika, štýl a i.). Iné sú Saussurove metafory o symfónii, divadle, o gobelíne, liste papiera a ďalšie.

3.5 Čo sa týka pojmu spisovný jazyk, upozorníme aj na to, že jazykovú jednotu možno podľa F. de Saussura rozrušiť, keď „prirodzený konkrétny jazyk podľa neho vplyvu spisovného jazyka“. Dochádza k tomu podľa neho spoľahlivo zakaždým, keď „určitý národ dospeje do istého stupňa civilizácie“. Spisovným jazykom tu rozumie „nielen jazyk literatúry, ale všeobecnejšie všetky druhy kultivovaného jazyka, či už oficiálneho alebo nie, ktorý slúži celej spoločnosti“ (de Saussure, 2007, s. 221), prirodzeným konkrétnym jazykom zasa myslí najskôr tzv. ľudový jazyk. Ako mimoriadne poučený lingvista o minulosti i súčasnosti jazykov si dobre uvedomoval jedinečnú povahu jazyka ako špecifickej spoločenskej inštitúcie a poznajúc aj ľudské aktivity vo vzťahu k jazyku sa vyjadril, že „väčšina inštitúcií sa dá prerábať, v istých okamihoch opravovať a aktom vôle reformovať, kým v jazyku je, ako vidieť, taký čin nemožný a *ani akademie nemôžu svojimi dekrétmi* chod nastúpený inštitúciou, ktorú nazývame jazyk, meniť“ (porov. Čermákové vybrané pasáže z 3. kurzu, cit podľa Saussure, 2007, s. 435). Tento citát pochádza až zo zápiskov E. Constantina a v *Kurze* nie je zachytený, no je veľmi dôležitý. Podľa F. Čermáka sa tu so živým jazykom zráža aktuálna obsesia preskriptivistov, ktorá má dlhú tradíciu aj v českej tradícii, ale, dodajme, omnoho rigoróznejšiu podobu u nás. Ide pritom o pokusy „jazyk meniť“, „vylepšovať“ a „predpisovať ho v rozpore s inými faktami“. Už aj pri výklade o komplexnej povahe systému a o neschopnosti ľudí meniť ho de Saussure v *Kurze* uvádza, že práve tí, ktorí ho používajú denne, prejavujú jeho hlbokú neznalosť a „takú zmenu si možno predstaviť len v dôsledku zásahu špecialistov, gramati-

kov, logikov atď., *avšak skúsenosť nám ukazuje, že podobná intervencia nemala nijaký úspech*“ (Saussure, 2007, s. 102 – 103). Podľa F. Čermáka sme sa od F. de Saussura v tejto veci veľmi nepoučili a máme čo doháňať. Saussure pojem preskripcia sám nepožíval. Bolo pri jeho iných záujmoch „zrejme pod jeho dôstojnosť zaoberať sa takouto efemérnou, neobjektívnou a problematickou ľudskou činnosťou“ (Čermák, 2013, s. 165).

4.1 Je prospešné, ako novšie ukázal aj F. Čermák, vracat' sa (súhlasne i kriticky) k jednotlivým úvahám a premisám Ferdinanda de Saussura aj po 100 rokoch po jeho odchode. Stále v ňom môžeme nachádzať nielen nové podnety a inšpirácie, ale objavovať aj „biele“ či nejasné miesta, ktoré potrebujú ďalšiu, adekvátnejšiu interpretáciu.

Bibliografia

- CASSIRER, Ernst: Structuralism in Modern Linguistics. In: *Word*, 1, 1945, s. 99 – 120.
- CULLER, Jonathan: Ferdinand de Saussure. Revised edition. New York: Cornell University Press 1986. 158 s.
- ČECH, Radek: Ferdinand de Saussure. In: *Moderní lingvistika a zázrak jazyka*. Dostupné na: <http://www.gasbag.wz.cz/tema/rocnik2/cislo2/obsah.htm>
- ČERMÁK, František: Synchrony and Diachrony Revisited: Was R. Jakobson and the Prague Circle Right in their Criticism of the Saussure? In: *Folia Linguistica Historica*, 7, 1997, No. 1 – 2, s. 29 – 40.
- ČERMÁK, František: Ferdinand de Saussure a jeho Kurs. In: de Saussure, Ferdinand: *Kurz obecné lingvistiky*. Přeložil F. Čermák. Praha: Odeon 2007, s. 15 – 28.
- ČERMÁK, František: Ferdinand de Saussure. Jak ho známe (a neznáme) sto let po jeho smrti. In: *Časopis pro moderní filologii*, 2013, roč. 95, č. 2, s. 155 – 168.
- DANEŠ, František: Doslov. In: Dwight Bolinger: *Jazyk jako nabitá zbraň. Užívání a zneužívání jazyka v naší době*. Prel. do češtiny L. Weinbergerová. Praha: Petr Zima 2008, s. 241 – 249.
- DOLNÍK, Juraj: *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka*. Bratislava: Veda 2009.
- de MAURO, Tullio: Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot 1973, v českom preklade In: Ferdinand de Saussure: *Kurs obecné lingvistiky*. 3. vyd. Praha: Academia 2007, s. 257 – 428.
- de SAUSSURE, Ferdinand: *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*, Leipzig 1879 (bez uvedenia vydavateľa).
- de SAUSSURE, Ferdinand: *Cours de linguistique générale*. Publié par Ch. Bally et A. Sechehaye avec la collaboration de A. Riedlinger, Paris 1916, 2. vyd. 1922, 3. vyd. 1931, 4. vyd. 1949, 5. vyd. 1959. 6. vyd. 1972.
- de SAUSSURE, Ferdinand: *Kurs obecné lingvistiky*. Vydal Charles Bally a Albert Sechehaye za spolupráce Alberta Riedlingera. Komentáře napsal Tulio de Mauro. Přeložil, doplnil a poznámkami opatřil František Čermák. 3. vyd. Praha: Academia 2007.
- DROZDÍK, Ladislav: Jazyk a jazykoveda v postmodernom myslení (Prípád Derrida). *Jazykovedný časopis*, 2002, roč. 53, č. 1, s. 3 – 17.
- HARRIS, Roy: *Saussure and his Interpreters*. New York, University Press 2001 (2. vyd. 2003).
- KOČIŠ, František: *Jazyková norma. Kultura slova*, 1977, roč. 11, č. 3, s. 65 – 70.
- KOMÁREK, Miroslav: *K jedné kritice de Saussura. Slovo a slovesnost*, 1972, roč. 28, č. 3, s. 540 – 241.
- LABOV, William: *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press 1972. 362 s.

- MAJER, Boris: Strukturalizem. Poskus filozofske kritike. Ljubljana: Delo 1971.
- MAŇCZAK, Witold: Critique du structuralisme. In: Folia Linguistica, 1970, roč. 3, č. 3 – 4, s. 169 – 177.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Ešte raz o kauze *-ar*, *-areň*. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej. Ed. M. Ološtiak, M. Ivanová, D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2011, s. 308 – 325.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Jubileum prof. Gabriela Altmanna. Jazykovedný časopis, 2011, roč. 62, č. 1, s. 149 – 158.
- NOVÁK, Ľudovít: Fonologia a štúdium slovenčiny. Slovenská reč, 1933, roč. 2, č. 4, s. 97 – 100.
- PILLER, Ingrid: Saussure, the procrastinator. October 30, 2013. Dostupné na: [http://www. languageonthemove.com/multilingual-academics/saussure](http://www.languageonthemove.com/multilingual-academics/saussure).
- SEKVENT, Karel: Perspektívy saussurizmu v jazykovede I. Pramene. Jazykový znak. In: Jazyk a kultúra, 2011, č. 6.
- SZEMERÉNYI, Oswald: Richtungen der modernen Sprachwissenschaft. Teil I. Von Saussure bis Bloomfield, 1916 – 1950. Heidelberg, Carl Winter, Universitätsverlag 1991.
- TRASK, Robert Lawrence: Historical Linguistics. London: Arnold 1996.
- VILLANI, Paola: Documenti saussuriani conservanti a Lipsia e Berlino. In: Cahiers Ferdinand de Saussure, 1990, roč. 44, s. 3 – 33.
- ZAWISŁAWSKA, Magdalena: Język i metafora. Dostupné na: <http://zawislawska.com/2013/03/13/język-i-metafora>
- ZVEGINCEV, Vladimir A.: Istorija jazykoznanija XIX – XX vekov v očerkach i izvlečenijach, časť I. Moskva: Nauka 1964, s. 353 – 411.

**Philologica LXXII. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského
SLOVO A TVAR V ŠTRUKTÚRE A V KOMUNIKÁCIÍ**
(Zborník príspevkov venovaný 100. výročiu narodenia profesora Eugena Paulinyho)
Bratislava: Univerzita Komenského 2013. ISBN 978-80-223-3562-1

OBSAH

I. EUGEN PAULINY V SPOMIENKACH

R. Šrámek: Obohacujúci setkání s Eugenem Paulinym – **S. Ondrejovič:** Eugen Pauliny – známy i neznámy – **J. Pekarovičová:** Eugen Pauliny a Studia Academica Slovaca.

II. HISTORICKÁ LINGVISTIKA A DIALEKTOLÓGIA

P. Žigo: Prínos Eugena Paulinyho pre výskum slovenskej morfológie – **A. Ferenčíková:** Dva syntaktické javy z geografického aspektu – **G. Múcsková:** Variantnosť výsledkov gramatikalizačných procesov vo vývine psl. perfekta v slovenských nárečiach – **R. Kamenárová:** Poznámky k výskumu substantívnej deklinácie v rámci *Slovenského jazykového atlasu* – **M. Ireinová** – **H. Konečná:** Završenie práce na *Českom jazykovom atlasu* a najbližší úkoly českej dialektológie – **L. Králik:** Z etymologickej problematiky *Historického slovníka slovenského jazyka*: tzv. fantómové slová – **L. Dvornická:** Ľudové názvy niektorých rastlín s komponentom *koreň* v slovenských nárečiach – **J. Krško:** Niekoľko poznámok ku kontrakcii v slovenčine – **S. Habijanec:** Vznik stredoslovenských tvarov typu dobrô – **M. Sedláková:** Vokálna vs. konsonantická mäkkostná korelácia v slovenských nárečiach – **V. Kováčová:** Archaizmus v nivelizačnom procese – **A. Ramšáková:** Integrované javy zvukovej a tvaroslovnej roviny v nárečiach na česko-poľsko-slovenskom pomedzí.

III. TEÓRIA A DEJINY SPISOVNÉHO JAZYKA

J. Dolník: Adekvátnosť teórie spisovného jazyka – **K. Lifanov:** Kodifikácia A. Bernoláka a jej realizácia v praxi – **K. Muziková:** Eugen Pauliny a výskum dejín spisovnej slovenčiny – **Z. Hargašová:** K používaniu češtiny na našom území v mladšom predspisovnom období vývinu slovenčiny – **S. János Tóth:** Menej zdôrazňované pohľady Eugena Paulinyho pri skúmaní dejín spisovnej slovenčiny.

IV. ŠTRUKTURALIZMUS

M. Darovec: Časopis *Slovo a tvar* – **T. Vykypělová** – **B. Vykypěl:** Dědictví *Bratislavského lingvistického kroužku*.

V. SOCIOLINGVISTIKA

M. R. Lauersdorf: Eugen Pauliny and Historical Sociolinguistics – **I. Vasiljev:** Dialektika označujúceho a označovaného v procese komunikácie a osvojovania jazyka – **J. Svobodová:** Spisovná čeština v prostoru a čase – **A. Uhrinová-Hornoková:** Slovenské slovo v Maďarsku, v médiách.

VI. ŠTYLISTIKA A PRAGMALINGVISTIKA

J. Mlacek: Paulinyho kapitola *O slohu* a jej miesto vo vývine slovenskej štylistiky – **S. Gajda:** Stylistyka dźiś – **O. Orgoňová:** Od štrukturalistickej štylistiky k súčasnej štylistike v 21. storočí – **A. Bohunická:** S Eugenom Paulinym k štylizácii v súkromí a na verejnosti – **Z. Mikušová** – **D. Široká:** Slovenský mediálny xenodiskurz.

VII. FONETIKA A FONOLÓGIA

J. Šabol – **I. Bónová:** Paulinyho koncepcia slabiky – **M. Nábělková:** Hlásokoslovné diferencie v slovenskej a českej slovnej zásobe – **O. Šefčík:** Archifonémy a jejich realizace.

VIII. SLOVOTVORBA

F. Štícha: K pojmu „slovotvorný typ“ – **M. Ološtiak:** Systém v slovnej zásobe alebo O paradigmatickej motivácii lexikálnych jednotiek – **Z. Dobřík:** Orientácia v slovotvorbe a mimo nej – **M. Ševčíková:** Česká adverbia s príponou *-o* v teoretickom popise a v syntakticky anotovanom korpusu.

IX. GRAMATIKA

M. Papierz: Slovo a tvar v syntaxi. Od významu k forme v základných predikátovo-argumentových štruktúrach – **J. M. Tušková:** Cizí oikonyma v deklinačnom systéme písanej češtiny – **M. Ivanová:** Verbá s kongenerickým doplnením v slovenčine – **V. Kolářová:** Adverbální předmětový genitiv a jeho protějšek v nominálních konstrukcích: případ posesiva – **K. Dudová:** Kognitívne východiská sémantickej organizácie vety v slovenčine – **J. Lauková:** Hypotaxa v štruktúre niektorých vybraných komunikátov v nemčine a slovenčine – **M. Bodnárová:** Ukazovacie zámená *to* a *toto* v neinštitucionálnom dialógu dospelých na východnom Slovensku.

RECENZIE

DOLNÍK, Juraj: *SILA JAZYKA*. Bratislava: Kalligram 2012. 368 s. ISBN978-80-8101-657-8

Výrazom *sila jazyka* Juraj Dolník vo svojej poslednej knižke nadväzuje na Humboldtov pojem ľudská duchovná sila, od ktorého sa odvíjali jeho výklady duchovného rozvoja ľudstva vrátane roly jazyka. Pre Wilhelma von Humboldta jazyk bol silou, ktorá otvárala človeku dvere do sveta, a zároveň aj filtrom, cez ktorý vnímame svet. Preto podľa neho rozličné jazyky musia viesť k rozličnému nazeraniu na svet. Mnohoraké pôsobenie jazyka na formovanie osobnosti človeka ako individua i na utváranie jeho sociálnych vzťahov v rámci spoločnosti patrilo ku klasickým témam viacerých spoločenských vied. V súčasnej jazykovede, filozofii, sociológii, antropológii a v ďalších spoločenských vedách sa reflektuje najmä moc, ktorú jazyk preukazuje v rozličných sociálnych, politických, ekonomických a ďalších spoločenských formáciách. Autor knihy *Sila jazyka* sa však neuberá smerom systematického výkladu výrazu sila jazyka, ale predstavuje vlastné videnie viacerých aspektov jazyka reflektujúcich – do väčšej či menšej miery – to, čo tvorí obsahový potenciál výrazu sila jazyka. Výklad jednotlivých stránok tohto javu je rozvrhnutý do štyroch kapitol.

V prvej kapitole s názvom *Sila a jednota jazyka* J. Dolník najprv rozvádza azda najhlavnejšiu, východiskovú ideu W. von Humboldta, že jazyk nie je len prostriedkom spoločenského styku, ale aj súčasťou samej podstaty človeka, základom či dokonca podmienkou rozvoja jeho duchovných síl i formovania jeho svetonázoru. Je dobré, že J. Dolník v tomto kontexte predstavuje slovenskému recipientovi aj náhľady popredného predstaviteľa neohumboldtizmu Lea Weisgerbera na tesný, podmieňujúci vzťah medzi jazykom a ľudským spoločenstvom, vyúsťujúci do názoru, že všetky formy ľudského života sú podmienené jazykom. V tejto súvislosti je pozoruhodná aj myšlienka, že „jazykové spoločenstvo nie je jednoducho súhrn ľudí, ktorí hovoria rovnakým jazykom..., ale jednota individuí, ktoré sú v poli pôsobenia rovnakého materinského jazyka“ (s. 20), pričom jednotlivec sa nachodí stále v poli pôsobnosti materinského jazyka, a to tak, že „ho stvárnjuje na materinskojazykové individuum“ (s. 29).

Relácie jazyk – ľudský jedinec a jazyk vo vzťahu k ľudskému kolektívu sú predmetom podkapitol *Antropotvorná sila jazyka* a *Kolektívotvorná sila jazyka*. Vychádzajúc z myšlienky, že jazyk je sila, ktorá humanizuje bytosť formujúcu sa na človeka, J. Dolník pripomína ďalšiu dôležitú úlohu človeka, a to jeho rolu interpreta sveta, pričom jazyk tu slúži ako „brána porozumenia svetu“. V tomto „hermeneutickom“ kontexte autor uvádza názor Martina Heideggera, že človek je bytosť určená na interpretáciu, no pre výklad danej problematiky je prínosná najmä idea Hansa-Georga Gadamera, že každá interpretácia predpokladá jazykové médium. S tým potom súvisí téza, že „to, čomu môžeme rozumieť, je jazyk, čiže sám predmet porozumenia je jazykovo daný“ (s. 32) alebo aj ináč: jazyk je výrazom bytia samotných vecí, a ak rozumieme jazyku, rozumieme aj „svetu“, veciam, o ktorých jazyk vypovedá.

Východisková téza *jazyk je kultúra a kultúra je jazyk*, ktorá je názvom osobitnej podkapitoly, zahŕňa najmä Dolníkove výklady životných foriem daného spoločenstva (spôsobov

jeho života), ktoré sú zároveň aj jazykovými formami so štandardizovanými interpretáciami. Jedným z hlavných zámerov týchto explanácií je poukázať na to, že jazyk sa prejavuje v základoch kultúry, je výrazom jej diferencovanosti a diverzity, z čoho vyplýva alebo s čím súvisí aj rozličná interpretácia sveta sprostredkovaná jazykom. Na to nadväzuje úvaha o základnom metodologickom probléme chápania jazyka, ktorý autor v závere prvej kapitoly formuluje ako protiklad „jeden jazykový svet vz. dva jazykové svety“, a to v zmysle a vo vzťahu k saussurovskej dichotómii langue – parole, resp. Chomského diferenciacii jazyková kompetencia a performancia. V tomto výklade je implicitne obsiahnutá otázka reálnej a fiktívnej sily jazyka smerujúca k úvahe, či sila jazykového systému nie je (iba) fiktívna. V tomto protiklade sa vlastne premieta tradičná filozofická dichotómia súcno (javová stránka) – bytie (to, čo je za alebo nad javmi), čiže reč (súcno) zahŕňa manifestácie či aktualizácie jazyka (bytia). Postoj autora k tejto otázke je jasný: jazyka v „čistej“ podobe niet, „jestvujú len časovo a lokálne situované rečové aktivity a produkty“ (s. 160). V tomto stanovisku je obsiahnuté jedno z hlavných posolstiev tejto knihy, a to, že pri výklade jazyka by sa nemalo abstrahovať od živej jazykovej praxe, ktorá zahŕňa reálnych používateľov jazyka – jednotlivcov i spoločnosť.

V tomto kontexte súhlasíme aj s autorovým konštatovaním, že „základným prostriedkom učenia sa je imitácia“ (s. 76 – 77), pričom pod učením sa máme na mysli poznávanie sveta vôbec. K tomu sa žiada ešte dodať, že pokiaľ ide o osvojovanie si jazyka (materinského aj cudzieho), popri imitácii, zohrávajúcej významnú úlohu v segmentálnej a suprasegmentálnej rovine jazyka (súvis s akustickými javmi v prírode), veľmi dôležitú úlohu najmä pri osvojení si vetných či výpovedných modelov/štruktúr má analógia (výraz *výpovedné modely* používame so zámerom poukázať na ich späťosť s kompetenciou produkovať obsahovo a komunikačne zmysluplný, akceptovateľný text). Obidva postupy však tesne súvisia v tom zmysle, že pri osvojení si jazyka spolupôsobia. Osvojovanie si jazyka ako psycholingvistického či lingvodidaktického problému však nebolo témou tejto kapitoly. Autorovi išlo o akcentáciu sociálneho zmyslu nadväzovania na verbálny jazyk jeho imitáciou, čiže o realizáciu jeho kultúrneho potenciálu. Imitáciu verbálneho jazyka J. Dolník nechápe ako prosté napodobňovanie, lež ako rozvíjanie už jestvujúceho, nadväzovanie na prejavy verbálneho jazyka, pričom tu ide o imitačno-interpretáčnú vnášanie výrazov, ich obsahov a spôsobov používania do nových kontextov. V jednej z podkapitol druhej kapitoly však v súvislosti s osvojením si materinského jazyka a rozvíjaním jeho ovládania autor pracuje s výrazom „intuitívna analógia“, ktorým sa manifestuje dispozícia používateľa jazyka, založená na pragmatickologickom usudzovaní, používať jazykové prostriedky, resp. produkovať jazykové výpovede na základe alebo podľa vzoru už (vo svojom jazyku) zafixovaných prostriedkov či celých výpovedných modelov. Autor poukazuje na to, že takéto nevedomované analógie ako prejav komunikačnej racionality sú v rozpore s extrakomunikačným prístupom ku kultivovaniu jazyka.

Výklady o sile jazyka v druhej kapitole s názvom *Jazyk v svetle kulturologie a sociálnych významov* sa opierajú o empiricky orientovaný prístup k uchopeniu kultúry ako heterogénneho fenoménu, produkujúceho rôznorodosť, rozmanitosť, pestrosť a diferencovanosť, pričom súdržným činiteľom je „zasvätenosť“ jednotlivcov do kultúrnej diverzity, jej vnímanie ako normálneho javu. Táto heterogenita, rozmanitosť, diferencovanosť sa podľa autora vzťahuje aj na jazykovú kultúru, a to v tom zmysle, že v ustálených diferencovaných komunikačných sférach sa štandardizovali príslušné používania jazyka, teda ako „viaceré jazykové kultúry“, vnímané používateľmi jazyka ako „jazykové normality“. To, čo používatelia jazyka

chápu (na jazyku) ako normálne, je podložené už spomínanou komunikačnou racionalitou ako základným princípom používania jazyka. Tento princíp môže optimálne pôsobiť aj vo vzťahu k spisovnému jazyku, ktorý po prekonaní historickej „epizódy“, keď hral rolu umelého jazyka, nadobúda status prirodzeného jazyka. J. Dolník na základe viacerých príkladov z tradičnej jazykovej kritiky a výchovy (*som smädný/hladný* je správne, ale *mám smäd/hlad* je nevhodné, nesprávne, lebo vznikli pod vplyvom nemčiny, resp. češtiny) ukazuje, že prístup k jazykovej kultúre opierajúci sa o tradičný kultový vzťah k spisovnému jazyku (v najvyšších štátnych dokumentoch je aktualizovaný výrazmi podčiarkujúcimi jeho mimoriadnu dôležitosť pre slovenský národ), oslabuje jazykové sebavedomie používateľov slovenčiny, zneisťuje ich a v skutočnosti obmedzuje vitalitu jazyka. (Tieto, ale aj niektoré ďalšie pasáže textu nadväzujú na autorove predchádzajúce publikácie o týchto otázkach a ďalej ich rozvíjajú).

V podkapitole *Sociálny zmysel spisovného jazyka* J. Dolník vychádza z Lotmanovho kultúrno-semiotického chápania textu ako každého artefaktu s istou funkciou a s istým zakódovaným posolstvom, čiže aj jazyk ako prirodzený artefakt je potenciálny text. A spisovný jazyk je tiež text, ktorému sa pripisuje národnokonštitučný význam, čím sa stáva najvyššou hodnotou, ktorú treba chrániť napríklad pred prenikom cudzích prvkov, ktoré by zastierali jeho národnú špecifickosť, ale aj pred narušením kodifikovanej normy ako prejavu neúcty k spisovnému jazyku. Pri tomto prístupe ustupuje do úzadia fakt, že spisovný jazyk vzišiel z jazyka ako prirodzeného artefaktu.

Pokiaľ ide o otázku „výnimočnosti“ spisovnej slovenčiny, ktorej sa J. Dolník objektívne kriticky venuje v závere druhej kapitoly, v tomto kontexte sa nám žiada vysloviť náhľad na tzv. „stredové postavenie“ slovenčiny v rámci slovanských jazykov. Táto pozícia sa zavše interpretuje aj tak, že slovenčina je akoby „esperanto“, lingua franca v rámci slovanských jazykov, vďaka čomu sa Slováci ľahko dorozumejú s nositeľmi iných slovanských jazykov. Podobné tvrdenia však nie sú podložené ani hlbšími lingvistickými výskumami, ani jazykovou praxou, napríklad skúmaním úspešnosti či efektívnosti interlingválnych (v našom prípade interslovanských) komunikačných aktov (máme na mysli situáciu, keď každý z účastníkov komunikácie používa svoj jazyk). Naše doterajšie pozorovania slovensko-slovinskej interlingválnej komunikácie spomenutý náhľad nepotvrdzujú: používatelia slovenčiny majú v komunikácii so Slovincami rovnaké problémy ako používatelia slovinčiny v komunikácii so Slovákmi. A pokiaľ ide o „zavarovanosť“ starých slovanských jazykových javov v slovenčine, treba sa dôkladnejšie pozrieť aj na iné slovanské jazyky, napríklad na bulharčinu, macedónčinu, na spomenutú slovinčinu, ale aj na východoslovanské a ostatné slovanské jazyky a ich nárečia: jedny si starobylé javy zachovali v oblasti fonetiky a fonológie, iné v lexike a ďalšie v gramatickom (najmä morfológickom) systéme, resp. vo viacerých sférach jazyka.

Na spomínaný prenik cudzích prvkov do slovenského jazyka tematicky nadväzuje tretia kapitola s názvom *Jazyk v perspektíve cudzosti*, v ktorej sa autor koncentruje na dve aktuálne otázky, presahujúce rámec lingvistiky a (pri druhej otázke) zasahujúce do oblasti politiky, resp. kultúrnej politiky Slovenskej republiky: prvou je otázka xenolingvistiky ako náuky o cudzosti so zreteľom na jazyk, pričom sa autor osobitne venuje rozvíjaniu lingvistickej xenoslovakistiky, a druhou jazyk v slovensko-maďarských vzťahoch v rámci Slovenskej republiky. Túto otázku J. Dolník dokladá výsledkami sociolingvistického výskumu vzťahov medzi občanmi slovenskej a maďarskej národnosti na južnom Slovensku so zreteľom na používanie slovenčiny a maďarčiny. Uplatňujúc xenologický pojem cudzosť, kulturologický koncept hetero-

akceptácia, sociologický termín inkluzívno-exkluzívne sociálne praktiky (manifestujú sa ako neustála reprodukcia opozície „my“ – „oni“, t. j. „tí, čo nás ohrozujú“) a známy spoločenskovedný pojem integrácia, J. Dolník okrem iného prezentuje nový, netradičný, ale efektívny teoretickometodologický postup skúmania problematiky interetnických a jazykových vzťahov. Z viacerých myšlienok obsiahnutých v tejto kapitole smerujúcich k podmienkam dobrého spolunažívania majority s minoritami uvedieme aspoň niektoré: väčšina aj menšina sú bázo- vými konštituentmi majoritno-minoritného superkolektívu; jeho prirodzená koexistencia, založená na tom, že občania sa v kontaktných situáciách riadia princípom kooperácie, by sa nemala narúšať „umelými“ intervenciami, ako napríklad jazykovým zákonom; „povahe majoritno-minoritnej koexistencie v Slovenskej republike zodpovedá interakčná forma, ktorá sa dá výstižnejšie zachytiť termínom prirodzená multikultúrnosť“ (s. 240); na to nadväzuje myšlienka prirodzenej regulácie akomodáčno-asimilačnej proporcie v interakcii väčšinového a menšinového obyvateľstva. Aj pri týchto výkladoch je implicitne – a niekde aj explicitne – prítomná nosná téma analyzovanej knihy – sila jazyka, a to v tom zmysle, že sa skúma, aký podiel má jazyk pri formovaní interetnických vzťahov, resp. aký má vplyv na ich dynamiku, rozvíjanie a zmeny.

V motíve cudzosti J. Dolník pokračuje aj v poslednej podkapitole 4. kapitoly nazvanej *Konfrontácia seba projekcií*, poukazujúc na to, že problém cudzosti v ľudských kolektívoch (etnikách, národoch, kultúrach) má svoje korene v interakcii jednotlivcov, pri ktorej ide o konfrontáciu seba projekcie dvoch ľudských eg. V tomto kontexte autor bližšie predstavuje egolinguvistiku ako jeden z významných prúdov antropologicky orientovaného lingvistického bádania.

Knihu *Sila jazyka* uzatvára kapitola *Import cudzích textov prekladáním*, v ktorej sa fenomén cudzosti analyzuje a interpretuje vo sfére prekladateľstva, teda v kontexte importovania textov vytvorených v cudzom kultúrnom prostredí do vlastného kultúrneho prostredia. Výklad tejto problematiky sa opiera o tézu (resp. už získaný poznatok), že prekladateľ sa s cudzosťou vyrovnáva akomodáčno-asimilačnou aktivitou, čiže daný komunikát (originál) prispôsobuje recepčnému systému novej kultúrnej domény (asimilácia), pričom tento recepčný systém prispôsobuje pôvodnému komunikátu (akomodácia). V závere tejto kapitoly autor poukazuje na rolu lingvistiky jednak pri rozvíjaní translatologických teórií a jednak pri rozvíjaní či zdokonaľovaní prekladateľskej praxe.

V závere môžeme konštatovať, že Juraj Dolník silou svojho výkladu o role jazyka v rozličných sférach spoločnosti vrátane spolunažívania etnicky zmiešaných ľudských kolektívov vo svojej (zatiaľ) poslednej knihe *Sila jazyka* potvrdzuje myšlienku Wilhelma von Humboldta, že jazyk je silou, ktorá otvára človeku dvere do sveta. Intervenciou do viacerých oblastí života spoločnosti kniha implikuje možnosti kooperácie lingvistiky s inými spoločenskovednými odbormi, preto možno predpokladať, že okrem jazykovedcov nájde svojich čitateľov aj v širšom okruhu spoločenskovedných bádateľov.

Juraj Vaňko
Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra

POPULARIZÁCIA JAZYKA, KOMUNIKÁCIE A KULTÚRY VYJADROVANIA V MONOGRAFICKEJ PODOBE

FINDRA, Ján: *Jazyková komunikácia a kultúra vyjadrovania*. Martin: Vydavateľstvo Osveta 2013. 240 s. ISBN 978-80-8063-385-1

V špecializovanej tematickej rubrike na stránkach dnes už zaniknutého dvojtýždenníka vlády Slovenskej republiky *Verejná správa* počas celého predchádzajúceho desaťročia nachádzali svoje stále miesto texty s variáciami na komunikačné interakcie medzi ľuďmi a s jemným, ale vždy prítomným sociokultúrnym podložím. Konceptne a obsahovo sa viazali na prirodzený jazyk, kultúru vyjadrovania, dorozumievanie v pracovnom styku a na estetiku, jazykovú výchovu, rétorickú sféru a školskú prax. Ich autorom je jazykovedec, univerzitný učiteľ, argumentačne presvedčivý zástanca realistickej vedeckovýskumnej a metodicko-pedagogickej línie vo vzťahu k jazyku a komunikovaniu.

Profesor Ján Findra systematicky pripravoval a v zmienenom periodiku postupne uverejnil takmer poldruhu stovky populárno-vedeckých článkov. Texty adresoval „... bežným používateľom jazyka, ktorým záleží na kultúre a kultivovanosti ich jazykového prejavu“. Svoju pozornosť zameriaval na bežné pravopisné a gramatické ťažkosti v jazykovej praxi, na problematiku výstavby jazykových prejavov – zmysluplných celkov s poverením niest' vecnú a/alebo estetickú informáciu. Nevzdal sa pritom možnosti, ktorú mu poskytoval obhospodarovávaný publikačný priestor – prístupne, bez mentorovania ovplyvňovať „... jazykovú, štýlovú a komunikačnú normu i normu spoločenského správania“ (oba citáty z predhovoru, s. 9). V jadre publikovaných textov teda oprávnené spočívajú ustálené a overené pravidelnosti, osobitosti, ale aj asymetrie, trasoviská, možné obmeny či nevýrazné súbežnosti v jazykovom (rečovom) dorozumievaní, ktoré sa uskutočňuje v rozmanitých komunikačných sférach a situáciách. Každý príspevok napriek časopisecky obmedzenej publikačnej ploche necelých troch normostrán nadobudol výstavbový skelet, významovú tvár a výrazový tvar inšpiratívneho posolstva.

Texty už vo svojom domovskom časopiseckom prostredí pravidelne a úspešne oslovovali široký okruh svojich vnímavých čitateľov. Tí si na cyklickosť zvykli, nadväzovali s redakciou a autorom kontakty a oslovovali ich s novými či „večne zelenými“ podnetmi. Viaceré populárno-náučné články z tematickej rubriky *Verejnej správy* tak priamo reagovali na čitateľský záujem, postrehy a otázky. Stali sa tak pohotovou, prístupnou tranzitnou plochou na plnenie širšieho sociokultúrneho poslania. O nenútenom, bezprostrednom vzťahu autora s okolím svedčia prvky, prostriedky a prejavy dialogickosti, patričný situačný kontext a aktuálne reálie. Tieto črty dodávajú textom popri ich odbornej hodnote a výrazovej prítlačivosti osobitú patinu, podporujú pútavosť a zvýrazňujú kultúrno-spoločenské podložie tvorivých úsilí. Uvedené sklony nie sú pre autora ničím výnimočným. Spoluutvárali totiž aj Findrovu známu, dodnes vysoko hodnotenú reťaz jedenástich esejisticky ladených štúdií *Jazyk, reč, človek* (Bratislava, 1998). Napokon nie sú neprítomné ani v reprezentatívnom diele s výberom vedeckých štúdií *Jazyk v kontextoch a v textoch* (Banská Bystrica, 2009).

Už pri vnímaní pôvodných textov bolo zrejmé, že žánrové dispozície populárno-náučného článku a vymedzené miesto postačujú na výstižné uchopenie čiastkovej problematiky a na zvýraznenie jej zmyslu a poslania. Na vykreslenie hĺbkového motivického podložia – máme

na myslí tematické prielivy a väzby, pevný metodologický pôdorys, prepojenie diachrónneho a synchronného prístupu a kauzálne okolnosti – sa zoradenie pôvodne sólových príspevkov do knižnej podoby ukazuje ako prínosný počin. Z jedného uhla pohľadu sa takto posilňuje vzťahovo-výkladový základ jednotlivých textov, na druhej strane sa zvyrazňuje ich celkový význam. Aj uvedené charakteristiky vedno s odporúčaniami z odborných kruhov a čitateľského okolia podporili autorské rozhodnutie, aby texty vyšli v monografickom stvárnení. (Pôvodca recenzie sa neskromne hlási k tým, ktorí v prof. Findrovi podnecovali zámer a podporovali rozhodnutie, že články by jednoznačne mali vyjsť v ucelenej knižnej podobe.)

Pri zameraní pozornosti na dielo je namieste uviesť jeho profilové faktografické údaje. Kniha pozostáva zo 137 textov, zoskupených do troch symetricky vystavaných a obsahovo-tematicky korešpondujúcich súborov. Spojovaciú líniu medzi nimi utvára ponímanie jazyka ako antropokultúrnej substancie so zreteľným univerzálnym jadrom – dejinne pestovanou, spoločensky uznávanou, individuálne zachovávanou i prakticky uplatňovanou, resp. využívanou hodnotou.

Podstatnou architektonickou črtou príspevkov je účelne vybudovaný kompozičný oblúk, prirodzene cizelovaný s ohľadom na vymedzený predmet pozornosti, tematiku a pragmatické zameranie toho-ktorého pristavenia. Vstup do textu utvára iníciačný „neuralgický bod“ – spravidla náčrt či poukaz na nápadný, neobvyklý či priam sporný dorozumievací prvok, prostriedok alebo postup, ktorý väzí v niektorej z jazykových rovín a zároveň je v dotyku s ďalšími úrovňami jazykovo-komunikačného diasystému. Podnet je po svojom ohraničení uvedený do patričných vzťahov a súvislostí a priesračne vysvetlený. Odbornú a argumentačnú oporu pritom utvárajú vybrané zdroje, ktoré sú prístupné každému kultivovanému komunikantovi – slovníky, príručky, textové vzorky a rozmernejšie komunikáty z mediálnej oblasti, webových prostredí, poukázania a odkazy na medzijazykové vzťahy a pod. Odborný názor a metodický zámer sa napokon uzatvára nementorským, racionálnym poučením – odporúčaním s umiestnením problematiky v kontexte a so zdôraznením kultúrneho a hodnotového rozmeru národného jazyka. Nezriedka sa tak deje pričinením uváženeho autorského zaradovania aj osobnejších náhľadov a postojov k predmetu pozornosti.

Pozrime sa bližšie na trojicu okruhov v ich obsahovo-motivickej súvzťažnosti, predstavme ich záujmový areál a zvyraznime nosné príspevky.

I. Jazyková komunikácia a tvorba zmysluplného (v obsahu trochu prekvapivo „aktuálneho“) textu. Hlavné poslanie diela zvyrazňujú hutné pristavenia pri lingvokomunikačných univerzáliách (*Faktory komunikačnej situácie; Normy v medziľudskej komunikácii; Model jazykovej komunikácie*). Významovo ich podporujú úvahy o podstate jazyka, reči a komunikovania (*O dvoch existenčných svetoch jazyka; Vzťah medzi jazykom a rečou; Jazyk ako živý organizmus*). V rámci postupu od všeobecného k špecifickému sa predstavujú otázky výstavby textu – jazykového prejavu, komunikátu – so svojou humanocentrickou výbavou a dialogickým potenciálom (*Architektonika jazykového prejavu; Obsahová náplň jazykového prejavu; Formálna stavba jazykového prejavu*). Na miesto vety v texte a koniec koncov aj na samotnú neúspešnosť komunikácie poukazujú úvahy s väzbami medzi syntaxou a kontextom (*Myšlienkový obsah textu a stavba vety; Nadväznosť viet v kontexte a texte; Väzba stavebných jednotiek a textu*). Neodmysliteľnú súčasť prvého súboru utvárajú navzájom korešpondujúce pristavenia pri zásadnom pojmovo-terminologickom inštrumentárii z teórie komunikácie (*O komunikačnom zámere a komunikačnom pláne; Komunikačná kompetencia a prepínanie*

kódu; *Jazyková a komunikačná kompetencia*). Tematický blok uzatvára tucet príspevkov – zaujímavých etnolingvistických sond, kontúrujúcich vývin slovenčiny (*Slovenský jazyk v premenách času; Štúrovo riešenie jazykovej situácie; Zápas o novú podobu spisovného jazyka*), formovanie a sprieračňovanie národnej línie v jazyku a poukazujúcich na jeho hodnototvorné ambície (*O našom vzťahu k jazyku ako hodnote; Jazyková komunikácia a snobizmus; Národný jazyk a naša národná nátura*).

Teoreticko-komunikačne inšpirované články tvoria pohotové premostenie uvedených tematických okruhov, keď to autor považuje za potrebné. V prvom bloku i v celej knihe preto prirodzene nenachádzajú štatisticky pevnejšie miesto. Textom koncepcne zameraným na etické stránky, estetiku a logický pôdorys jazykovej komunikácie vrátane pohotovej argumentácie (č. 10, 21 – 23) by skôr prospel presun do druhého súboru.

II. *Výber výrazu: etika, estetika a logika textu*. 48 príspevkov je zacielených na systémo-vo-funkčné predstavenie inventára výrazových prostriedkov a kompozičných postupov vedno s možnosťami na tvorbu pohotového, primeraného a priezračného textu. Autor nadhľadovo, pritom s dôvernou znalosťou príslušnej problematiky sleduje a pútavo predstavuje „správanie sa“ vybraných výstavbových elementov v sieti komunikačných podmienok a predpokladov, vo väzbách na ich poslanie, úlohy a uplatnenie podľa kontextu a situácie. Texty sa opäť predstavujú v kónickom usporiadaní podľa odstupňovania od všeobecného k špecifickému. J. Findra si vecne, plasticky všima úžasne rozmerný, občas aj rozmarný svet slova (*Slovná zásoba a výber výrazu; Významové a funkčné premeny slova v kontexte; Kontextové významy slova a logika jazyka*). Cez funkčný priezor glosuje výskyt príznakových, nápadných, nezriedka „evergrínovo“ žijúcich pomenovaní a slovných spojení, ktoré si po oddychu na okraji slovnej zásoby znova našli cestu na synchrónne dočasné či trvalejšie komunikačné výsledie (*Správnosť a vhodnosť jazykového výrazu; Príležitostné a módne používané slová; Používanie výplnkových, významovo prázdnych slov*).

Na križovatke oprávneného – primeraného – komunikačne úspešného sa exponuje Findrov synergický, nie priamočiarno normativistický prístup k problematike kultúry vyjadrovania. Tolerantná, štylisticky motivovaná koncepcia sa prejavuje v previazaní lexiky s morfológickou rovinou jazykového systému, predstavenou v poslednej tretine kapitoly (*O skloňovaní niektorých podstatných mien; Funkčné využívanie zámen vo vete a v texte; Funkčné využívanie prísloviak v texte; Častice a subjektívnosť vyjadrovania; Štylistika gramatickej kategórie rodu*). Autor neupozorňuje, osvetársky nevyzdvihuje len tzv. správne, „dobré“ (spisovné) slovníkové prvky a gramatické prostriedky. Kritické videnie vyrovnáva prítlačivosťou názvu príspevkov a výstižným výberom príkladov. Vecne zvažuje ich obsahovo-myšlienkovú výbavu a (kon)textové preurčenie, poukazuje na zmysel, poslanie a účel a podporuje ich uplatnenie v komunikácii, hlásiace sa k termínu-pojmu „kultúra vyjadrovania“. Druhý oddiel napriek pristaveniam pri zdanlivých drobnostiach takto poskytuje presvedčivú argumentačnú platformu na potvrdenie ú/nosnosti a terminologickej priezračnosti jednej zo súčastí názvu knihy.

III. *Ústna a písomná forma prejavu v masmediálnej a rétorickej komunikácii*. Zbierka je ideovo, motivicky a kompozične napojená na obe predchádzajúce kapitoly. Jej architektonický skelet vyrastá zo vzťahovo-príčinne poňatej siete individuálnych a sociálnych determinantov komunikácie, ktoré J. Findra dôkladne rozpracoval už na počiatku 90. rokov vo svojej významnej štúdií (prvý sociolingvistický konferenčný zborník *Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie*; Banská Bystrica 1991). Veľká pozornosť je venovaná vzťahovým va-

riaciám medzi dvojicami oficiálnosť – neoficiálnosť a predovšetkým ústnosť – písomnosť. Zmienené dichotómie sú najmä v dnešnom elektronicky determinovanom komunikačnom prostredí nezriedka vo vzťahu vzájomného prieniku a rázneho nivelizovania svojich donedávna petrifikovaných čít (*Oficiálnosť – neoficiálnosť v jazykovom prejave; Napätie medzi ústnosťou a písomnosťou; Slovenčina v elektronických médiách*). Autor preto nachádza vďačný argumentačný priestor v internetovom prostredí (*Internet – nový komunikačný fenomén; Výhody a nevýhody internetovej komunikácie; Reč prezradí človeka aj na internete; Internet, čítanie a jazyková hra; Internet, jazyková kultúra a využívanie slangu*). Nezdržia sa však iba pri „sieti sieti“, ale zovšeobecňujúco nasmerúva pozornosť na dynamickú oblasť elektronických médií vrátane mediálnej komunikácie (*Slovenčina v elektronických médiách; Intonácia v elektronických médiách; Trhové prostredie v médiách alebo na čom sa vozia slovenské celebrity*). Elektronická platforma mu otvára dvere na praktické odporúčania s využitím v bežnom dorozumievacom styku a vo vyučovaní „jazyka, nie o jazyku“ v školách, ako rád hovorí svojím nespočetným študentským generáciám (*Jazyk, pravopis a logika textu; Čo učiť v škole, ak sa zruší ypsilon; O pravopise a výslovnosti slov a slovných spojení; O problémoch s písaním čísloviek a prísloviek; Funkcia úvodzoviek v písaných textoch*).

Aj trvalo, viacrozmerne a viacvrstvovo prejavovaný záujem renomovaného štylistika o „fenomén e-“ poukazuje na zásadný fakt. Už vskutku dozrel čas na programové teoretické úvahy o reálnom konštituovaní „elektronického štýlu“ („e-štýlu“) a o posilňovaní jeho komunikačno-pragmatického statusu. Tak sa zároveň otvárajú potrebné a schodné trasy na rozširovanie akčného rádia lingvistickej štylistiky a súběžne, resp. následne aj na prínosné didaktické uchopenie tejto naliehavej výzvy.

Metodicko-praktické pristavenia v treťom oddiele odkrývajú pôsobivý priestor na predstavenie rečníckej komunikačnej sféry v jej dynamickej celistvosti s prednosťami a obmedzeniami. Viac než dve desiatky textov s rétorickou problematikou synesteticky uzatvárajú recenzovaný výber. Okrem vyústenia motívov do areálu, v ktorom je jazyková komunikácia a kultúra vyjadrovania priam v súznení, záverečné príspevky prirodzene posilňujú spojivá jednak s autorovými skoršími prácami v reťazci rétorika – ústny prejav – umelecký prednes, a jednak s nateraz najnovšou knižnou prácou z tejto línie *Javisková reč a umelecký prednes* (Banská Bystrica, 2010). Takto sa monograficky zostavený výber včleňuje do rangu viacfunkčných prác so zacielením na kultivovaného používateľa (slovenského) jazyka v komunikácii.

Kniha nemá (nepotrebuje mať) úvod ani záver. Predhovor je vyvážený výpovedne nasýteným, pritom jemne kontúrovaným textom uverejneným na zadnej časti obálky od autorovho kolegu a priateľa prof. Slavomíra Ondrejoviča, jedného z dvojice recenzentov rukopisnej verzie. Náročný príjemca by kvitoval neprítomnosť málopočetných nekorigovaných zaváhani v niektorých príspevkoch. Používateľsky príjemnú orientáciu v publikácii by podporil výstižný vecný register, hoci v prácach svojho druhu nie je podmienkou.

Netreba teda zdôrazňovať, že Ján Findra usporadúva súčasť svojho publikačného počínu do kompaktného textového súboru na osi všeobecné, teoretické, spoločenské – jedinečné, praktické, individuálne. Súhrne povedané, viacero textov sa obsahovo-tematicky sústreďuje na problematiku komunikovania a na (vý)stavbu textu. Prevažujúci počet sa však viaže na osobitosti, váhania, prejavy bezradnosti, nezriedka návratné jazykové nejasnosti, omyly či priam ľahkovážne nedostatky v jazyku/reči, na ťažkosti pri uplatňovaní nadvetných (členiacich) súčastí, grafiky a interpunkcie a pod. v dorozumievaní prostredníctvom národného jazy-

ka. Ako motivický, žánrový a „profylaktický“ svorník sa pritom exponuje idea, metodologické predpoklady a praktické dosahy kultúry vyjadrovania. Autor sa stáva kompetentným sprievodcom svojich komunikačných partnerov pri hľadaní odborne ukotvených, pritom čitateľných odpovedí a pri nachádzaní priezračných inšpirácií na hodnotné, kultivované putovanie v ustavične sa meniacom svete a živote modernej slovenčiny. Fundovane potvrdzuje úlohy jazyka ako dorozumievacieho prostriedku, poslanie kódovej sústavy so značným stupňom univerzality. Súbežne však zdôrazňuje zásadnú humanistickú myšlienku o uplatňovaní jazyka ako regulatívu medziľudských vzťahov, zodpovedného správania sa a konania jednotlivca v spoločnosti. Takéto náhľady na prevrstvenie jazykovej a sociálnej roviny v ľudskej spoločnosti sa vzdávajú od tradičnejšie poňatých jazykových poradní, známych a pestovaných aj v našom sociokultúrnom prostredí.

Dnešné „prepragmatizované“ žitie prvoplánovo nepríliš praje formovaniu a presadzovaniu prínosných ideí či vyšších ideálov. Nielen, ale aj na oslabenie tohto stavu sa knižná publikácia rozhodne uplatní v kultúrnej spoločnosti ako odborne fundovaný, kompozične premyslený a výrazovo pôsobivý súbor návodov na pozdvihovanie kultúrneho povedomia a sebavedomia komunikantov, ktorí sa zaujímajú o individuálne a zároveň spoločensky hodnotné pôsobenie na verejnosti, v mediálnych podmienkach a i. Hlavnou cieľovou skupinou sa stanú členovia národného spoločenstva, ktorí sa prirodzene, nemanifestovane radia k prestížnym nositeľom výstižného, kultivovaného vyjadrovania, a tak obohacujú hodnotové fundamenty slovenčiny ako zásadnej spoločensko-národnej črty. *Jazyková komunikácia a kultúra vyjadrovania* sa tak dôstojne zaraďuje medzi potrebné, žánrovo úspešné diela.

Vladimír Patráš

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

TUROČEKOVÁ, Monika: *ZMENA INTENČNEJ HODNOTY PREFIXÁCIOU (NA PRÍKLADĽE POHYBOVÝCH SLOVIES)*. Bratislava: Kasico, s r.o. 2012. 280 s. ISBN 978-80-7090-038-2

Problematika intencie slovesa či slovesného deja rezonuje v slovenskej lingvistike už niekoľko desaťročí, a to najmä zásluhou Eugena Paulinyho¹, autora teórie intencie slovesného deja a zakladateľa syntetickej sémantiky opierajúcej sa o lexikálnu sémantiku. Teória intencie slovesného deja sa v priebehu desaťročí precizovala, nadobúdala komplexnejšie rozmery a na pozadí teórie valencie sa stala jej neodmysliteľnou súčasťou. Tejto problematike sa rozhodla venovať v rámci doktorandského štúdia Monika Turočeková. Výsledkom jej práce je pozoruhodná monografia skúmajúca intenciu pohybových slovies.

V prvej kapitole (*Prehľad doterajšej literatúry o skúmanej problematike*, s. 12 – 56) predkladá autorka chápanie valencie v zahraničnej lingvistike, t. j. v nemeckej, ruskej, poľskej slovinskej a českej. Táto časť má informačný charakter, v úvode sa stručne charakterizuje chápanie valencie u jednotlivých autorov v rámci daného jazyka, resp. u niektorých sa uvádzajú ich ťažiskové práce. Za pozitívum považujem fakt, že autorka začína analýzou vývoja prístupov k problematike valencie u nemeckých autorov, pretože tejto problematike sa skutočne venovalo najviac pozornosti v nemeckom jazykovom areáli a možno právom konštatovať, že problematika valencie je v nemeckej lingvistike aj najprecíznejšie spracovaná. Autorka však pracuje iba s relatívne staršou literatúrou, dokonca tu absentujú aj práce skupiny lingvistov zastupujúcich tzv. sémantické krídlo vo vývoji valencie, napr. Karl-Ernst Sommerfeldt a Herbert Schreiber (*Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Adjektive*, 1974; *Wörterbuch der Valenz etymologisch verwandter Wörter: Verben, Adjektive, Substantive*, 1996) a predovšetkým Klaus Welke (*Einführung in die Valenztheorie*, 1988; *Deutsche Syntax funktional*, 2005; *Valenzgrammatik des Deutschen. Eine Einführung*, 2011). Práve tak nemožno obísť ani fakt, že sa pozabudlo na Hansa-Wernera Eromsa, ktorý spolu s Ulrichom Englom, Klausom Welkem a Gerhardom Helbigom patria k pilierom nemeckej teórie valencie.

Nech je ku cti autorky, že vyzdvihuje zásluhy Solomona D. Kacneľsona (*O grammatičeskoj kategorii*, 1948) nielen v ruskej lingvistike, pretože patrí medzi prvých autorov, ktorí sa zmieňujú o valencii, práve tak aj Karla Bühlera, považovaného nemeckými lingvistami za predchodcu teórie valencie (*Wegbereiter der Valenztheorie*), ktorý v práci *Sprachtheorie* (1934) hovorí o „slovách, ktoré otvárajú voľné pozície“ (porov. tiež E. Pauliny 1943). Je škoda, že aj v prípade ruskej lingvistiky sa autorka obmedzuje iba na staršiu literatúru. V rámci poľskej lingvistiky autorka sice spomína nemecko-poľskú kontrastívnu gramatiku², ale žiadala by sa podrobnejšia analýza tohto diela vzhľadom na to, že túto gramatiku možno považovať za jeden z prvých pokusov o konfrontačnú analýzu valencie slovesa. Väčšina nemecko-inojazyčných valenčných slovníkov vychádza z nemčiny ako východiskového jazyka a uvádza iba ekvivalenty daného materinského jazyka. Uvedená gramatika stavia poľský jazyk na rovnocennú úroveň, takže je východiskovým jazykom aj nemčina, aj poľština. Informácia o slovin-

¹ Pauliny, Eugen: *Štruktúra slovenského slovesa*. (Štúdia lexikálno-syntaktická), Bratislava: SAV a umení, 1943, 116 s.

² Engel, Ulrich – Rytel-Kuc, Danuta et al.: *Deutsch-polnische kontrastive Grammatik*. Heidelberg: Verlag J. Groos 1999. 1349 s.

skej a chorvátskej lingvistiky je potešiteľná, i keď trochu stručná. Valenciu v českej lingvistike poňala autorka pomerne úsporne (viac sa o valencii v českej lingvistike dozvedáme od Miloslavy Sokolovej³, resp. v diele *Valenčný slovník slovenských slovies*⁴).

V rámci slovenskej lingvistiky diskutuje autorka o problematike valencie a teórie intencie slovesného deja, vychádzajúc logicky nielen zo známej práce Eugena Paulinyho *Štruktúra slovenského slovesa* (1943), ale nezabúda ani na podiel Ľudovíta Štúra a na jeho úvahy o „namerenosti činnosti“. Konštatuje, že Jozef Ružička nadviazal na Paulinyho teóriu intencie slovesného deja, pričom ju ďalej rozvinul v súčinnosti „s tesniérovským a helbigovským chápaním“ (s. 23). Autorka uvádza aj podiel Jána Oravca, Jána Horeckého a Miloslavy Sokolovej, ktorá spolu s Jánom Kačalom najvýraznejšie posunula vývoj teórie intencie slovesného deja, a to aj smerom k valencii.

Intenčná hodnota slovesa, ktorú definoval Ján Kačala⁵ (*Sloveso a sémantická štruktúra vety*, 1989), intenčné typy (sémantické modely) a valenčné typy slovies (vetné vzorce) sú spracované v duchu tradičnej slovakistiky. Autorka analyzuje intenčné typy podľa J. Ružičku⁶, J. Oravca⁷ a J. Kačalu⁸. V podkapitole (1.2.3) charakterizuje intenčné, valenčné a vetné štruktúry a ich prvky, pričom sa opiera najmä o analýzu vetnej štruktúry M. Sokolovej. Popri nej uvádza systém sémantických špecifikácií subjektu a objektu, ktorý vypracovala Eva Tibenská⁹, participanty charakterizuje podľa Emila Páleša¹⁰ ako „prvky podmienené valenciou slovesa, pričom na sémantickej rovine im priraduje isté sémantické roly“ (s. 31), nesprávne však v zátvorke uvádza dôvetok „resp. sémantické pády“ (s. 31). Je predsa známe, že ide o poňatie Charlesa J. Fillmorea¹¹, ktorý vychádzal zo syntaxe Noama Chomského, teda možno hovoriť iba o syntaktických pádoch alebo, ako uvádza E. Páleš, o „sémantickej role“. Autorka sa pomerne podrobne vyjadruje k pojmom „sémantické vetné vzorce“, „gramatické vetné vzorce“, „sémantické roly“, „sémantické triedy“, ktoré sú prezentované v českej lingvistike zastúpenej autormi, ako sú Miroslav Grepl a Petr Karlík, nasledovatelia svetoznámeho českého lingvistu Františka Daneša. Je zvláštne, že pri charakteristike morfosyntaktického modelu a sémantického vetného modelu siahla autorka po gramatike nemeckého jazyka autorov Gerharda Helbiga a Joachima Buschu, hoci by sa v takejto monografii očakávala skôr komplexnejšia práca G. Helbiga¹², v ktorej autor opúšťa morfo-syntaktické chápanie valencie

³ Sokolová, Miloslava: *Sémantika slovesa a slovesný rod*. Bratislava: Veda 1993. 110 s.

⁴ Nižníková, Jolana – Sokolová, Miloslava et al.: *Valenčný slovník slovenských slovies*. Prešov: FF Prešov 1998. 270 s.

⁵ Kačala, Ján: *Sloveso a sémantická štruktúra vety*. Bratislava: Veda 1989. 248 s.

⁶ Ružička, Jozef: *Valencia slovies a intencia slovesného deja*. In: *Jazykovedný časopis*, 1968, roč. 19, č. 1 – 2, s. 50 – 56.

⁷ Oravec, Ján: *Väzba slovies v slovenčine*. Bratislava: SAV 1967. 388 s.

⁸ Kačala, Ján: *Syntaktický systém jazyka*. Pezinok: Formát 1998. 126 s.

⁹ Tibenská, Eva: *Subjekt a jeho aktívne (činiteľské) špecifikácie*. In: *Jazykovedný časopis*, 1991, roč. 42, s. 39 – 52; *Objektový participant sémantickej štruktúry vety*. In: *Slovenská reč*, 1998, roč. 63, č. 4, s. 198 – 209.

¹⁰ Páleš, Emil: *Sémantické roly slovenských slovies*. In: *Jazykovedný časopis*, 1990, roč. 41, č. 1, s. 30 – 47.

¹¹ Fillmore, Charles, J.: *The Case for Case*. In: *Universals in Linguistic Theory*. Eds. E. Bach – R. T. Harms. New York – London 1968. s. 1 – 88.

¹² Helbig, Gerhard: *Probleme der Valenz und Kasustheorie*. Tübingen: Niemayer 1992. 194 s.

a predkladá šesťstupňový model valencie, kde už lexikálna sémantika získava svoje oprávnené miesto (s. 153 – 166).

Problematika rekcie a valencie je spracovaná zhodne s doterajšími názormi v slovakistike, to znamená, že rekcia je aj podľa autorky „užší pojem ako valencia, zahŕňa len pravú stranu valencie“. Rozlišovanie rekcie a valencie sa chápe v európskej lingvistiky trochu odlišne. Ulrich Engel v doplnenom vydaní gramatiky¹³ definuje valenciu ako istý druh rekcie. V duchu tradície rozlišuje autorka aj valenciu a spájateľnosť. Ak chápeme valenciu ako jazykový princíp v nadväznosti na Hansa-Wernera Eromsa¹⁴, máme do činenia s princípom či kritériom, ktoré utvára verbálno-nominálnu syntagmu na základe rekcie slovesa. Ak však chápeme valenčnú syntagmu v širšom zmysle slova (platí to najmä v anglickom a nemeckom jazyku) ako výsledok spájateľnosti, to znamená nielen ako syntagmu vytvorenú pomocou slovesa a substantíva, resp. zámena, ale ako spojenie slovesa s iným slovom, napr. s adverbium alebo adjektívom, potom možno skôr hovoriť o valencii ako o princípe, na základe ktorého vznikajú zmysluplné syntagmy so slovesom. Z tohto uhla pohľadu možno definovať valenciu ako hierarchický princíp¹⁵, pričom princíp spájateľnosti je nadradený princípu rekcie. Problematika lexikálnej (sémantickej) a syntaktickej spájateľnosti je prezentovaná názormi Juraja Dolníka¹⁶, Jeleny S. Kubriakovej¹⁷, Jozefa Filipca a Františka Čermáka¹⁸, Jána Kačalu¹⁹ a Vincenta Blanára²⁰. V závere tejto časti venuje Monika Turočeková pozornosť uplatneniu teórie intencie slovesného deja (resp. intenčnej hodnoty slovesa) a valencie v prácach slovenských, českých a srbských a chorvátskych autorov.

Kapitola 1.3 nazvaná *Problémy, úlohy a metódy sémantického výskumu* je spracovaná solídne. Autorka s prehľadom charakterizuje teoretické prístupy k sémantike vo všeobecnosti (logická, generatívna, kognitívna, komponentová; bez povšimnutia ostávajú novšie sémantické teórie, napr. referenčná, kognitívna), metódy jej skúmania, sémantické príznaky (vychádza najmä z prác V. Blanára a J. Dolníka), syntaktické a slovotvorné príznaky (K. Buzássyová²¹). Nasleduje analýza sémantickej štruktúry sloves pohybu, charakteristika verbálnych prefixov a ich funkcie najmä z pohľadu Elly Sekaninovej. V závere tejto časti rozlišuje autorka (s. 54) predpony a) plne lexikalizované, b) modifikujúce lexikálny význam základového slovesa a c) s nulovým lexikálnym významom (perfektivizačné predpony).

¹³ Engel, Ulrich: *Deutsche Grammatik. Neubearbeitung*. München: IUDICIUM 2004, s. 16: „Das Regens vermag [...] auf Grund seiner Rektion, der Fähigkeit, andere Elemente zu regieren. Soweit solche Rektion nicht für gesamte Wortklasse des Regens gilt, sondern nur für einen Teil dieser Klasse, sprechen wir seit Tesnière von Valenz. Damit ist Valenz definiert als subklassenspezifische Rektion.“

¹⁴ Eroms, Hans-Werner: *Syntax der Deutschen Sprache*. Berlin – New York: de Gruyter 2000. 510 s.

¹⁵ Kozmová, Ružena: *Von der Funktion zur Bedeutung. Verbvalenz kontrastiv*. Berlin: LIT Verlag 2013, 166 s.

¹⁶ Dolník, Juraj: *Lexikológia*. Bratislava: Vydavateľstvo UK 2003, 236 s.

¹⁷ Kubriakova, Jelena S.: *Semantika proizvodnogo slova*. In: *Aspekty semantičeskich isledovanij*. Moskva: Nauka 1980, s. 130 – 136.

¹⁸ Filipec, Jozef – Čermák, František: *Česká lexikologie*. Praha: ACADEMIA 1985. 281 s.

¹⁹ Kačala, Ján: *K základom slovenskej sémantickej teórie*. In: *Studia z filologii polskej i slowiańskiej*. 26 Red. A. Bartoszewicz et al. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe 1990, s. 147 – 154.

²⁰ Blanár, Vincent: *Zmeny spájateľnosti ako ukazovateľ lexikálno-sémantických zmien*. In: *Selecta linguistica et onomastica*. (Ed.) E. Eichler, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag 2000, s. 47 – 55.

²¹ Buzássyová, Klára: *Sémantická štruktúra slovenských deverbatiív*. Bratislava: Veda 1974, 236 s.

V druhej kapitole autorka uvádza teoreticko-metodologické východiská a svoj terminologický aparát, pričom vymenúvanie autorov, o ktorých výsledky sa počas výskumu opierala, sa mi zdá zbytočné, navyše sa niektoré formulácie opakujú. Domnievam sa, že autorka prehliadla pri štúdiu monografie Jána Kačalu²² jeho výrok o tom, že intencia slovesného deja je vlastne sémantická valencia, pretože aj v tejto kapitole tvrdí, že intencia je niečo iné ako valencia. Pri zmene intencie slovesného deja, intencnej hodnoty slovesa, resp. pri modifikácii intencie slovesného deja vychádza striktnie z chápania Jána Kačalu a dotvára tieto poznatky na príklade už spomínaných pohybových slovíes.

Tretia až piata kapitola sú venované analýze pohybových slovíes (ide zväčša o slovesá *ísť, chodiť, letieť, lietať, padať, padnúť, skočiť, skákať, liezť* a ich prefigované deriváty). Danú problematiku tu autorka skúma v rámci jednotlivých intencných typov, a to predponové slovesá so subjektom (subjektové slovesá), slovesá subjektovo-objektové, predponové slovesá s objektom (objektovo-intečný typ).

V piatej kapitole si autorka všima deskripciu a explikáciu zmeny intencnej hodnoty slovesa, a to prechod predponových slovíes do subjektovo-objektového intencného typu (2.IT → 1. IT), ako aj prechod predponových slovíes do objektového intencného typu (2.IT → 3.IT). Z priestorových dôvodov sa obmedzíme iba na analýzu základných a prefigovaných lexíí s prefixom *do-*. V úvode kapitoly uvádza autorka gramatické štruktúry v prehľadnej tabuľke (5.1.1). Ide o slovtvorné dvojice lexikálno-sémantickej skupiny s predponou *do-*, nasleduje charakteristika objektu pri týchto slovesách v základnom význame ‚pohyb‘ a potom vo význame ‚nepohyb‘ osobitne so živou a neživou entitou v pozícii objektu/subjektu a zmenou intencnej hodnoty slovesa. Ako objekt vystupuje substantívum v akuzatíve, datíve, genitíve a v predložkovom inštrumentáli. Každá charakteristika sa končí zhrnutím možných sémantických príznakov, ktoré spôsobujú (môžu spôsobiť) zmenu intencnej hodnoty slovesa. V závere uvádza autorka komplexný prehľad vetných (gramatických) štruktúr lexikálno-sémantickej skupiny predponových slovíes.

Celkový pohľad na prácu je veľmi pozitívny, pretože je nespochybniteľným prínosom pre štúdium sémantiky pohybových slovíes, najmä z hľadiska sémantickej valencie, z hľadiska jednotlivých významových variantov danej prefigovanej lexémy. Otázny je však postup pri analýze uvedených lexém podľa intencných typov, pretože pôsobí dosť neprehľadne. Iba skúsený lingvista sa dokáže orientovať v prezentovanej typológii. Keďže ide o možnú (a aj dosť častú) syntaktickú zmenu valencie, ktorá môže podmieniť zmenu sémantickej valencie, azda by bolo bývalo transparentnejšie vychádzať z konkrétnej lexémy, teda z jej syntaktického vzorca a možných sémantických modifikácií (jednotlivých lexíí). Zvolený postup neukazuje dosť presvedčivo veľký kus práce pri spracúvaní a systemizácii dokladov z korpusu, takže mi často nebolo dostatočne jasné, aké syntaktické vzorce a sémantické modely môže mať konkrétne pohybové sloveso a jeho prefigovaný derivát. Autorka totiž často exemplifikuje iba niektoré lexie v istej syntakticko-sémantickej pozícii. Okrem toho sa mi zdá dosť neefektívne nevyužiť poznatky najmä z oblasti sémantiky, teda postaviť model so všetkými sémantickými príznakmi (sémami). Sémy, ktoré autorka používa na charakteristiku jednotlivých významových variantov, sú dosť všeobecné a aj pri niektorých konkrétnych neuvádza príklady na všetky uvedené sémy (sémantické komponenty), resp. na tú istú sému uvádza redundantne aj viac príkladov, napr. str. 164: *zóna/úloha/rovnodennosť/pocta//zodpovednosť pripadla*. Je na škodu

²² Kačala, Ján: Sloveso a sémantická štruktúra vety. Bratislava: Veda 1989, 248 s.

veci, že sa autorka nedostala k publikácii Lucie Saicovej Římalovej²³, ktorá spracovala pohybové slovesá v slovenčine a v angličtine. Uvedená monografia by iste umožnila M. Turočekovej skvalitniť inventár sém pohybových slovíes. Predpokladám však, že mladá autorka využije potenciál poznatkov a v budúcnosti doplní sémantickú charakteristiku pohybových slovíes (resp. jej jednotlivých lexíí) tak, aby bola vzorom pre valenčný slovník slovenských slovíes. Rušivo pôsobí aj nejednotný postup pri analýze metaforizácie, niekde je autorka precízna (s. 182) a príslušný metaforický význam lexie pomenúva presne, niekde iba konštatuje, že ide o prenesený význam.

Na záver už iba opakujem, že monografia Moniky Turočekovej významne prispela k rozvoju sémantickej syntaxe v slovenskej jazykovede, a preto ju odporúčam nielen poslucháčom vysokých škôl a mladým kolegom doktorandom, ale aj širšej lingvistickej verejnosti.

Ružena Kozmová

Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda, Trnava

---

²³ Saicová Římalová, Lucie: Vybraná slovesa pohybu v češtině. Studie z kognitivní lingvistiky. Acta Universitatis Carolinae – AUC Philologica Monografia, 161. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum 2010. 126 s.

ČORNEJOVÁ, Michaela – RYCHNOVSKÁ, Lucie – ZEMANOVÁ, Jana (eds.): *DĚJINY ČESKÉHO PRAVOPISU (DO R. 1902)*. Brno: Host – Masarykova univerzita 2010. 480 s. ISBN 978-80-210-5547-6

Pri analýze písomných pamiatok zo starších vývinových období jazyka je grafická stránka skúmaného pramenného materiálu tým prvým, s čím bádateľ prichádza do kontaktu.

Práve analýza grafiky textov je hlavnou témou zborníka *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)*. Zborník obsahuje príspevky, ktoré odznali na rovnomennej medzinárodnej konferencii, usporiadanej univerzitnou sekciou brnianskeho oddelenia *Výzkumného centra vývoje staré a střední češtiny (od praslovanských kořenů po současný stav)*. Konferencia sa uskutočnila v septembri 2010, s rovnakým vročením vyšiel aj zborník. Tvorí ho 30 príspevkov, ktoré sú zamerané na grafiku rozsiahleho obdobia vývoja češtiny od jej začiatkov až do roku 1902, keď boli publikované prvé *Pravidlá českého pravopisu*, ako aj na zohľadnenie ortografických vlastností prameňov pri tvorbe diachrónnych korpusov. Po dvoch úvodných všeobecnejších štúdiách je zborník rozdelený do štyroch častí na základe chronologického a tematického princípu. Jednotlivé príspevky sú zväčša zamerané na analýzu konkrétnych prameňov z rôznych období vývinu českej ortografie, prípadne na základe ich skúmania uvažujú o všeobecnejších tendenciách.

Úvodná štúdia Jany Pleskalovej (Brno) je venovaná vývoju starej češtiny z pohľadu dejín jazykovednej bohemistiky. Autorka v nej zachytáva vnímanie jednotlivých vývinových období starej češtiny od začiatkov ich skúmania v období národného obrodovania až po súčasný stav ich lingvistického poznania. V závere upozorňuje, že pre ďalší výskum staročeskej grafiky je potrebné rozšírenie materiálnej základne, preverovanie dôveryhodnosti prameňov a návrat k starým edíciám a ich úvodom. Prínosným je aj príspevok zameraný na základné pojmy grafematiky, ktorého autorom je Ondřej Šeřčík (Brno). Zaoberá sa v ňom ortografiou a ortografickým systémom, pojmami graf, diakritikon, interpunkt, zložený graf, digraf, graféma, alograf, či vzťahom medzi fónami, fonémami, grafami a grafémami. Autor poukazuje na potrebu rozvinutia ďalšej diskusie k terminologickým a metodologickým otázkam grafematiky.

Prvú časť zborníka s názvom *12. – 15. století* otvára príspevok Josefa Vintra, ktorý prináša nové poznatky o grafike Jagičových a Paterových glos. Uvádza, že glosy napísalo do latinského textu evanjelií a *Dialógov* Gregora Veľkého pravdepodobne niekoľko vyhnaných sázavských mníchov začiatkom 12. storočia značne variabilným primitívnym pravopisom. Viacznačnosť grafiky glos je vysoká a použitých je aj niekoľko digrafov. – Špecifikám grafiky najstarších českých toponymických bohemík sa venuje Michaela Čornejová (Brno). Autorka v prvej časti príspevku hodnotí doterajší prístup odbornej literatúry k bohemikám a upozorňuje na skreslené údaje o ich počte, ako aj na deficit relevantných informácií o listinách v českých toponomastických lexikónoch. Druhá časť je prezentáciou výsledkov analýzy záznamu vybraných hlások na materiáli najstarších toponymických bohemík. – Príspevok Naděždy Kvítkovej (Praha) je zameraný na grafickú stránku najstarších zápisov v Dalimilovej kronike, pričom sa sústreďuje na písanie palatálnych konsonantov *d', t', ň* a písanie grafém *i, y*. Písanie grafémy *y* ukazuje, že sa uplatňoval zreteľ nielen na vzťah graféma – fonéma, ale aj na vyššie jazykové roviny – lexikálnu, príp. morfológickú. – Pravopisu staročeských veršovaných legiend z obdobia Luxemburgovcov je venovaný príspevok Milady Homolkovej (ÚJČ AV ČR), ktorý vznikol v súvislosti s prípravou ich kritickej edície. Pozornosť sa v ňom sústre-

ďuje na dva javy, predstavujúce transkripčný a interpretačný problém – palatálne *ň* a grafémy použité na označenie sykaviek. – O zbierke staročeských kázni založených na legendách a jej pravopisných zvláštnostiach píše Marek Janosik-Bielski (ÚJČ AV ČR). Prvá časť jeho príspevku sa zaoberá všeobecnou charakteristikou pamiatky, druhú časť tvorí prehľad pravopisných špecifik zbierky, kde autor polemizuje s označením niektorých pravopisných zvláštností ako nárečových javov. – Kateřina Voleková (ÚJČ AV ČR) vo svojom príspevku *Specifické rysy pravopisného systému ve Slovníku klementinském (1455)* uvádza, že najväčší vplyv na grafickú podobu slovníka má dvojjazyčnosť textu a jeho slovníková štruktúra. Latinský text je písaný stredoeurópskym latinským pravopisom, český text kombináciou mladšieho zložkového a diakritického pravopisu. Autorka však poukazuje na ich vzájomné ovplyvňovanie. – Kvantite ako významovému diferenciacnému činiteľu v stredovekom právnickom texte sa venuje Martina Jamborová (ÚJČ AV ČR). Sústreďuje sa na grafický záznam staročeských slov *město* (vo význame ‚civitas‘) a *miesto* (vo význame ‚locus‘) v zápisoch nálezov mestského súdu, ktoré zapísal Jan z Gelnhausenu. – Štěpán Šimek (ÚJČ AV ČR) je autorom príspevku *K pravopisné podobě proprii cizího původu v prvotisku staročeského Překladu kroniky Twingerovy Beneše z Hořovic (1488)*. Všimá si najmä spôsob zápisu foném *c, k, f* a *t* v latinských menách a interferenciu princípov cudzieho a staročeského pravopisu. – Témou príspevku Miloslavy Vajdlovej (ÚJČ AV ČR) sú pravopisné špecifiká rukopisného zápisu *Cesty z Čech do Jeruzaléma a Egypta* Martina Kabátníka, najstaršieho pôvodného po česky písaného cestopisu. Svoje zážitky nadiktoval M. Kabátník pisárovi Adamovi Bakalárovi. Ako uvádza autorka, v zápise textu sa prejavuje hovorený charakter prejavu. – Jaroslava Pečírková, Hana Kreisingerová a Markéta Pytlíková (ÚJČ AV ČR) sledovali interpunkciu a členenie textu v staročeských biblických rukopisoch. Výsledky ich rozsiahleho výskumu ukázali, že staročeská biblická interpunkcia sa svojím umiestnením vo väčšine prípadov zhoduje s interpunkciou analyzovaných latinských biblií, ktorá je založená na tzv. pauzovom princípe (interpunkčné znamienko naznačovalo v texte logický predel, ktorý sa pri predčítavaní realizoval ako pauza) a na rozlišovaní miery významovej uzavretosti textových celkov prostredníctvom využitia interpunkcie a veľkých a malých písmen. – Pravopisu českých administratívnych textov zo 14. a 15. storočia a jeho zachyteniu vo vybraných edíciách sa venuje Veronika Bromová (Brno). Konfrontáciou s originálnymi pamiatkami hodnotí vybrané edície a prístup jednotlivých editorov pri vydávaní a transkripcii staročeských listín. V závere konštatuje nespoľahlivosť skúmaných edícií pre výskum hláskosloví a tvarosloví. – Posledným v tejto časti zborníka je príspevok Dušana Šlosara (Brno) o diakritickom pravopise. Opiera sa v ňom o spis *Orthographia Bohemica*. Inšpiráciou diakritického pravopisu bola podľa neho hlaholika, písmo mníchov v Emauzskom kláštore, ktoré má jednoduché písmená pre všetky hlásky. Diakritická funkcia bodky bola zrejme odpozorovaná z hebrejského písma, je napodobnením znamienka zvaného dageš. D. Šlosar taktiež uvádza indicie, ktoré hovoria za Husovo autorstvo *Orthographie*.

Druhá časť zborníka je venovaná pamiatkam pochádzajúcim zo 16. storočia až polovice 18. storočia (čeština z tzv. *doby střední*). Humanistický a barokový pravopis z lexikologického pohľadu skúma Petr Nejedlý (ÚJČ AV ČR). Poukazuje na problematickosť určenia reprezentatívnej podoby lexikálnej jednotky pri koexistencii viacerých variantov a uvádza časté problémy, s ktorými sa lexikológ či lexikograf stretáva, ak sa usiluje o systémovo ponímané zachytenie češtiny tohto obdobia na lexikálnej rovine. – Kateřina Rysová (Praha) predstava-

je zásady prepisu a lemmatizácie nemeckých prevzatí pre *Lexikálnu databázu barokovej a humanistickej češtiny*, ktorá bola vytvorená v Ústave pre jazyk český AV ČR. Problémy pri rozhodovaní o podobe lemmy pri nemeckých prevzatiach často spôsobovala zachytená grafická podoba slovných tvarov – (ne)označovanie kvantity či grafické rozlíšenie hlások *s, z, š, ž*. – Špecifikám pravopisného úzu rukopisných textov 16. storočia sa venuje Alena M. Černá (ÚJČ AV ČR). Sústreďuje sa najmä na „zavádzajúce“ javy, ktoré znižujú spoľahlivosť písomného záznamu a sťažujú korektnú interpretáciu textu – napr. prítomnosť protetického *v*, diftongizácia *y > ej*, jotácia či zápis sykaviek. – Príspevok s názvom *Psáti, neb tisknouti? (Nám4, ŠtVýb1 a písari)*, ktorého autorom je Ondřej Koupil, je zameraný na analýzu dvoch textov – predhovoru v reedícii prvej českej gramatiky z roku 1643, významného z hľadiska reflexie témy pravopisu daného obdobia, a praktickej príručky M. Steyera z roku 1668, v ktorej sa preferuje pravopisný úzus *Kralickej biblie* a odmieta sa nutnosť diferencovať medzi tlačiarenským a písárskym pravopisom. – Témou najrozsiahlejšej štúdie celého zborníka je interpunkcia českých tlačených kancionálov 17. a 18. storočia a jej transkripcia. Pavel Kosek (Brno) v nej podáva podrobný opis inventára interpunkčných znamienok a pravidiel ich používania. Všíma si, čo je pre dobový úzus typické, ako sa v interpunkcii piesní reflektuje ich hudobná povaha a na záver predkladá svoje pripomienky k transkripčným pravidlám českých piesňových textov raného novoveku. – Ďalší príspevok autorov Aleny A. Fidlerovej, Roberta Dittmanna a Veroniky S. Vladimírovej (Praha) je zameraný na používanie veľkých písmen pri substantívach v českých tlačených Bibliách raného novoveku. Metodologicky sa opierajú o výskum uskutočnený nemeckými bádateľmi z roku 1998. Analýza ukázala, že kralická tradícia a v nadväznosti na ňu tradícia *Biblie svätováclavskej* mali podiel na tom, že aj napriek tendencii písať substantíva veľkým začiatočným písmenom, uplatnenej v mnohých českých tlačiarňach 16. – 18. storočia, sa český pravopis nedal cestou pravopisu nemeckého. – Jana Zemanová (Brno) podrobila detailnej analýze grafickú stránku kancionálu z Ostrej Lhoty. Autorkin výskum potvrdil skutočnosť, že pravopisné zmeny, ktoré už boli bežné v tlačených textoch, prenikali do písárskeho úzu pomalšie (napr. absencia grafémy *ů*, diakritické označovanie palatálnosti konsonantov, prítomnosť zložiek v rukopisných textoch).

Obdobiu od polovice 18. do 19. storočia je venovaná tretia časť zborníka, ktorú otvára Tilman Berger (Tübingen) svojím príspevkom *Argumentace reformátorů českého pravopisu v letech 1780 – 1850*. Autor v ňom analyzuje argumenty za reformu pravopisu a proti nej používané v diskusiách o pravopise v danom období a podáva ich typológiu. Dospieva tak k všeobecným záverom o meniacich sa hodnotách pravopisného diskurzu. – Recepciou pravopisu gramatika J. V. Póla jeho viedenskými a viedensko-novomestskými súčasníkmi – Weidemannom, Zlobickým, Šimekom, Spurným, Krbecom a Prokopom – sa zaoberá Stefan Michael Newerkla (Viedeň). Uvádza, že Pólove návrhy pravopisných pravidiel sa dočkali väčšieho rozmachu v 70. rokoch 18. storočia, v 80. rokoch už narastala autorita J. Dobrovského. – Pravopis českých textov z konca 18. storočia (konkrétne dva texty J. Rulíka) je témou príspevku Stanislavy Spinkovej (ÚJČ AV ČR). Zameriava sa v ňom najmä na písanie veľkých a malých písmen, písanie spoluhláskových skupín a stupeň adaptácie slov cudzieho pôvodu. – Robert Adam (Praha) analyzuje grafickú stránku korešpondencie Boženy Němcovej. Autor komentuje koexistenciu rôznych pravopisných systémov, druhov použitého písma, všíma si pravopis listov z hľadiska dodržiavania pravidiel opísaných v dobových príručkách. V závere predstavuje zásady transkripcie použité pri kritickej edícii korešpondencie B. Němcovej. –

Pravopisu korešpondencie ďalšej významnej osobnosti českého umeleckého života Bedřicha Smetanu je venovaný príspevok Lucie Rychnovskej (Brno), ktorá uvádza, že Smetanov pravopis výrazne ovplyvnila jeho jazyková kompetencia – navštevoval školy s vyučovacím jazykom nemeckým, žil v cudzine a češtinu sa začal cielene učiť až v dospelosti, dovtedy ju poznal len v jej hovorenej forme. – Tretiu časť zborníka uzatvára Katarína Muziková (Bratislava) príspevkom, v ktorom sa zaoberá pravopisom češtiny na Slovensku v obrodenskom období. Autorka ho na základe výskumu používania vybraných grafém v dobových periodikách charakterizuje ako nejednotný a rozkolísaný, poznačený variantnosťou. Zároveň vymedzuje dve vývinové línie, ktoré sa uplatnili v ortografii češtiny na Slovensku v danom období: prvá reprezentuje pokračovanie v tradícii českobratského pravopisu, druhá akceptovanie súdobých českých pravopisných reforiem, sprevádzané snahou o vlastný prístup k riešeniu problematiky so zreteľom na kultúrno-spoločenské potreby Slovákov.

Štvrtá, posledná časť zborníka nesie názov *Počítačové nástroje*. Obsahuje štúdie zamerané na využitie elektronických nástrojov pri spracovaní staršej lexiky. Martin Stluka (Praha) píše o spracovaní jednotlivých pravopisných systémov v rámci diachrónnej zložky Českého národného korpusu. Uvádza, že základným cieľom spracovania textov pre diachrónny korpus je zaistiť jednotné prehľadávanie textov a súčasne zachovať čo najviac relevantných lingvistických informácií. Aplikované sú preto tri princípy: texty nie sú transliterované, ale transkribované; sú značkové a lemmatizované. Autor sa podrobne venuje práve používaným značkám a poukazuje na potrebu odlišnej transkripcie textov písaných primitívnym, zložkovým alebo bratským pravopisom. – František Martínek (Praha) vo svojom príspevku s názvom *Pravopis starších textů versus textový korpus k lingvistickým analýzám* predstavuje niekoľko edičných problémov pri budovaní korpusu, ktorý je základom projektu *Lingvistická analýza českých humanistických textů*. Po ich rozборе autor teoreticky odôvodňuje postup transkripcie a koncentruje sa na všeobecnejšie otázky – napríklad, aký postoj je potrebné zaujať k javom, stojacim na pomedzí pravopisu a hláskoslovía. – Štvrtú časť a zároveň aj celý zborník uzatvárajú Boris Lehečka a Kateřina Voleková (ÚJČ AV ČR) príspevkom o (polo)automatickej počítačovej transkripcii, ktorým prezentujú dva nástroje s pracovnými názvami *Brus* a *Transkriptor*. Tie majú pomáhať pri štúdiu transliterovanej podoby prameňa, kontrole transkribovaného prepisu a uľahčiť tvorbu transkribovaných textov, ak existuje transliterovaný počítačový prepis originálu.

Zborník *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)* je významným zdrojom nových poznatkov o grafike rozsiahleho obdobia vývoja češtiny od jej začiatkov až po publikovanie prvých *Pravidiel českého pravopisu* na začiatku 20. storočia. Autori jednotlivých príspevkov podrobili analýze rukopisné i tlačené pamiatky širokého žánrového spektra, od najstarších pamiatok českého jazyka a súvislých staročeských textov z obdobia stredoveku cez obdobie češtiny strednej doby až po obdobie 19. storočia, pre ktoré boli charakteristické návrhy pravopisných reforiem. Pozitívom je, že autori sa venujú aj tým témam, na ktoré sa dosiaľ v historickej bohemistike nesústredovala dostatočná pozornosť. Ide napr. o problematiku interpunkcie či písania veľkých a malých písmen, ktoré sú výhradne záležitosťou písaného jazyka. Súčasťou mnohých príspevkov sú prehľadné tabuľky, grafy, ukážky častí skúmaných textov či obrázky, čo zvyšuje ich poznávaciu hodnotu.

Zborník je veľmi cenným prameňom poznatkov aj pre slovenskú lingvistiku, keďže čeština zastávala významnú pozíciu v dejinách spisovnej slovenčiny nielen v predspisovnom, ale

aj spisovnom období a grafickej stránke rukopisných či tlačených pamiatok zo starších vývinových období slovenčiny sa u nás dosiaľ nevenovala systematická bádateľská pozornosť. Inšpiratívny je aj z hľadiska použitej terminológie i metodologických postupov pri práci s textovým pramenným materiálom, s možnosťou ich aplikácie napr. pri príprave kritických edícií. Zaujme aj odborníkov z iných vedných disciplín, ktorí pracujú s textami zo starších vývinových období, napr. historikov, archivárov, muzikológov atď.

Publikácia *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)* je svedectvom dlhodobého a systematického záujmu o grafiku textov v českom lingvistickom prostredí a veľkým prínosom a stimulum aj pre slovenskú jazykovedu, v ktorej skúmanie vývinu pravopisu najmä v predspisovnom období stojí na periférii pozornosti lingvistov.

Zuzana Hargašová

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

KESSELOVÁ, Jana – KARPINSKÝ, Peter – IMRICHOVÁ, Mária – PODHAJECKÁ, Katarína:

Spojky a spájacie prostriedky v slovenčine. Synchronia – diachronia – ontogenéza

Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2013. 312 s.

ISBN 978-80-224-1303-9

OBSAH

ÚVOD

I. SYNCHRONIA

Operátory zlučovacieho vzťahu v komunikačných a kognitívnych súvislostiach

Operátory alternatívneho vzťahu

O vzťahu operátorov príпустkového a odporovacieho vzťahu

Operátory príčinného vzťahu

O vzťahu sekundárnych predložiek a spojkových výrazov zreteľového vzťahu

Komunikačno-funkčné aspekty operátorov na rozširovanie a rozvíjanie výpovede v normatívnom texte

Konkurencia a komplementarita relatíva *čo* a korelatíva *to* – *čo* v predmetových vetách

II. ONTOGENÉZA

Spojky v ranom štádiu ontogenézy reči

III. DIACHRONIA

Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede v texte tzv. *Spišských modlitieb* zo staršieho predpisovného obdobia

Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede v texte prekladu *Magdeburského práva Žilinskej mestskej knihy*

Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede v slovenských častiach textu *Ostrihomského rituálu* z mladšieho predpisovného obdobia

Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede v kodifikácii Antona Bernoláka

Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede v texte *Zatraceňja* a *Spaseňja* zo štúrovského obdobia

Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede v texte *Ženská lest'* z roku 1885

IV. ZÁVER

V. SUMMARY

VI. LITERATÚRA

KRONIKA

UNIVERZITNÝ PROFESOR PAVOL ŽIGO ŠESŤDESIATROČNÝ

„Zložitost' vývinu jazyka je len v pochopení množstva analógií a anomálií.“

P. Žigo

Po desiatich rokoch opäť nastal čas, aby sme nadviazali na riadky uznania Juraja Dolníka, ktoré adresoval vtedy „prvostupňovému“ jubilantovi Pavlovi Žigovi – univerzitnému profesorovi a vedcovi, ktorý je „vo vedeckej komunite známy ako osobnosť neustále rozvíjajúca svoj talent húževnatou prácou“. Každý, kto mal tú česť spoznať sa s týmto vzácnym človekom, vie, že jeho práca je aj jeho koníčkom a lingvistickému bádaniu sa venuje intenzívne aj vo chvíľach voľna. Svedčí o tom nielen počet publikačných výstupov (viac ako 420), ktoré sú výsledkom jeho celoživotnej vedeckej a odbornej práce, ale najmä široké spektrum jeho bádateľských, pedagogických, organizačno-riadiacich či popularizačno-náučných aktivít, prostredníctvom ktorých šíri úctu a lásku k slovenčine nielen doma, ale i za hranicami Slovenska.

Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc., sa narodil 25. 4. 1953 v Lučenci, v rokoch 1972 – 1977 študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave odbor slovenský jazyk – ruský jazyk. Na Katedre slovenského jazyka FF UK pôsobí od roku 1977 (od roku 1998 ako profesor), v rokoch 1997 – 2000 pôsobil aj vo funkcii prodekana pre vzdelávaciu činnosť a v rokoch 2000 – 2003 vo funkcii prodekana pre vedeckú činnosť. Od roku 2012 vykonáva funkciu riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV (od roku 2004 odborný pracovník, v rokoch 2007 – 2011 zástupca riaditeľa).

Vo svojom diele P. Žigo nadväzuje na diachrónne zamerané výskumy Eugena Paulinyho a Rudolfa Krajčoviča, pričom posunul ich bádateľské závery a teórie do sveta súčasnej lingvistickej metodológie. P. Žigo svoje myšlienky o explanácii a o zmenách v jazyku motivovaných riadiacimi princípmi analógie, relatívnosti či vývinu spracoval v kolektívnych monografiách *Princípy stavby, vývinu a fungovania jazyka* (1999) a *Princípy jazyka* (2003) a prispel tak k formovaniu nových prístupov v odbornej i vedeckej výchove mladej generácie. Počas svojho 36-ročného pôsobenia na Katedre slovenského jazyka FF UK školiteľsky viedol mnohých študentov pri písaní bakalárskych, diplomových a rigorózných prác. V priebehu posledného desaťročia vedecky inšpiroval, motivoval a vychoval šiestich doktorandov (S. Habijanec, R. Kamenárová, K. Muziková, M. Braxatoris, M. Kopecká, Z. Hargašová), ktorí pôsobia na vysokoškolských katedrách slovenčiny alebo v jazykovednom výskume doma či v zahraničí. Všetci sa vo svojom výskume primárne zameriavajú na vonkajšie alebo vnútorné dejiny slovenčiny v porovnaní s inými jazykmi zo štruktúrneho, ale najmä explanačného hľadiska a nadväzujú tak na lingvistickú školu svojho učiteľa.

V posledných desiatich rokoch je najvýznamnejšou oblasťou vedeckého záujmu P. Žiga výskum gramatického vývinu slovenského jazyka v porovnaní s inými slovanskými jazykmi

a výskum procesov formovania substantívnych deklinácií, ich vnútrojazykových a mimojazykových motívácií podmienených najmä analógiou ako všeobecným princípom fungovania jazyka a myslenia. Výsledkom výskumu v oblasti konvergentných a divergentných vývinových tendencií v slovanskom jazykovom areáli je najnovšia monografická práca *Analógie a anomálie v substantívnej deklinácii slovanských jazykov* (2012). Toto dielo je významným prínosom slovenskej lingvistiky s ambíciou vyplniť medzeru, ako autor píše, „medzi vysvetľovaním vývinových zmien a ich výsledkami v súčasnom jazyku v dimenziách, ktoré nie sú kompromisnou podobou spisovného jazyka a z areálového hľadiska presahujú administratívne hranice území, na ktorých sa deklarujú ako štátne jazyky“. Pavlovi Žigovi sa podarilo prispieť k spracovaniu tejto náročnej problematiky veľmi fundovaným a zároveň prehľadným textom vďaka kartografickému spracovaniu vybraných morfológických javov z dotazníka slavistického výskumného projektu *Slovanský jazykový atlas*. Počas svojho dlhoročného aktívneho pôsobenia v tomto medzinárodnom projekte inicioval nové metodologické prístupy práve v spracovaní gramatických javov v jazykovej geografii a výrazne posunul realizáciu celého medzinárodného projektu ako autor originálneho počítačového programu, ktorý je v súčasnosti záväzný pre všetky národné komisie participujúce na tomto projekte. Pavol Žigo pôsobí v tomto projekte ako člen hláskoslovno-gramatickej sekcie a zároveň vedie počítačovú sekciu projektu. Zaslúžil sa aj o vydanie 4. zväzku lexikálno-slovotvornej série – *Polnohospodárstvo* (Bratislava, 2012 – zväzok do tlače redakčne pripravila slovenská národná komisia a jeho vedeckou redaktorkou je A. Ferenciková). Široký záber vedeckého bádania profesora Pavla Žiga v tejto oblasti zachytáva súbor jeho štúdií (studia selecta), ktorý vyšiel v súbornom vydaní pod názvom *Historická a areálová lingvistika* (2011).

Za obdobie ostatných desiatich rokov bol i editorom a redaktorom viacerých publikácií a zborníkov venovaných onomastike, dejinám spisovnej slovenčiny, slavistike či dialektológii, ako napríklad *Braslav I* (2002), *Braslav II* (2003), *Braslav III* (2003), *Vlastné meno v komunikácii. 15. slovenská onomastická konferencia* (2003), *Philologica LVI. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského* (2003), *Jazykovedné štúdie XXVI. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania* (2009), práca E. Jónu *Novohradské nárečia* (2009).

Okrem mimoriadne bohatej publikačnej činnosti je prof. Pavol Žigo riešiteľom desiatok vedeckých projektov a je tiež členom viacerých medzinárodných a domácich organizácií, vedeckých orgánov a odborných komisií. Najvýznamnejšie z nich uvádzame v prehľade: Dialektologická komisia pri Medzinárodnom komitáte slavistov, Medzinárodná komisia pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitáte slavistov, Slovenská onomastická komisia pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV (2006 – 2010, predseda), Kodifikačná komisia pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, Pravopisná komisia pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLŠ SAV (člen výboru), Slovenská onomastická komisia (1984 – 2001 tajomník, od r. 2001 predseda), redakčné rady domácich časopisov *Slovenská reč*, *Kultúra slova*, *Jazykovedný časopis*, zahraničných časopisov *Nyelvör* (Budapešť), *Eslavistica Complutense* (Madrid) či zborníka *Studia Academica Slovaca*, Vedecká rada Filozofickej fakulty UK, Spoločné odborové komisie pre doktorandské štúdium vo vedných odboroch 73-03-9 Slovenský jazyk a literatúra, 73-01-9 Všeobecná jazykoveda, 73-09-9 Slavistika – Slovanské jazyky a literatúra (predseda), Rigorózna komisia Slovenská filológia: ruský jazyk (predseda). Pôsobil aj v Predsedníctve a vo Výkonnom výbore grantovej agentúry VEGA ako predseda komisie pre estetiku, vedy o umení a jazykovedu.

Pavol Žiga je aj zanietým propagátorom vedeckých bádání o jazyku v množstve rozhlasových a televíznych diskusných či vzdelávacích programov. Témou jedného z posledných bol príspevok prof. P. Žiga k rozšírovaniu nápisu na bojníanskej plakete, ktorá by podľa neho mohla byť jedným z najstarších svedectiev o hlaholskom písme na našom území.

Z knižných titulov, ktoré sú určené širokému publiku, spomeňme súborné diela *Slovacicum* (2004) a *Slovensko* (2006) kolektívu autorov Univerzity Komenského pod vedením Pavla Žiga. Prvá publikácia vznikla z potreby pripraviť reprezentatívny študijný materiál pre lektoráty slovenského jazyka a kultúry na univerzitách v zahraničí. Druhú bohato ilustrovanú publikáciu privíta každý, kto chce získať kvalifikovaný pohľad do dejín kultúry nášho národa, do spoločensko-politického vývoja Slovenska, dejín spisovného jazyka, literatúry, divadla, výtvarného umenia, ľudovej kultúry a osudov Slovákov v zahraničí. Z najnovších titulov nemôžeme nespomenúť opätovné vydanie diela Eugena Paulinyho *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*, ktoré vyšlo v reedícii pod názvom *Na písme zostalo. Dokumenty Veľkej Moravy* ako nadčasové dielo a pocta k 1150. výročiu prichodu sv. Cyrila a Metoda na naše územie.

Pri príležitosti životného jubilea P. Žiga zorganizovala Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLEŠ SAV spolu s Katedrou slovenského jazyka Filozofickej fakulty UK v Bratislave medzinárodnú konferenciu *Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty*, ktorá sa konala 22. – 23. apríla 2013 v Častej-Papierničke. Zúčastnilo sa jej 83 jazykovedcov i iných odborníkov zo Slovenska i zo zahraničia (Bielorusko, Česká republika, Maďarsko, Poľsko, Rakúsko, Slovinsko, Vojvodina). Do dvojdňového programu bolo zaradených 10 plenárnych prednášok a 41 prednášok v sekciami, pričom sa účastníci mohli zamerať na oblasti, ktoré súvisia s vedeckovýskumnou činnosťou P. Žiga, ako napríklad vývin slovenského jazyka, vonkajšie dejiny jazyka, dialektológia, onomastika, komparatívna lingvistika a slavistika, všeobecná jazykoveda a metodológia, či počítačové technológie a digitalizácia lingvistického materiálu. Úspech konferencie svedčí o tom, že monografické práce i štúdie P. Žiga prispievajú nielen k rozvoju vedeckého poznania v oblasti lingvistiky, ale sú tiež dôležitým študijným prameňom pre diachronne i teoretické všeobecnolingvistické disciplíny, ktoré uznáva aj zahraničná vedecká komunita.

Milý pán profesor, za všetkých tých, ktorí mali to šťastie byť Vašími doktorandmi, sa Vám chcem poďakovať za rozhľad i nadhľad, ktorého sa nám hojne dostalo, za ochotu pomôcť, či vysvetliť i za slová povzbudenia, ktoré vo vedeckých začiatkoch často chýbajú.

V mene Vašich študentov, kolegov a priateľov Vám do ďalších rokov želim, aby boli plné rodinného šťastia, pevného zdravia a tvorivých síl, aby ste aj naďalej boli inšpiratívnou vedeckou autoritou, ktorú si vážime, a zároveň človekom s veľkým srdcom, ktorého máme radi.

*Много лета, dorže učитеľу!

Renáta Kamenárová
Scuola di Lingue e Letterature, Traduzione e Interpretazione
Università di Bologna

JUBILEUM PROFESORKY DANIELY SLANČOVEJ

12. júla tohto roku sa významného životného jubilea dožila profesorka Daniela Slančová, významná slovenská jazykovedkyňa, vysokoškolská pedagogička, členka viacerých vedeckých a redakčných rád a komisií, v súčasnosti vedúca Inštitútu slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Za týmto enumeratívnym, faktograficky pôsobiacim radom sa skrýva predovšetkým niekto, koho by najpriliehavejšie bolo možné označiť, parafrázujúc jedno z vedeckých diel jubilančky, ako človeka *autority* a *lásky*. *Autority* ako atribútu odrážajúceho prirodzený rešpekt, ktorým disponuje a ktorý je založený na jej výrazných osobnostných kvalitách i profesionálnej erudícii. *Lásky* ako atribútu jej empatického nastavenia voči ľuďom, výrazu toho, že každý aspekt jej činnosti je preniknutý ľudským a osobnostným rozmerom, čímisi, čo so sociológom Florianom Znanieckim môžeme označiť ako humanistický koeficient.

Biografické podložie jubilančky sa rozprestiera v siločiarach Poprad – Prešov – Bardejovské Kúpele. Narodila sa v Poprade, v rodine známeho lekára Bela Klepsatela, ktorého poznali generácie športovcov na celom Slovensku. Po štúdiu na základnej škole a gymnáziu v Prešove nastúpila Daniela Slančová na Filozofickú fakultu v Prešove UPJŠ v Košiaciach. Jej lingvistické myslenie sa utváralo už počas vysokoškolského štúdia a hneď po jeho skončení vo vedeckej komunite lingvistov a literárnych vedcov vtedajšej Katedry slovenského jazyka a literatúry. Po prvých článkoch publikovaných v Prešovských novinách a recenziách v Kultúre slova Daniela Slančová vstupuje v roku 1981 do lingvistického výskumu a predstavuje sa lingvistickej obci štúdiom *Príspevok k lexikálnej charakteristike eseje*, avizujúcou prvú oblasť svojho vedeckého záujmu – esej ako žáner, esejistický štýl. Už o tri roky neskôr predkladá (nepublikovanú) kandidátsku dizertačnú prácu *Jazykovo-štylistická charakteristika eseje a esejistického štýlu* (1984). V uvažovaní o eseji ako výsostne individualizovanom žánri sa utvára, ale i naplno odkrýva a predznamenáva individuálny vedecký štýl a myšlienkový profil jubilančky – presnosť pri vymedzení objektu výskumu, mnohostrannosť v dialógu s predchodcami, rešpekt k výskumnému materiálu a precíznosť pri jeho spracovaní, tvrdenia opreté o dôkazy, jazyk a text videný cez prizmu človeka a jeho textotvornú aktivitu. A ešte jedna výrazná črta vedeckej metódy jubilančky: návraty k téme, viacspektvosť v bádani, overovanie, korigovanie, precizovanie vlastných úsudkov, a to všetko v mene vedeckej pravdy, presvedčivosti, ale predovšetkým hodnoty a osobne prežívaného zmyslu lingvistickej práce. Ezejistický štýl, podľa jubilančky typický medzištýl, a esej ako žáner, v ktorom štýlová norma esejistického štýlu nachádza svoje plné, „totálne“ uplatnenie, neprestávajú byť objektom výskumného záujmu ani po obhajobe dizertácie. V druhej polovici 80. rokov sa D. Slančová zacieľuje na široké rozpätie štylistickej príznakovosti, obraznosti a figuratívnosti v esejach Vladimíra Mináča, Albína Bagina, Jána Števceka, aby sa zhruba po decéniu k eseji vrátila v podobe samostatnej kapitoly *Hispanšská esejistika v slovenskom kontexte*, tvoriacej doslov k Martínezovej *Teórii eseje* (*Esej ako literárny žáner, štúdium jej vlastností*, 1996).

V „esejistickom období“ možno vidieť expozíciu, po ktorej nasleduje permanentná prítomnosť D. Slančovej v slovenskej štylistike a rétorike. Prekračovanie medzi systémovej lingvistiky a gravitácia ku komunikačno-pragmatickej orientácii sa vystužuje najprv spoluautorstvom vysokoškolskej učebnice *Kultúra hovoreného slova* (1990) a kontinuálne prechádza do súbežného teoreticky i aplikačne orientovaného výskumu v oblasti štylistiky aj rétoriky.

Výsledkom oboch výskumných smerovaní sú vysokoškolské učebnice: *Praktická štylistika*. (*Štylistická príručka*, 1994) a *Základy praktickej rétoriky* (2011). Obe sa stali nielen obľúbenými učebnicami študentov, ale oceňovanými a často citovanými prácami v slovenskej i českej jazykovede. Ján Horecký v recenzii *Skutočne praktická štylistika* (1995) vyzdvihuje autorino „pozoruhodné úsilie o zaradenie praktických poznatkov do širších teoretických súvislostí a o zachytenie súčasného stavu náuky o štýle v slovenskej jazykovede. Svedčia o tom nielen už spomínané javy, ale aj zaradenie štylistickej problematiky do širšieho rámca verbálnej komunikácie a upozornenia na diferencovanosť národného jazyka, na rozličné komunikačné sféry.“¹ Okrem toho Daniela Slančová – v polovici 90. rokov u nás ako jedna z prvých – *Praktickou štylistikou* vnesla do slovenskej lingvistiky výklad Leechových princípov a zásad efektívnej verbálnej komunikácie vychádzajúci zo systému Griceových konverzačných maxím. Otvorený systém pravidiel týkajúcich sa interpersonálnych vzťahov i zákonitostí textovej výstavby voľne interpretovala a aplikovala na textotvornú prax v slovenskom kultúrnom prostredí a v domácej jazykovej situácii.

D. Slančová, teoretička jazyka a štýlu, má zároveň vynikajúce didaktické schopnosti. Z praxe vyučovania vychádzajúce a do praxe určené *Základy praktickej rétoriky* (2011) sú ukážkou, ako písať príťažlivý a čítavý text pre vysokoškolských študentov, ktorý nezľavuje ani z komplexnosti výkladu, ani z presnosti jazyka. J. Kraus v recenzii *Slovenská rétorika z pohľadu nauky o jazyce a štýlu* (2002) vyzdvihuje, že učebnicový charakter textu nebráni zaraďovaniu náročnejších, ale rozhodne užitočných výkladov z okruhu rétorickej teórie, jazykovedy, teórie komunikácie a psychológie. Podľa recenzenta, ktorý je sám autorom *Rétoriky v evropské kultúre* (1998), súbor praktických príručiek o rétorike, ktoré má český i slovenský čitateľ k dispozícii, sa prácou D. Slančovej obohatil o ďalšiu potrebnú knihu mimoriadne dobrej úrovne.

K teoretickým doménam D. Slančovej v štylistike, socio- a pragmalinguistiky rozhodne patrí uvedenie a výskumné potvrdenie opodstatnenosti termínu register, o ktorého potrebe prvý raz konferenčne uvažovala v príspevku *Potrebuje reflexia súčasnej slovenskej jazykovej situácie pojem register?* v roku 1997. Uvedením tohto termínu zásadným spôsobom prispela do diskusie motivovanej napätím „v miere abstrakcie medzi singulárnym štýlom konkrétneho textu (jazykového prejavu) a funkčným (interindividuálnym) štýlom“ (ibid, s. 94).² S odstupom viac ako 15 rokov už možno jednoznačne hovoriť nielen o výraznej metodologickej inšpirácii výskumu slovenskej jazykovej situácie, ale aj o verifikácii autorkinho tvrdenia, že register sa vyznačuje istým stupňom štruktúrovanosti a nejde len o čirý súbor (lexikálnych) prostriedkov. Dôkazy prinášajú jednak vlastné výskumy jubilatky v oblasti registra učiteľiek materských škôl a trénerského registra, výskumy študentov pod vedením jubilatky (napr. letecký komunikačný register), ale aj výskumy týmto termínom inšpirované (v oblasti komunikačného registra v rolových hrách detí, v medicínskom prostredí, v oblasti registrovej motivácie lexikálnych jednotiek, v onomastike i v didaktike). Keďže register sa vymedzuje vzhľadom na spoločnú aktivitu ľudí, charakter prostredia a vzájomné vzťahy medzi komunikantmi,

¹ HORECKÝ, Ján: Skutočne praktická štylistika. In: Kultúra slova, 1995, roč. 29, č. 5, s. 292 – 294.

² SLANČOVÁ, Daniela: Potrebuje reflexia súčasnej slovenskej jazykovej situácie pojem register? Príspevok na vedeckej konferencii Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. Banská Bystrica – Donovaly 11. – 13. septembra 1997.

niet pochýb, že uvedením tohto termínu sa prehlbuje jubilantkino antropocentrické nazeranie na jazyk i verbálnu komunikáciu.

Druhou stránkou metodologickej inšpirácie je chápanie registra vo vzťahu k fungovaniu národného jazyka, t. j. registra prestupujúceho variety a semivariety národného jazyka. Individuálne a tandemové bádania jubilantky spolu s Miloslavou Sokolovou sú zacielené na výskum postojov k jazyku, špecifických funkcií a podôb vokativu, ale hlavne variet hovorenej podoby slovenčiny na východnom Slovensku. Návrat k varietám po pätnástich rokoch potvrdzuje, že stratifikačné videnie slovenčiny oboch autoriek z konca 90. rokov bolo nanajvýš adekvátne a presné. Aj s časovým odstupom „možno pozorovať také zvukové, gramatické a lexikálne javy, ktoré sú charakteristickými znakmi východoslovenskej subštandardnej variety, východoslovenského variantu štandardnej variety, celoslovenskej štandardnej variety a spisovnej variety“ (Slančová – Sokolová, 2011).³

V poslednej dekáde minulého storočia, možno i pod vplyvom lektorského pôsobenia na Univerzite Johna Carolla v Clevelande (1994 – 1995), si Daniela Slančová výrazne uvedomuje pestrosť, pluralitu, ba až, ako sama hovorí, eklekticismus výskumných postojov, názorových línii a myšlienkových prístupov k jazyku a verbálnej komunikácii. Konzekvenciou sa však pre jubilantku nestala konštatačná enumeratívnosť či statická deskriptívnosť. D. Slančová zvolila „akčnejšiu“ alternatívu. Cítiť ju už medzi riadkami rozsiahlej rozhladovej a informačne nasýtenej recenzie *Quo vadis, stylistika?*⁴ (1999). Zanedlho po nej jubilantka predstavuje slovenskej a prostredníctvom časopisu *Stylye* (Beograd – Banja Luka, 2003) aj zahraničnej lingvistickej komunite vlastnú „varietu“ stylistiky, a to v podobe dnes už dobre známej interaktívnej stylistiky. Hlasy o potrebe novej stylistiky, ktorá by zmenenú a diferencovanú sociálnu, jazykovú i metodologickú situáciu reflektovala plastickejšie, sú i vnútornými hlasmi jubilantky. Nová koncepcia stylistiky sa rodí ako výsledok svojských, z kombinácie transdisciplinarity a interakcie vyrastajúcich interpretačných pozícií autorky, sformovaných neprestajným a húževnatým štúdiom a vlastným bádanim. Nanovo sa ohláša Slančovej prístup k jazyku cez prizmu človeka, keď sa v jednom z argumentov pre chápanie stylistiky ako transdisciplíny prikláňa k názoru Stanisława Gajdu, že stylistika sa zaoberá ľudskou textovou aktivitou, a preto má zahŕňať všetky aspekty tejto aktivity. Svoje výskumné smerovanie D. Slančová hodnotí ako humanistickú lingvistiku. V dialógu s výsledkami slovenskej, českej a zahraničnej stylistiky sa posúva od chápania stylistiky ako vedy o variabilite jazyka k širšiemu chápaniu stylistiky ako vedy o variabilite verbálnej interakcie, a to s konzekvenciami pre všetky kardinálne problémy stylistiky, počnúc vymedzením predmetu, cez vnútornú diferenciáciu stylistiky, kategórie štýl, štýléma, komunikačný akt až po výskumné postoje k nim.

Koniec 90. rokov predstavuje vo vedeckom živote jubilantky ešte jeden medzník. V roku 1999 vychádza monografia, ktorá je prvou výskumnou aplikáciou termínu/pojmu register, prvou aplikáciou teórie výpovedných aktov Jána Horeckého a prvou prácou v slovenskom kontexte, ktorej objektom výskumu je reč orientovaná na dieťa – *Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra*. V recenzii sa Ján Horecký o. i. stotož-

³ SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Návrat k varietám hovorenej podoby slovenčiny na východnom Slovensku po pätnástich rokoch. In: *Vídy jazyka a jazykovedy*. Na počesť Miloslavy Sokolovej. Ed. M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011, s. 341 – 357. Dostupné aj na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Olostiak2/index.html>

⁴ Ide o recenziu knihy J. Hoffmannovej *Stylistika a...* (1997).

ňuje s požiadavkou autorky adresovanou ďalším bádateľom, že „je potrebné zhromaždiť čo najreprezentatívnejší materiálový korpus z komunikácie s deťmi a podať čo najdetailnejší opis vnútorne variabilného registra reči orientovanej na dieťa“ (1999, s. 47).⁵ Vtedy, pravdepodobne, ani sama autorka netušila, že ide o výzvu ďalším bádateľom, pre ktorých sa sama stane líderkou, a navyše, že výskum prekročí hranice reči orientovanej na dieťa a zameria sa na reč dieťaťa samotnú. A azda je to i symbolické, že príspevkom *Priemerná dĺžka výpovede ako ukazovateľ ontogenézy reči* na konferencii Slovenčina na začiatku 21. storočia, publikovaným v spoluautorstve so Svetlanou Kapalkovou, Marínou Mikulajovou a Ivetou Bónovou (2004), sa pre jubilanтку otvára nové bádateľské smerovanie, ktoré v podobe základného aj aplikovaného výskumu ranej ontogenézy reči dieťaťa výraznou mierou vyplňa výskumný priestor jubilanťky v novom tisícročí. Ani nie za decénium výskumu sa jubilanťka stala rešpektovanou autoritou aj v oblasti výskumu ranej ontogenézy reči. Jan Průcha v prehľadovej práci *Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky* (2010, s. 14) tvrdí, že „[n]a rozdiel od súčasnej situácie v České republice je na Slovensku prováděn systematický výzkum dětské řeči, a to na vynikající vědecké úrovni. Děje se tak v rámci virtuální laboratoře dětské řeči, která působí od konce 90. let na Filozofické fakultě Prešovské univerzity, pod vedením prof. Daniely Slančové“.⁶ Systematickým a kontinuálne prebiehajúcim výskumom fonologického vývinu reči, komunikačného registra ako prostriedku verbálnej socializácie dieťaťa, pragmatických funkcií vo vývine rečovej činnosti, vzťahu syntaxe a pragmatiky, pragmatiky a sémantických kategórií, vývinu narácie, vývinu kategórie kvantifikácie, metodologických otázok tvorby skrínového nástroja na diagnostiku rečového vývinu, bilingvizmu, vývinu lexiky atď. sa jubilanťka vypracovala na medzinárodne akceptovanú lingvistiku, ktorá svoje výsledky prezentovala minimálne v dvadsiatke miest Európy, Ameriky a Kanady, vo viacerých aj opakovane.

K tomuto mimoriadne bohatému registru vedeckých a publikačných výstupov sa radia ďalšie, ktoré sú výsledkom individuálneho i tímového úsilia. Spomeňme aspoň porovnávacie slovensko-české a slovensko-maďarské štúdie, spoluautorstvo na príprave *Tezauru estetických výrazových kvalít* (2011), umelecké preklady, heslá v terminologických slovníkoch, recenzie, prehľadové práce, redakčné a zostavovateľské práce, spomedzi ktorých osobitne vyzdvihujeme kontinuálnu 16-ročnú bibliografickú prácu na *Linguistic bibliography*, vydávanú Stálym medzinárodným výborom lingvistov pod záštitou Medzinárodnej rady pre filozofiu a humanistické štúdiá v Leidene a Bostone. Je autorkou odborných a popularizačných článkov, pred-slovov, doslovov a záložiek, rozhlasových relácií a rozhovorov, jazykových okienok. Je posudzovateľkou viac ako štyroch desiatok knižných prác a približne takého istého počtu kvalifikačných prác. A to všetko popri práci vo vedeckých grémiách na Prešovskej univerzite i mimo nej a popri vedení grantových tímov a štyroch katedier Inštitútu slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií FF PU.

Popri vedeckom a pedagogickom pôsobení Daniely Slančovej nemožno nespomenúť aj jej osobnostný, ľudský rozmer. Tak ako primárna oblasť jej lingvistického pôsobenia, štylisti-

⁵ HORECKÝ, Ján; Slančová, D.: Reč autority a lásky (Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1999. 224 + 51 s. Jazykovedný časopis 2000, roč. 51, s. 44 – 46.

⁶ PRŮCHA, Jan: Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky. Praha: Grada 2010. 199 s.

ka, ktorá v sebe integruje poznatky čiastkových jazykových disciplín i transdisciplinárnych aspektov, je syntetické i jej záujmové nastavenie, ktoré zahŕňa rôznorodé stránky – od krasokorčuľovania cez romány Davida Lodgea až po zbieranie vrecúšok od cukru. Prívlastok interaktívna zasa výstižne charakterizuje dimenziu jej interpersonálnych vzťahov: tí, ktorí mali možnosť prísť s ňou do kontaktu, vždy ocenili jej ľudskosť, vládnuosť, férovosť, poctivosť a úprimný záujem o druhého. Možno tak konštatovať, že dielo a pôsobenie Daniely Slančovej je potvrdením názoru, ktorý sformuloval známy český vedec Václav Cílek: „Skutočné problémy sveta je možné riešiť iba na tom zvláštnom rozhraní medzi exaktnou, racionálnou vedou a ľudskou múdrosťou.“

Na záver preto chceme zaželať jubilantke pevné zdravie, mnoho šťastných a spokojných chvíľ v kruhu rodiny a najbližších a veľa neutíchajúceho elánu, s ktorým sa zúčastňuje na akademickom a vedeckom živote.

Jana Kesselová

Martina Ivanová

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov

MENNÝ REGISTER / INDEX OF NAMES

- Adam, R. 179
 Althusser, L. 53
 Altmann, G. 152
 Anderson, D. 131
 Apresian, J. D. 24
 Aristoteles 59, 64
 Aruťunovová, N. D. 67
 Atanasova, A. N. 89
 Atkins, B. T. S. 140, 147
 Avramovová, M. 84
 Bagin, A. 186
 Bajzík, E. 51, 54, 60, 61, 64
 Bakalár, A. 178
 Bally, Ch. 152, 154, 155
 Barrett, M. 109, 124, 131
 Bartelik, P. 72
 Bartmiński, J. 111, 131
 Bartošek, J. 60, 64
 Bates, E. 131
 Bauko, J. 76
 Beneš, M. 87
 Benko, V. 8, 44, 83
 Benvenist, E. 153
 Berger, T. 179
 Bergson, H. 83
 Betti, E. 107
 Blagoeva, D. 88
 Blanár, V. 87, 174
 Bočák, M. 53, 64
 Bohunická, A. 49 – 65
 Bolinger, D. 155
 Bondarko, A. V. 10, 13, 30, 34, 40
 Bónová, I. 132, 189
 Braxatoris, M. 183
 Brestovičová, A. 113, 131
 Bromová, V. 178
 Brugmann, K. 154
 Bühler, K. 172
 Burkart, R. 103, 108
 Busch, J. 173
 Butler, J. 95, 97, 108
 Buzássyová, K. 40, 41, 81, 174
 Cassirer, E. 152, 160
 Cieszkowski, M. 71
 Čilek, V. 190
 Clark, E. 110, 131
 Constantin, E. 159
 Csanda, G. 74
 Culler, J. 151, 160
 Czambel, S. 82
 Čech, R. 154, 160
 Čermák, F. 35, 41, 133 – 150, 151 – 161, 174
 Černá, A. M. 86, 179
 Čmejrková, S. 60, 64, 79 – 80
 Čokyňa, J. 63
 Čornejová, M. 177 – 181
 Dale, P. 112, 131
 Daneš, F. 10, 14, 17, 18, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 30, 35, 38, 39, 40, 67, 68, 79, 80, 155, 160, 173
 Dawkins, R. 97, 108
 de Mauro, T. 152, 153, 155, 160
 de Saussure, F. 151 – 161
 de Saussure, H. 153
 de Saussure, R. 153
 de Saussure, T. 153
 Dittmann, R. 179
 Dobrovský, J. 179
 Dočekal, M. 30, 40
 Dokulil, M. 87
 Dolník, J. 50 - 52, 54, 55, 58, 60, 61, 64, 65, 93 – 108, 128, 131, 151 – 154, 155, 157, 160, 163 – 166, 174
 Dromi, E. 110, 131
 Drozdík, L. 160
 Ďurovič, E. 82
 Einstein, A. 152
 Engel, U. 172, 174
 Eroms, H. W. 172, 174
 Fairclough, N. 52, 53, 59, 62, 64
 Fazekas, J. 74
 Fenson, L. 131
 Ferenčík, J. 83
 Ferenčíková, A. 184
 Fidlerová, A. A. 179
 Filip, H. 29, 40
 Filipec, J. 35, 36, 41, 174
 Fillmore, Ch. J. 67, 173
 Findra, J. 50, 51, 64, 167 – 171
 Foucault, M. 53, 64
 Furdík, J. 32
 Gadamer, H. G. 151
 Gadamera, H. 163
 Gak, V. G. 67
 Galilei, G. 152
 Garey, H. B. 30, 41
 Georgieva, C. 88, 89
 Gøtåbk, E. 72
 Gorbova, J. V. 21, 41
 Gramsci, A. 53
 Grepl, M. 67, 173
 Grice, H. P. 187
 Habermas, J. 51, 53, 64
 Habijanec, S. 183
 Hanks, P. 140, 147
 Hargašová, Z. 177 – 181, 183
 Harris, R. 152, 160
 Harris, Z. S. 52, 50, 64
 Hartman, R. R. K. 140, 147
 Hartung, J. 131
 Havlová, E. 79
 Hegel, G. W. F. 103
 Heidegger, M. 111, 151, 163
 Helbig, G. 172, 173
 Helbig, M. 131
 Hirschová, M. 24, 41
 Hlavsa, Z. 18, 21, 38, 40, 67
 Hodža, M. 82
 Hoffmannová, J. 49, 50, 52, 58, 64, 79, 80
 Höfinghoff, M. 70
 Holmes, J. 49, 64
 Homolková, M. 177
 Honnerová, B. 85

- Horák, G. 81
 Horecký, J. 6, 16, 173, 187, 188
 Hrozný, B. 153
 Hunčík, P. 74
 Hus, J. 178
 Husserl, E. 104
 Chabová, M. 110, 131
 Chafe, W. L. 68
 Cholodovič, A. A. 155
 Chomsky, 152, 164, 173
 Inhelderová, B. 111, 128, 132
 Isačenko, A. V. 6, 11, 14, 16, 18, 19, 20, 22, 23, 30, 31, 41
 Ivanov, V. 89
 Ivanová, M. 8, 41, 84, 85, 127, 131, 186 – 190
 Jakobson, R. 152
 Jamborová, M. 178
 James, G. 140, 147
 Janda, L. A. 10, 32, 41
 Janočková, N. 6, 32, 41
 Janosik-Bielski, M. 178
 Jarošová, A. 5 – 47, 82
 Jóna, E. 81
 Kabátník, M. 178
 Kacnelson, S. D. 67, 172
 Kačala, J. 10, 11, 12, 15, 41, 173, 174, 175
 Kamenárová, R. 183 – 185
 Kapalková, S. 112 – 113, 114, 115, 129, 131, 132, 189
 Karcevskij, S. O. 12, 14, 16, 31, 41
 Karčová, A. 85
 Karlík, P. 67, 173
 Kaṭny, A. 70 – 73
 Kesselová, J. 110, 128, 131, 132, 186 – 190
 Kočiš, F. 81, 157, 160
 Koerner, 152
 Kochová, P. 84
 Komárek, M. 17, 18, 23, 24, 25, 27, 28, 41, 160
 Kopecká, M. 183
 Kopečný, F. 12, 17, 18, 20, 31, 34, 41
 Koperník, M. 152
 Kořenský, J. 49, 64, 67
 Kosek, P. 179
 Koschmieder, E. 21, 41
 Kostova, N. 88
 Koupil, O. 179
 Kozmová, R. 172 – 176
 Krajčovič, R. 183
 Králík, Ľ. 70 – 73
 Kraus, J. 79, 187
 Krbec, D. A. 179
 Kreisingerová, H. 178
 Krivošík, L. 57
 Kříž, A. 86
 Kubriakovova, J. S. 174
 Kunczik M. 60
 Kurylowicz, J. 153
 Kvítková, N. 177
 Kyselová, M. 131
 Labov, W. 159, 160
 Laciková, H. 131
 Laliková, T. 81 – 90
 Lanstyák, I. 74 – 77
 László, B. 74
 Leech, G. 187
 Lehečka, B. 180
 Lelkes, G. 74
 Lévi-Strauss, C. 152
 Lipovetsky, G. 53, 62, 64
 Liptáková, Ľ. 110, 132
 Liszka, J. 74
 Lodge, D. 190
 Lotman, J. M. 153, 165
 Majer, B. 159, 161
 Makišová, A. 88
 Mańczak, W. 152, 161
 Marićová, A. 88
 Martínek, F. 180
 Martínez, J. L. G. 186
 Maslov, J. S. 11, 12, 14, 16, 19, 21, 22, 26, 27, 29, 30, 39, 42
 Mathauser, Z. 79
 Mathauserová, S. 79
 Mathesius, V. 34, 155
 Mędelska, J. 71
 Mehlig, H. R. 42, 30
 Meilet, A. 154
 Menyhárt, J. 74, 75
 Mihálik, V. 83
 Miko, F. 67
 Mikulajová, M. 113, 132
 Mikulajová, M. 189
 Mináč, V. 186
 Misad, K. 74, 77
 Mistrík, J. 50, 51, 58, 60, 64
 Mitrová, A. 113, 132
 Mlacek, J. 51, 54, 64, 65
 Moško, G. 8, 44
 Murphy, R. F. 101, 108
 Muziková, K. 180, 183
 Nagy, M. 83
 Nebeská, I. 132
 Nejedlý, P. 178
 Nekvapil, J. 80
 Němcová, B. 179, 180
 Němec, I. 21, 42
 Nessler, A. F. 71
 Neústupný, J. V. 77
 Newerkla, S. M.
 Newerkla, S. M. 70, 179
 Newton, I. 152
 Nižníková, J. 173
 Novák, Ľ. 158, 161
 Nübler, N. 15, 30, 38, 42
 Ohnesorg, K. 110, 132
 Ohnheiser, I. 38, 42
 Ološtiak, M. 85
 Ondráčková, Z. 110, 132
 Ondřejková, R. 81 – 90
 Ondřejovič, S. 79 – 80, 82, 89, 151 – 161, 170
 Opavská, Z. 83
 Oravec, J. 81, 173
 Orgoňová, O. 49 – 65
 Owens, R. E. 110, 132
 Pačesová, J. 110, 132
 Padučeva, J. V. 30, 42
 Pálež, E. 173
 Panevová, J. 12, 13, 37, 42

- Patočka, J. 129
 Patráš, V. 167 – 171
 Pauliny, E. 6, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 23, 31, 32, 38, 42, 43, 50, 65, 67, 172, 173, 183, 185
 Peciar, Š. 6, 12, 15, 23, 26, 34, 43, 81 – 90
 Pečirková, J. 178
 Penfold, M. 112, 131
 Pethick, S. 131
 Petrichina, J. V. 27, 43
 Piaget, J. 111, 128, 132
 Piller, I. 152, 154, 161
 Pintér, T. 74
 Pisárčiková, M. 81
 Pleskalová, J. 177
 Plungian, V. A. 21, 29, 38, 43
 Pól, J. V. 179
 Poldauf, I. 12, 17, 20, 21, 43, 69
 Pravdová, M. 86
 Presinszky, K. 75
 Prokop, J. 179
 Prokšová, H. 86
 Prošek, M. 88
 Průcha, J. 110, 124, 132, 189
 Pytlíková, M. 178
 Quentel, G. 72
 Quintilianus, M. F. 65
 Reilly, J. 131
 Rembiszewska, D. K. 70
 Reznick, J. S. 131
 Riedlinger, A. 154
 Rousseau, J. J. 103
 Rulíka, J. 179
 Rundell, M. 140, 147
 Ružička J. 6, 9, 12, 14, 16, 43, 65, 81, 173
 Rychnovská, L. 177 – 181
 Rysová, K. 178
 Rytel-Kuc, D. 172
 Sabol, J. 132
 Saicová Římalová, L. 132, 176
 Sándor, A. 75, 77
 Satinská, L. 74 – 77
 Sechehaye, A. 152, 154
 Sekaninová, E. 6, 7, 19, 22, 30, 32, 43, 174
 Sekvent, K. 155, 161
 Semikolenova, J. I. 43
 Sgall, P. 12, 13, 37, 42, 67
 Schreiber, H. 172
 Siatkowsky, J. 70
 Simon, S. 75, 76, 77
 Slančová, D. 49, 51, 52, 65, 109 – 132, 186 – 190
 Slivková, V. 81
 Smejkalová, K. 87
 Smetana, B. 180
 Smiešková, E. 81
 Sokolová, M. 6, 8, 10, 13, 14, 18, 19, 21, 26, 34, 35, 38, 41, 42, 43, 44, 110, 131, 132, 173, 188
 Sommerfeldt, K. E. 172
 Sousedík, S. 107, 108
 Spinková, S. 179
 Spurný, A. J. B. 179
 Steyer, M. 179
 Stich, A. 65
 Stluka, M. 180
 Streitberg, W. 154
 Suchotin, 155
 Světlá, J. 79
 Svobodová, I. 86
 Szabó, L. A. 74
 Szabómihály, G. 74 – 77
 Szagunová, G. 110, 132
 Szemerényi, O. 151, 161
 Šalingová, M. 81
 Šefčík, O. 177
 Šimek, M. V. 179
 Šimek, Š. 178
 Šimon, F. 8, 44
 Šimunová, D. 81 – 90
 Šlédrová, J. 132
 Šlosar, D. 178
 Šorova, O. 155
 Šrámek, R. 87
 Štěpánová, V. 85
 Števíček, J. 186
 Štícha, E. 79
 Štolc, J. 6, 16, 43, 65
 Štúr, L. 82, 173
 Švedovová, N. J. 67
 Tatevosov, S. G. 21, 29, 30, 38, 44
 Tesnière, L. 67
 Thal, D. 131
 Thelin, N. B. 19, 44
 Tibenská, E. 67 – 69, 173
 Tichonov, A. N. 34, 38, 44
 Tomasello, M. 110, 132
 Török, T. 76
 Tóth, K. 74
 Trask, R. L. 159, 161
 Treder, J. 71
 Trubeckoj, N. S. 158
 Turočeková, M. 172 – 176
 Turska, M. 71
 Twardowska, A. 72
 Uhlenbeck, Ch. 155
 Urbančok, M. 81
 Vajdllová, M. 178
 Valentová, I. 81 – 90
 van Dijk, T. A. 53, 54, 64, 50
 Vančo Kremmer, I. 75, 76, 77
 Vaňko, J. 67 – 69, 151 – 154, 163 – 166
 Vaňková, I. 111, 113, 116, 127, 128, 129, 132
 Vendler, Z. 21, 29, 39, 44
 Verkuyl, H. J. 29, 44
 Villani, P. 154, 161
 Vintr, J. 177
 Vladimírová, V. S. 179
 Voleková, K. 178, 180
 von Humboldt, W. 151, 154, 163, 166
 Vráblřová, J. 83
 Vužňáková, K. 110, 132
 Vygotskij, L. S. 114
 Wachtarczyková, J. 83
 Weidemann, 179
 Weisgerber, L. 151
 Weisgerber, L. 163

Welke, K. 172
Witosz, B. 65
Wooffitt, R. 65
Zajacová, S. 131
Zawada, A. 71

Zawisławska, M. 156, 159,
161
Zeman, J. 87
Zemanová, J. 177 – 181
Zimmermann, J. 132

Zlobický, J. V. 179
Znaniński, F. 186
Zolotovová, G. A. 67
Zvegincev, V. A. 155, 161
Žigo, P. 81, 183 – 185

OBSAH ROČNÍKA 64, 2013

Štúdie

Čermák, František: Poznámky k tvorbě slovníku na základě korpusu	133
Dolník, Juraj: Interpretácia ako konštituent človeka, komunikácie a porozumenia	93
Jarošová, Alexandra: Vidová opozícia a vidová korelácia v slovenčine	5
Orgoňová, Oľga –Bohunická, Alena: Medzi štylistikou a diskurznomu analýzou	49
Slančová, Daniela: Osvojenie slovesnej lexiky v ranej ontogenéze reči	109

Rozhľady

Ondrejovič, Slavomír: Ferdinand de Saussure (1857 – 1913)	151
---	-----

Recenzie

Hargašová, Zuzana: Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)	177
Kozmová, Ružena: Turočeková, Monika: Zmena intenčnej hodnoty prefixáciou (Na príklade pohybových slovies)	172
Králik, Ľubor: Sprachkontakte in Zentraleuropa	70
Patráš, Vladimír: Popularizácia jazyka, komunikácie a kultúry vyjadrovania v monografickej podobe. Findra, Ján: Jazyková komunikácia a kultúra vyjadrovania	167
Satinská, Lucia: Magyarok Szlovákiában VII. kötet: Nyelv	74
Vaňko, Juraj: Dolník, Juraj: Sila jazyka	163
Vaňko, Juraj: Tibenská, Eva: Sémantická štruktúra slovenskej vety	67

Kronika

Kamenárová, Renáta: Univerzitný profesor Pavol Žigo šesťdesiatročný	183
Kesselová, Jana – Ivanová, Martina: Jubileum profesorky Daniely Slančovej	186
Lalíková, Tatiana – Ondrejková, Renáta – Šimunová, Dagmar – Valentová Iveta: Jazykovedci si pripomenuli sté výročie narodenia PhDr. Štefana Peciara, CSc.	81
Ondrejovič, Slavomír: Světa Čmejrková (1950 – 2012)	79

CONTENT OF THE VOLUME 64, 2013

Studies

Čermák, František: Notes on Compiling a Corpus-Based Dictionary	133
Dolník, Juraj: Interpretation as a Constituent of Human, Communication and Understanding ..	93
Jarošová, Alexandra: Aspectual Opposition and Aspectual Correlation in Slovak	5
Orgoňová, Oľga –Bohunická, Alena: Between Stylistics and Discourse Analysis	49
Slančová, Daniela: Verbs Acquisition in Early Childhood	109

Horizons

Ondrejovič, Slavomír: Ferdinand de Saussure (1857 – 1913)	151
---	-----

Book Reviews

Hargašová, Zuzana: Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)	177
Kozmová, Ružena: Turočeková, Monika: Zmena intenčnej hodnoty prefixáciou (Na príklade pohybových slovies)	172

Králik, Lubor: Sprachkontakte in Zentraleuropa.....	70
Paťráš, Vladimír: Popularization of Language, Communication and Culture of Expression in a Monographic Form. Findra, Ján: Jazyková komunikácia a kultúra vyjadrovania.....	167
Satinská, Lucia: Magyarok Szlovákiaában VII. kötet: Nyelv	74
Vaňko, Juraj: Dolník, Juraj: Sila jazyka.....	163
Vaňko, Juraj: Tibenská, Eva: Sémantická štruktúra slovenskej vety.....	67

Chronicle

Kamenárová, Renáta: Sixty-year Jubilee of University Professor Pavol Žigo.....	183
Kesselová, Jana – Ivanová, Martina: Jubilee of Professor Daniela Slančová	186
Lalíková, Tatiana – Ondrejková, Renáta – Šimunová, Dagmar – Valentová Iveta: Linguists have commemorated the centenary of the birth of PhDr. Štefan Peciar, CSc.	81
Ondrejovič, Slavomír: Světla Čmejrková (1950 – 2012)	79

СОДЕРЖАНИЕ ТОМА 64, 2013

Статьи

Долник, Юрай: Интерпретация как составая часть человека, общения и понимания.....	93
Оргонёва, Ольга – Богуницка, Алена: Между стилистикой и дискурзивным анализом ...	49
Сланчова, Даниэла: Освоение глагольной лексики в раннем онтогенезе речи.....	109
Чермак, Франтишек: Замечания по созданию словаря на основе корпуса	133
Ярошова, Александра: Видовая оппозиция и видовая пара в словацком языке.....	5

Обзор

Ондрейович, Славомир: Фердинанд де Соссюр (1857 – 1913).....	151
--	-----

Рецензии

Ванько, Юрай: Dolník, Juraj: Sila jazyka.....	163
Ванько, Юрай: Tibenská, Eva: Sémantická štruktúra slovenskej vety.....	67
Козмова, Ружена: Turočeková, Monika: Zmena intenčnej hodnoty prefixáciou (Na príklade pohybových slovies).....	172
Кралик, Любор: Sprachkontakte in Zentraleuropa.....	70
Паťраш, Владимир: Популяризация языка, коммуникации и культуры способов выражения в монографической форме. Findra, Ján: Jazyková komunikácia a kultúra vyjadrovania	167
Сатинска, Луция: Magyarok Szlovákiaában VII. kötet: Nyelv.....	74
Харгашова, Зузана: Dějiny českého pravopisu (do r. 1902).....	177

Хроника

Каменарова, Рената: Профессор Павол Жиго: К шестидесятилетию со дня рождения ...	183
Кесселова, Яна – Иванова, Мартина: Юбилей профессора Даниэлы Сланчовой	186
Лаликова, Татьяна – Ондрейкова, Рената – Шимунова, Дагмар – Валентова, Ивета: Лингвисты отметили столетие со дня рождения д-ра Штефана Пециара, канд. филол. наук.....	81
Ондрейович, Славомир: Světla Čmejrková (1950 – 2012)	79